

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

ISSN: 2757-7767 • E-ISSN: 2757-7481 • CİLT/VOL: 3 • SAYI/ISSUE: 3 • EYLÜL / SEPTEMBER: 2023

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

SDE
AKADEMİ
— D E R G İ S İ —
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume 3 • Sayı/Issue: 3 • Eylül / September 2023

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume: 3 • Sayı/Issue: 3 • Eylül / September 2023
ISSN: 2757-7767 • E- ISSN: 2757-7481

Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV) Adına Sahibi/Owner: Sinan TAVUKCU
Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: Doç. Dr. Güray ALPAR
Tasarım/Design: Melike BAYRAK

Genel Koordinatör/General Coordinator: Alper TAN

Editör/Editor-In Chief: Doç. Dr. Güray ALPAR

Alan Editörleri/Section Editors

Siyaset Bilimi ve Sosyoloji/Political Science and Sociology

Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ

Ekonomi ve Maliye/Economics and Finance

Prof. Dr. Abuzer PINAR

İklim ve Çevre/Climate and Environment

Prof. Dr. Levent AYDIN

Sosyal Bilimler, Savunma ve Güvenlik/Social Sciences, Defense and Security

Doç. Dr. Güray ALPAR

Uluslararası İlişkiler-Bölgesel Çalışmalar/International Relations-Regional Studies

Dr. Gökberk DURMAZ

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT

Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU

Prof. Dr. Mehmet BİBER

Prof. Dr. Muammer YAYLALI

Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK

Prof. Dr. Musa YILDIZ

Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Telefon/Phone: (0312) 473 80 45

E-posta/E-mail: makale@sdeakademidergisi.org

Genel Ağ/Web: www.sdeakademidergisi.org

YAYIN TÜRÜ/PUBLICATION TYPE

Yerel Süreli

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Eylül 2023

Baskı Hazırlık/Print Application: Karınca Ajans

Baskı Yeri/Print Address: Karınca Ajans

© Bu yayınlar izin alınmaksızın, ticari amaçlarla kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yayınlanamaz.
Ancak ticari amaçlar dışında, kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SDE Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde görüş ve fikirler yazarına aittir. Kurumsal görüşü yansıtmaz.

SDE Akademi Dergisi 4 (dört) ayda bir yayımlanır.

Hakemli bir dergidir.

İÇİNDEKİLER

Editörden vii

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Göçün 62. Yılında Almanya’da Türklerin ve Türkçenin Geleceği
The Future of Turks And Turkish in Germany in the 62. Years of Migration
Meryem Nakiboğlu 302-322

İsrail’de Devlet Krizi: Balagan Neyin Habercisidir? Demokratik Anayasa
ve Bölgesel Barış için Bir Fırsat mıdır? Yoksa “Demokratik”
Siyonizm’in Yerini Radikal Dinci Siyonizm mi Alıyor?
*State Crisis in Israel: What Does Balagan Foreign? is it an
Opportunity for a Democratic Constitution and Regional Peace? or is
“Democratic” Zionism Replaced By Radical Religious Zionism?*
İlyas Süpürgeci..... 324-359

Beyaz ve Devrim: İran ve Pehleviler
White and Revolution: Iran and Pehlevis
Aslı Arslan..... 360-386

Afganistan’ın Sınırı Aşan Sularının Yönetilmesinin
Önündeki Fırsatlar ve Engeller
*Opportunities and Obstacles to Management of Afghanistan’s
Transboundary Waters*
Sayedsulaiman Nabil 388-421

Türkiye ve İran’ın Güney Kafkasya’da Kültürel Rekabeti
Üzerine Nitel Bir Çalışma
*A Qualitative Study on the Cultural Competition of Türkiye and
Iran in the South Caucasia*
Raheb Mohammadi Ghanbarlou 422-445

Afrika’da Batı Sömürgeciliği, Köle Ticareti ve Soykırım
Western Colonialism, the Slave Trade and Genocide in Africa
Abdulkadir İnaltekin 446-494

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Abuzer Pınar
Prof. Dr. Ahmet Özcan
Prof. Dr. Akile Gürsoy
Prof. Dr. Aparna Srivastava/**Hindistan**
Prof. Dr. Ayten Koç Aydın
Prof. Dr. Cevat Özyurt
Prof. Dr. Erol Turan
Prof. Dr. Gülise Gökçe
Prof. Dr. Gülnisa Aynakul
Prof. Dr. Hacer Huseynova/**Azerbaycan**
Prof. Dr. Hacı Musa Taşdelen
Prof. Dr. Haldun Soysal
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu
Prof. Dr. Hikmet Kavruk
Prof. Dr. Hülya Eşki Uğuz
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel
Prof. Dr. İlhan Aksoy
Prof. Dr. Jamoldinova Odinakhon Rasulovna/**Özbekistan**
Prof. Dr. Kürşat Öncül
Prof. Dr. Levent Aydın
Prof. Dr. Mehmet Akıncı
Prof. Dr. Mesut Hakkı Çaşın
Prof. Dr. Muharrem Çetin
Prof. Dr. Mujahid Ali Mansoori/**Pakistan**
Prof. Dr. Muntazir Mehdi/**Pakistan**
Prof. Dr. Mustafa Kemal Şan
Prof. Dr. Mustafa Şenel
Prof. Dr. Mykola Vaskiv/**Ukrayna**
Prof. Dr. Nail Öztaş
Prof. Dr. Nihat Yılmaz
Prof. Dr. Oktay Tanrısever
Prof. Dr. Ömer Alpaslan Aksu
Prof. Dr. Orhan Gökçe
Prof. Dr. Ramazan Yelken
Prof. Rafał Ożarowski/**Polonya**
Prof. Dr. Sarash Konyrbayeva/**Kazakistan**
Prof. Dr. Safiye Kırlar Barokas
Prof. Dr. Şevket Ökten
Prof. Dr. Sezer Akarcalı
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik
Prof. Dr. Tamalika Sultana/**Bangladeş**
Prof. Dr. Ümrân Türkyılmaz
Prof. Dr. Yüksel Bayraktar
Prof. Dr. Araz Gozelov/**Rusya**
Doç. Dr. Abdülkadir Öztürk
Doç. Dr. Akmaral Maldıbek/**Kazakistan**
Doç. Dr. Ali Asker
Doç. Dr. Alper Mumyakmaz
Doç. Dr. Aydın Aktay
Doç. Dr. Bartosz Jóźwik/**Polonya**
Doç. Dr. Cengiz Buyar/**Kırgızistan**
Doç. Dr. Cholpon Toktosunova/**Kırgızistan**
Doç. Dr. Christos Teazis/**Yunanistan**
Doç. Dr. Demet Kardeş
Doç. Dr. Ferhat Mikailov/**Azerbaycan**
Doç. Dr. Gökhan Bozbaş
Doç. Dr. Güray Alpar
Doç. Dr. Hakan Acet
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz
Doç. Dr. Khalid El-Awaisi/**Filistin**
Doç. Dr. Merve Karacaer Ulusoy
Doç. Dr. Mirzahan Egamberdiyev/**Kazakistan**
Doç. Dr. Nurlan Baigabilov/**Kazakistan**
Doç. Dr. Oğuzhan Göktolga
Doç. Dr. Olga Sciuchina/**Moldova**
Doç. Dr. Savaş Erdoğan
Doç. Dr. Tekin Avaner
Dr. Abdullah Erol
Dr. Adem Bölükbaşı
Dr. Ahmet Ateş
Dr. Atila Kartal
Dr. Bala Ishiyaku/**Nijerya**
Dr. Cahit Çelik
Dr. Dipanwita Pal/**Hindistan**
Dr. Efe Jennifer Aiyeoba/**ABD**
Dr. Faisal Zulhumadi/**Malezya**
Dr. Froilan Mobo/**Filipinler**
Dr. Gökberk Durmaz
Dr. Habib Awada/**Lübnan**
Dr. Kainar Kaldybay/**Kazakistan**
Dr. Keisuke Wakizaka/**Japonya**
Dr. Mariam Sulkhanishvili/**Gürcistan**
Dr. Murat Bürkan Serbest
Dr. Mustafa Onur Tetik
Dr. Mustafa Armut
Dr. Nurbol Baibakhov/**Kazakistan**
Dr. Terana Naghiyeva/**Azerbaycan**
Dr. Violla Makhzoum/**Lübnan**

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucu,

9'uncu sayımızla sizlerle yeniden birlikteyiz. Bu sayımızla bilimsel hakemli dergimiz yayın hayatında, üçüncü yılını tamamlayıp dördüncü yılına giriyor. Bu süre içerisinde desteğinizle, akademik dünyada kendisine bir yer edinen ve birçok indekste taranmaya başlayan dergimize olan ilgi, bizleri daha iyi araştırmalara yönelik teşvik etmektedir. Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) tarafından, yazarlarımız ve hakemlerimizin titiz çalışmaları sonucu hazırlanan, bilimsel hakemli dergimizin yeni sayısını sizlerle paylaşmaktan büyük bir onur duyuyor, bundan önceki sayılarımıza göstermiş olduğunuz ilgi nedeniyle teşekkür ediyor, desteğinizin bizler için çok önemli olduğunu tekrar belirtmek istiyoruz.

Yeni sayımızda da sizlere; uluslararası ilişkiler, iç politika, kültür ve dil, su ve enerji güvenliği, göç sömürgecilik ve sosyoloji alanlarında hazırlanan makaleleri sunuyor, SDE Akademi Dergisinin özgün akademik çalışmaları düşünce dünyamıza kazandırmayı amaçlayan hakemli bir dergi olma hedefini yeniden vurguluyoruz.

Dergimizin bu sayısında yer alan ilk makalemiz Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Meryem NAKİBOĞLU tarafından kaleme alındı. 31 Ekim 1961 yılında milyonlarca Türk, Avrupa'nın gelişmiş birçok ülkesine göç etti. Göç olgusu gerek Türkiye gerekse Avrupa ülkeleri için pek çok değişimi de beraberinde getirdi. Süreç içinde göç edenler; sosyal, kültürel, iktisadi, siyasi, eğitim, ana dili eğitimi, dini ve milli değerler konusunda yeni sorunlarla karşılaştılar. Geçici olarak gittikleri Avrupa ülkelerinde kalıcı yaşama geçen Türkler, günümüzde göçün 62. yılında Avrupa'da 4. nesil olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Alman ve Türk toplumunu en iyi tanıyan ve bu

konuda çok değerli araştırmaları bulunan NAKİBOĞLU, bu çalışmasında **“Göçün 62. Yılında Almanya’da Türklerin ve Türkçenin Geleceği”** konusu üzerindeki görüşlerini bizlerle paylaşıyor ve çözüm önerileri sunuyor.

Dergimizde yer alan ikinci makale, son dönemde alınan radikal kararların bir sonucu olarak iç karışıklıklara sahne olan İsrail ile ilgili. Makalenin yazarı, bölgesel konulara hâkim olan ve bu konuda birçok akademik çalışması ve kitabı bulunan, Eski Tel Aviv Silahlı Kuvvetler Ataşesi Kur. Kd. Albay (E) İlyas SÜPÜRGEÇİ. Makale **“İsrail’de Devlet Krizi: Balagan neyin Habercisidir? Demokratik Anayasa ve Bölgesel Barış İçin Bir Fırsat Mıdır? Yoksa “Demokratik” Siyonizm’in Yerini Radikal Dinci Siyonizm mi Alıyor?”** başlığını taşıyor. Yahudi halkın bir bölümü devletin karakterini “Yahudi ve Demokratik” olarak savunurken, diğer bölümü “Yahudi Din Devleti” karakterinde olmasında ısrar etmektedir. Yahudi toplumunda hep var olan bu bölünme nedeniyle bir anayasa yapılamamıştır. Bu makalede, İsrail Yahudi toplumunun kendi içinde sürüklendiği devlet krizi bağlamında; “Yahudi Toplumunun Kendi Dinamikleri” ile “Dış İlişkiler ve Güvenlik Alanındaki Dinamikler” olmak üzere iki başlık altında, literatür taraması ile elde edilen bulgular inceleniyor.

Sizlere sunacağımız üçüncü makalemiz, Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapan Aslı ARSLAN tarafından hazırlandı ve **“Beyaz ve Devrim: İran ve Pehleviler”** başlıklı. Çalışmanın amacı bir ideali gerçekleştirme amacıyla beyaz rengin kullanılarak, İran’da monark tarafından yapılan bir devrimi siyasi ve toplumsal hayata yansımaları ile ortaya koymaktır. Bu çerçeve, İran’da 1963 yılında başlayan “Beyaz Devrim” ele alınmıştır. Renkler, etki gücü yüksek olan iletişim araçları olarak görme eyleminin dışında toplumların kültürlerinde kendilerine yer bulmuşlardır. Siyasette de oldukça kullanılan renkler, keyfi olarak seçilmemiş, toplulukların kendi kültüründen veya benzer kültürlerden etkilenerek seçilmişlerdir. Çalışma, renklerin siyaset üzerindeki algısına kanıtlar bulmak üzere başlarken, devletlerin, toplumların hafızalarında renklerin siyasal olaylarda kalıcılığına işaret etmektedir.

Diğer bir ilginç makale ise **“Afganistan’ın Sınırı Aşan Sularının Yönetilmesinin Önündeki Fırsatlar ve Engeller”** başlığını taşımakta olup,

Sayedsulaiman NABİL tarafından kaleme alınmıştır. Afganistan'dan gelecek Ankara Yıldırım Bayazıt Üniversitesi Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Çalışmaları bölümünde yüksek lisans eğitimine devam eden NABİL, Türkçeyi çok iyi bilmektedir ve Afganistan coğrafyasına hakimdir. Konuyla ilgili çeşitli panel ve söyleşilerde aktif olarak görev almıştır. Hızlı nüfus artışına bağlı olarak günden güne tatlı suya olan ihtiyaç artarken iklim değişikliği nedeniyle tatlı su kaynakları günden güne azalmaktadır. BM açıklamasına göre ise 2050 yılına kadar yaklaşık 5 milyar insan tatlı su sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. Afganistan ise değeri 100 milyar doları aşan yıllık 50 milyar metreküpü aşkın tatlı su kaynaklarına sahiptir ve Türkistan coğrafyasına akan Amu Nehri'nin bir kısmına, İran'a akan Hirmend ve Harirud nehrine ve yine Pakistan'a akan Kabil nehrine kaynaklık etmektedir. Bu çalışmada öncelikle Afganistan'ın mevcut su durumu, tatlı su havzaları ele alınmış; sonrasında ise sularının yönetilmesinde var olan fırsatlar ve engeller tartışılmıştır. Sonuç bölümünde ise suların yönetilmesi için somut öneriler sıralanmıştır.

Dergimizde yer alan beşinci makalemiz, eğitimini Almanya'da tamamlamış bir akademisyen tarafından yazıldı. Dr. Öğretim Görevlisi Abdulkadir İNALTEKİN çalışmasında **“Afrika'da Batı Sömürgeciliği, Köle Ticareti ve Soykırım”** konusunu ayrıntı olarak değerlendirdi. 16. yüzyıl başlarında Portekizlilerin deniz ticareti yolu ile sınırlı olarak sürdürdüğü Afrika sömürgesi 19. yüzyılda Avrupa'da hızla yükselen sanayileşme ile küresel ölçekte yeni bir sömürge ve kölelik sisteminin kurulmasına yol açtı. Batılı devletlerin sahaya girmesi ile büyük güçleri bir araya getirmek için Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'ın çağrısı ile 15 Kasım 1884 – 26 Şubat 1885 tarihleri arasında “Berlin Kongo Konferansı” düzenlendi. Yüz üç gün süren konferansta yapılan pazarlıklarla Afrika kıtasının sömürge sınırları çizildi. Avrupalı misyonerler, gezginler, arkeologlar, gönüllü hekimler, tüccarlar daha önce kıtanın derinliklerine yaptıkları keşiflerle sömürgeciliğin alt yapısını hazırladılar. Köleleştirilen Afrikalılar soykırıma uğradı ve toprakları Avrupalı kolonilere paylaştırıldı. Bu çalışmada, Batılı sömürgeci devletlerin Afrika kıtasında uyguladığı köle ticareti, sömürge ve soykırım geçmişi incelenmiştir.

Dergimizin bu sayısında yer alan son makalemiz Raheb Mohammadi GHANBARLOU tarafından hazırlanmıştır. Makale “**Türkiye ve İran’ın Güney Kafkasya’da Kültürel Rekabeti Üzerine Nitel Bir Çalışma**” isimlidir. Bilindiği üzere İran, Kafkaslar bölgesinde, Azerbaycan’dan ziyade Ermenistan’ın yanında yer almakta ve Asya coğrafyasındaki ekonomik, siyasi ve güvenlik yanında ve kültürel irtibatı da kesecek şekilde politikalar geliştirmektedir. Bu çalışmada Kafkaslar bölgesi, özellikle kültürel rekabete konu olması açısından çeşitli yönleriyle incelenirken, özellikle Türkiye ve İran’ın bu konudaki kültürel politikaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

SDE tarafından gerçekleştirilen bu mütevazı çalışmanın sizlerle birlikte bilim ve düşünce dünyasına katkı sağlamasını umut ediyoruz. Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle. Saygılarımızla.

Doç. Dr. Güray ALPAR

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

GÖÇÜN 62. YILINDA ALMANYA'DA TÜRKLERİN VE TÜRKÇENİN GELECEĞİ

Meryem Nakiboğlu*

Öz

31 Ekim 1961 yılında milyonlarca Türk Avrupa'nın gelişmiş birçok ülkesine göç etti. Göç olgusu gerek Türkiye gerekse Avrupa ülkeleri için pek çok değişimi de beraberinde getirdi. Süreç içinde sosyal, kültürel, iktisadi, siyasi, eğitim, ana dili eğitimi, dini ve milli değerler konusunda yeni sorunlarla karşılaştılar. Geçici olarak gittikleri Avrupa ülkelerinde kalıcı yaşama geçen Türkler göçün 62. yılında Avrupa'da 4. nesil olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Türkiye, Avrupa'daki vatandaşlarının geleceğine dönük kalıcı altyapı sağlayamamıştır ve göçle birlikte ortaya çıkan pek çok sorun hala çözüm beklemektedir. Özellikle ana dili eğitimi, Türkiye'nin halâ kalıcı çözüm üretmediği en önemli meselelerin başında gelmektedir. Ana dil, bireyin dünyaya gelişi ile ebeveyn tarafından kendisine kazandırılan "miras dildir". Ana dilini kaybeden ebeveyn dünyaya getirdiği nesillere dilin temsil ettiği değerleri kazandıramaz. Bireyin doğup büyüdüğü aile, toplum, sosyal çevre, okul, kitle iletişim araçları ve diğer unsurlar bireye ana dilini konuşma imkânı vermiyorsa, bu durumda birey için "ana dili" hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Miras dili, toplumların kimlik dilidir. Anadili olmadan toplumlar kimliğini muhafaza edemezler. Türkiye, Avrupa'daki vatandaşlarının geleceğine dönük ana dili, kültürel kimlik ve inanç değerlerini koruma konusunda kalıcı alt yapı hazırlayamamış ve yeni nesil Türklerin Avrupa'daki geleceği kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. 3. ve 4. nesil Türklerin hayatından tamamen silinen Türkçe ana dili özelliğini kaybetmiş, konuşulmadığı zaman eksikliği fark edilmeyen pasif dil haline gelmiştir. Giderek ana dilinden uzaklaşan nesiller yaşadığı hâkim toplumun dili ile konuşan, düşünen ve yaşayan asimile toplum olma yolunda hızla ilerlemektedir. Bu çalışmada, göçün 62. yılında Avrupa'da Türkçenin ve Türklerin geleceği Almanya örneği ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupalı Türkler, Ana Dili, Göç, Uyum, Asimilasyon.*

* Doç.Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, mnakiboglu@adu.edu.tr, 0000 0002 1892 1620.

Bu makaleye atf için: Nakiboğlu, Meryem. (2023). Göçün 62. Yılında Almanya'da Türklerin ve Türkçenin Geleceği, SDE Akademi Dergisi, 3(3), 302-322

THE FUTURE OF TURKS AND TURKISH IN GERMANY IN THE 62. YEARS OF MIGRATION

Meryem Nakiboğlu

Abstract

On October 31, 1961, millions of Turks immigrated to many developed countries of Europe. The phenomenon of migration has led to many changes for both Türkiye and European countries. They faced new challenges related to social, cultural, economic, political, educational, Mother tongue, religious and national values. Turks who live permanently in the European countries they visit temporarily, rank 4th in Europe in the 62nd year. They continue to live as a generation. Türkiye has not been able to create a permanent infrastructure for the future of its citizens in Europe, and many immigration-related problems still await solutions. Especially mother tongue education is one of the most important problems for which Türkiye still has not found a permanent solution. The mother tongue is the “hereditary language” given to the individual by the parents upon his birth. A parent who has lost the language of the heritage cannot pass on the mother tongue or the values that the language represents to the generations he brings to the world. If the family, society, social environment, school, Mass Media and other factors where the individual was born and grew up do not give the individual the opportunity to speak his mother tongue, then the “mother tongue” means nothing to the individual. Heritage Language is the identity language of societies. Societies without mother tongue cannot protect their identity. Türkiye has not prepared a permanent infrastructure for the preservation of its mother tongue, cultural identity and religious values for the future of its citizens in Europe, and the future of the new Turkish generation in Europe has reached alarming proportions. “The Turkish mother tongue, which has completely disappeared from the life of the 3rd and 4th Turkish generations, has lost its character and has become a passive language that passes unnoticed. In this study, migration 62. The future of Turks and Turks in Europe.

Keywords: *European Turks, Mother Tongue, Migration, Integration, Assimilation.*

Giriş

Dış göç, bilinen ifadesiyle uluslararası göç, bir ülkenin milli sınırlarından çıkarak başka bir ülkenin milli sınırları içine uzun süre kalmak, çalışmak ya da yerleşmek amacıyla gerçekleştirilen edinimler olarak tanımlanabilir (Türkyılmaz, 2001: 229). 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ilk önce Almanya'ya, müteakip yıllarda Avrupa'nın pek çok ülkesine göç eden Türkler yapılan işçi alımı sözleşmesi çerçevesinde "misafir işçi" (Gastarbeiter) olarak kabul edildiler. "30 Ekim 1961 tarihinde, Almanya'nın Bonn kentinde Türkiye ile Almanya arasında 'İşgücü Alımı Anlaşması' imzalandı. Anlaşmaya göre Anadolu'dan ilk etapta 2500 Türk Almanya'ya göç eder. Bugün Almanya'da tahmini rakamlara göre üç milyon civarında Türk yaşamaktadır" (Nakiboğlu, 2020: 164). Bu anlaşmayı 1964 yılında Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1965 yılında Fransa, 1967 yılında İsveç ve 1968 yılında da Avustralya ile yapılan anlaşmalar izler (Kolaç, 2008: 459).

Dönüşümlü olarak¹ Almanya'ya giden Türkler, zaman içinde gerek Türkiye ve gerekse Almanya için sosyal hayatın tüm alanlarında olumlu/olumsuz sosyal, kültürel, iktisadi, siyasi, eğitim, ana dili, dini ve milli değerler bağlamında büyük değişime uğradılar. Yaşanan göç sürecinde ortaya çıkan bu olgu, Türklerin Avrupa'daki gelecek nesilleri için asimilasyonun kaçınılmaz olacağına işaretlerini şimdiden vermektedir. Türkiye, Avrupa'daki vatandaşlarının geleceğine dönük kalıcı altyapı hazırlayamadığı gibi, göçle birlikte ortaya çıkan sorunlar ana dili, dini, milli ve kültürel değerler bağlamında da hala kalıcı çözüm beklemektedir. Özellikle ana dili eğitimi, Türkiye'nin hâlâ önemini yeterince fark edemediği en hassas konuların başında gelmektedir. Giderek ana dilinden uzaklaşan yeni nesiller yaşadığı hâkim toplumun dili ile konuşup düşünen azınlık haline gelmiştir. Yeni nesil Türklerin konuştuğu Türkçe, ana dili olma özelliğini kaybetme tehlikesi içindedir. 3. ve 4. neslin hayatından silinmekte olan ana dili, bireyin dili olmaktan çıkma durumundadır. Oysa ana dili toplumların kimliğini oluşturan inanç, milliyet, tarih, medeniyet, kültür, örf, adet ve gelenekleri içinde barındıran üst kimlik dilidir. Binaenaleyh ana dili olmadan toplum-

1 Rrotasyon; geçici süre için dönüşümlü olarak uygulanan çalışma.

ların kimliğini ve ana dilin temsil ettiği çatı değerleri (din, tarih, milliyet, medeniyet, gelenek/görenek, örf/adet, töre vb.) muhafaza etmeleri mümkün değildir. Bu çözümlenin sonucunda Türklerin asimilasyona uğraması kaçınılmaz olacaktır. Zira Avrupa'daki Türklerin çatı değerlerini muhafaza eden koruyucu birinci nesil ile bağları %98 kopmuş durumdadır. Yeni nesillerin kültürel bağları yaşadıkları ülkede dünyaya gelen veya ebeveynin en az birinin, yaşadığı ülkede dünyaya gelmiş olması yeni nesillerde ciddi kültür kaybına yol açmaktadır.

1. Toplumsal Kimliğin Korunmasında Ana Dilinin Etkileri

Dil kavramı her ne kadar iletişim aracı olarak algılsa da dilin tek işlevi iletişim kurma ve eşyayı isimlendirme aracı değildir. Dili daha geniş perspektifte ele alırsak arka planda farklı boyutları olan ve yaratılışla doğrudan ilgili olduğunu görürüz. Dilin gücü milletlerin dini, milli ve kültür değerlerini içinde barındıran başlıca amildir. Dilin olmadığı yerde hiçbir değer yargısı kalıcı olamaz. Örneğin, Peru'nun batısında yaşayan insanlar 150'den fazla dili konuşurken 2000'li yılların başında bu dillerin hepsi yok oldu (Alpar, 2014:319). Bu bağlamda dil milletlerin kimliğini temsil eder. Dili meydana getiren kelimeler bazen tek başına, bazen de cümle içinde anlamlarını güçlü kılarlar. Kelimelerin birleşmesiyle meydana gelen cümleler insanların ruh halini, birbirleriyle münasebetini ve ilişki kurmasını böylece sosyal hayatın tüm alanlarını kapsar. Kelimelerin kendi içinde ayrı dili, ifade gücü, mana derinliği vardır. Kelimeler sadece anlamları itibariyle değil, aynı zamanda manalarının insanda meydana getirdiği tesiri itibariyle fiziki, hali, izafi ve fiili manalar taşırlar. Dil, mensup olduğu milletin kimliğini temsil etmesi bağlamında ayrı bir önem taşır. Kelimelerin mana derinliği ait olduğu milletin din, tarih, milliyet, medeniyet, gelenek/görenek, örf/adet, töre ve iklim yapısı ile doğrudan ilgilidir. Varlıkların yaratılışındaki sayısız hikmetlerin başında dil gelir. Hiçbir varlık yoktur ki onun özüne mahsus dili olmasın. Bu hususta Kur-an'da, her şeyin özüne mahsus bir lisanla Allah'ı zikrettiğine işaret edilir: *“Göklerde ve yerde olanların hepsi, mülkün sahibi, eksiklikten münezze, aziz ve hakim olan Allah'ı tesbih eder”*

(El-Cuma, 62/). Bir başka ayette ise: “Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allah’ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duasını ve tesbihini (öğrenmiş) bilmıştır. Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir” (Kur’an, En-Nur, 24/41).

Dil, fert ve cemiyetteki ahlaki, içtimai, dini, milli, medeni, maddi, manevi, ananevi, dâhili ve zahiri tüm oluşumların ahengini harmanlayan tılsımlı bir araçtır. Aynı zamanda dil eşyayı, kâinatı, başka varlıklar âlemini, milletleri, öz değerlerin tanınması, anlaşılması, yaşatılması ve sonraki nesillere taşınmasını sağlayan ana vasıtaadır. Dil, hayatın tüm merhalelerinde karşılaştığımız müspet/menfi her hali bize öğreten bir olgudur. Dili, tüm duygu, his, mana, tahayyül, tefekkür, idrak ve iradeye bağlı duyguları ifade etmek için kullanırız. “Düşüncelerimizi, fikir ve duygularımızı ifade etmenin eşsiz bir aracı olan dil, insan varlığının çeşitli yönlerini ortaya koyar ve birçok biyolojik ve kültürel olgunun antropolojik analizine kapı açar” (Nakiboğlu, 2019: 2). Dil, aynı zamanda tüm bilgileri öğrenmemizi sağlayan bilim vasıtasıdır. Bir bilgi ne kadar anlamlı ve üstün olursa olsun, onu ancak dil ile yani, kelimelerle ifade edebiliriz. Dilin olmadığı yerde hiçbir şey anlam ifade etmez, onu asla kavrayamaz ve mahiyetini bilemeyiz. Bizi meftun eden bir eseri, bir güzelliği, bir nesneyi, bir bilgiyi ifade ederken dilin hikmetli gücünü kullanırız. En etkileyici ifade dil ile mümkündür. Dil olmasa bir eserin mükemmelliği, harikuladeliği, büyüleyiciliği anlamını yitirir. Sözler, biçimler, tabirler, tasvirler, teşbihler, insanı büyüleyen güzellikler, her şey öz ifadesini, aksini dilin hikmetinde ve sırrında bulur. Dili, yukarıda ele aldığımız boyutlar bağlamında düşündüğümüzde hâkim toplum içinde yaşayan azınlıkların kök kültürlerini korumaları için ana dili korumaları hayati önem taşımaktadır. Ana dilin konusunu oluşturan Avrupa’daki Türklerin kalıcı olarak yaşadıkları ülkelerde ana dilini kaybetmeleri halinde, değerler bütünü içinde zaman içinde asimile olmaları kaçınılmaz olacaktır.

2. İki Dilli Toplum ve Ana Dili Eğitimi

“İki dillilik” genel anlamı itibariyle bireyin yaşadığı ülkenin dilinin yanında kendi ana dilini koruması demektir. Eşzamanlı olarak her iki dilde

eşit seviyede yeterliliğe sahip olması halinde birey iki dilli olarak tanımlanır. Genel olarak, eşanlı iki dillilik, çocuğun iki dilli bir ortama doğmasıyla gerçekleşir; çocuğun ana dilini belli bir ölçüde kullanmaya başladıktan sonra bir başka dili öğrenmesi ise “ardışık iki dillilik” olarak adlandırılır (Haznedar, 2021: 5). Bu bağlamda her iki dil de bireyin eşit derecede konuşabildiği dil özelliği taşımak zorundadır. Anadili eğitimi, bireyin kimlik gelişimi, bilişsel yeteneklerin gelişimi, iletişim becerileri ve akademik başarı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Anadilini etkili bir şekilde öğrenmek, bireyin düşüncelerini ifade etmesine, bilgiyi anlamasına, diğer insanlarla etkileşime girmesine ve başarılı bir şekilde eğitim almasına yardımcı olacaktır. Aksi halde ana diline hâkim olmayan birey iki dilli sayılamaz. Bireyin doğup büyüdüğü aile, günlük yaşam, sosyal çevre, toplum, okul, kitle iletişim araçları gibi kaynaklar kendisine ana dilini öğretme ve konuşma imkânı vermiyorsa, bu durumda hâkim dil anadilin yerine geçecektir. Kimlik değerleri açısından hayati önem arz eden ana dili, 3. ve 4. nesil Avrupalı Türklerin hayatında sadece sınırlı zaman diliminde aile içi iletişimde kullanılan ana dili etkin dil olma özelliğini kaybetmektedir. Örneğin yeni nesil veliler ya tamamen veya en az biri yaşadığı ülkede doğmuş, büyümüş, eğitim almış ve sosyalleşmiştir. İş hayatının getirdiği şartlar içinde 3. ve 4. nesil okul öncesi yaşta yuvaya, ana okulundan itibaren devlet okullarına başladığında günün birkaç saati dışında velilerle olan fiziki ilişkiler tamamıyla kesilmektedir. Çocuğun büyüme ve gelişim çağında ana dili aile içi iletişimde gerek duyulmayan dile dönüşmektedir. Zira ne tam olarak ebeveyn ne de çocuk ana dilinde iletişim kurma gereği duymamaktadır. Öyle ki Türkiye’ye kesin dönüş yapmış olan birinci nesil dedeleri yılın belli bir zaman diliminde ziyaret için Almanya’ya geldiklerinde, Almanca ile iletişim kurmaktadır. Oysa ana dili bireye sadece lisan bilme üstünlüğü kazandırmaz, aynı zamanda toplum içinde uyum ve topluma katılım üstünlüğü de sağlar. Yapılan bir araştırma, iki dilli azınlıklara mensup çocukların hâkim topluma mensup tek dilli çocuklardan daha üstün yeteneğe sahip olduklarını göstermiştir. *“Araştırmada çocuklara, üzerinde farklı resimler olan kartlar verilerek belli kurallara göre nasıl dizecekleri öğretildiğinde, tek dilli ve iki dilli çocukların*

aynı hızda öğrendikleri ortaya çıkmıştır. Ancak araştırmacılar kuralları değiştirdiklerinde, iki dillilerin yeni kurallara rahatça uyum sağladığı, tek dillilerinse zorlandığı görölmüştür” (Yılmaz, 2014: 1643-44).

Ana dilini kaybeden azınlıklar sadece dil kaybına uğramaz dilin temsil ettiği dini, milli ve kültürel değerleri, kaybederek yukarıda belirtilen bilimsel çalışmanın ortaya koyduğu olumlu sonuçların ters yönde gelişmesine sebep olur. Anadilini kaybeden birey sahip olduğu hâkim dilin etkisi altına girer ve zamanla asimile olmaya başlar. Zira her dil kendi içinde mensubu olduğu toplumun iletişim aracı olmasının yanında din, milliyet, kültür, tarih, sanat, eğitim gibi toplumun temel yapısını oluşturan değerleri barındırır. Azınlık grubuna mensup birey hangi dile sahip ise o dilin barındırdığı değerler yönünde şekillenmesi kaçınılmaz olur 1. ve 2. nesil Türkler Almanya’da, ana dili sayesinde tüm değerlerini muhafaza etmeyi ve kimliklerini korumayı başardılar. 3. nesilden itibaren Avrupa’daki gelecek nesiller kimliklerini koruma konusunda büyük tehlike altındadır. Kök kimlikleri ile ilişkileri kopan ve hâkim toplumun etki alanına giren Türkler tedricen asimile olacaktır. Bu sonucun sebepleri farklı disiplinlerde incelenmesi gereken önemli bir konudur. Avrupa’da giderek gücünü kaybeden ana dili Türkçe, 21. yüzyılın ilk yarısından itibaren büyük ölçüde “ana dili” olmaktan çıkacaktır. Kök kimlik bağlamında Türkiye’den kopmaya başlayan Avrupalı Türkler, yaşadıkları Avrupa ülkelerinin kimliği altında farklı kimliklere bölünecektir. MEB tarafından yurt dışındaki Türk çocuklarının ana dili ve Türk kültürünü korumalarına yönelik sürdürülen uygulamalı eğitim programları yetersizdir. Bu durum Avrupalı Türklerin gelecek nesilleri için zannedildiğinden çok daha vahim sonuçlar doğuracaktır. Toplumlar tarih boyunca karşılıklı olarak siyasi, ticari, kültürel ve dil konusunda birbirinden etkilenmiştir. Bu etkileşim hangi tarafta etkin olursa, toplumlar o yönde değişime uğramaktadır. Örneğın *“Türklerin İslamlaşması sürecinde bu etkileşim Arapça ve Farsça dilleriyle gerçekleşmiştir. Osmanlı döneminde ise Türkçenin Balkan dilleri üzerindeki etkisini görmekteyiz”* (Yılmaz, 2014). Türklerden sonra Avrupa’da ikinci büyük azınlık olan Arapça dilli Müslümanların ana dili konusundaki geleceği daha da vahimdir. 1. nesil Arapça dilli azınlık konuşma, okuma ve yazmada ana

dili Arapçaya hâkimken, 2. nesil konuşmada Arapçayı sınırlı şekilde korumuştur, ancak okuma ve yazmada ana dilini unutmuştur. 3. nesil Arap dilli azınlıklar konuşma, okuma ve yazma konusunda Arapçayı tamamen kaybetmiştir. 4. nesilden itibaren asimile sürecine girecek olan Arapça dilli Müslümanlar ana dilini ve dilin temsil ettiği tüm değerleri tedricen kaybedecektir. Arapça okuyup yazmak uygulamalı eğitim gerektirdiğinden, evde veya camilerin dışında Arapça konuşmak, okuyup yazmak mümkün değildir. Türkçenin Latin alfabesinden oluşması, Arapçaya kıyasla en azından okuma ve yazma konusunda kolaylığı sağlamaktadır. Türkçedeki dört farklı harfin [ç, ı, ğ, ş] Türklerin ana dilinde okuma, yazma ve kelimeleri telaffuz etme konusunda kullanılamaması büyük bir kültür kaybına yol açmaktadır. Örneğin Almanca alfabede farklı seslerle okunan harflerin Türkçedeki karşılığı anlam kaymasına yol açmaktadır. Bu değişim yeni nesil Türklerin isimleri telaffuz ederken, sosyal medya üzerinden yapılan yazışmalarda daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Mesela kendi ismi veya başka bir Türk ismi içindeki [ç, ı, ğ, ş] harflerini [c, i, g, s] harfleri ile ifade etmektedir. Ayrıca Almanca alfabede “s” harfi bazı hallerde “z” sesi ile okunurken bazı hallerde tersi olarak “z” harfi “s” sesi ile okunmaktadır. Örneğin Türkçede “herke-s” sözcüğünü kullanırken “s” harfinin “z” sesi ile okunduğunu düşünerek “herke-z” şeklinde yazmakta veya konuşmaktadır. Burada Arapça dilli Müslümanların yeni nesilleri için de bir örnek vermek yerinde olacaktır. Arapça alfabenin tamamını okuma, yazma ve konuşma olarak kaybeden Arapça dilli Müslümanların yeni nesilleri için Türklerden daha önce asimilasyona uğramaları kaçınılmazdır. Bu oluşum, ortak değerler etrafında birleşmeye çalışan Müslümanları birbirinden ayıracak ve hatta birbiriyle çatıstıracaktır. Türkçe alfabenin Latin harflerinden oluşması bu anlamda Türklerin ana dillini korumada her ne kadar yanlış telaffuz söz konusu ise de az da olsa artı imkana sahip olduklarını söyleyebiliriz. Arapça dilli yeni nesil bir Müslümanın kendi ana dilini (Arapça) okuma, yazma ve konuşma imkânı sadece velisinin bildiği kadar olacaktır. Zira Arapça alfabe her yerde okuma, yazma ve konuşmak mümkün değildir. Yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi ana dilini kaybeden birey dilin barındırdığı değerleri de zaman içinde kaybedecektir. Ortak değerler etrafında

birleşemeyen azınlıklar kendi içinde çatışacak, hatta çatıştırılacaktır. Bu hususta Türkler başta olmak üzere azınlıkların ana dillerini ve kültürlerini korumaları konusu devletler düzeyinde kalıcı çözüm üretilmelidir.

3. Ana Dili Eğitimi ve Eğitimde Fırsat Eşitliği

Eğitim, insan hayatının vazgeçilemez en temel ihtiyacı ve kanuni hakkıdır. Bu hakkı birey, dünyaya geldiği ilk günden itibaren kazanır ve bu hakkı hayat boyu saklıdır. Osmanlı devleti asırlarca azınlıkların eğitimde fırsat eşitliğini ve azınlık haklarını teminat altına almıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da ve 19. yüzyıl sonlarında Türkiye genelinde azınlık okullarının dağılımı aşağıdaki tablolarda verilmiştir:

“1863 yılında sadece İstanbul'da 454 okul faaliyet gösteriyordu ve onlardan 185'i yabancılara ait idi. Aynı yıl İstanbul'daki okullara giden 33.005 öğrenciden 16.248'i yabancı okullara gidiyordu. Ayrıca yabancılar tarafından işletilen 326 özel okul daha vardı” (Alkan, 2000: 18).

Tablo 1 1863 İstanbul genelinde azınlık okulları

Azınlıklara Göre Dağılımı	Okul Sayısı
İstanbul Geneli	454
Rumlar	77
Ermeniler	48
Museviler	44
Katolikler	8
Protestanlar	5
Karaylar (bir Yahudi mezhebi; Karaim ya da Karayit)	3

Türkiye genelinde faaliyet gösteren azınlık okullarının dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir: *“1894 yılında Osmanlı topraklarında 6437 yabancı okul faaliyet gösteriyordu ve onlardan 302'si İstanbul'da bulunuyordu”*²

2 Doç. Dr. ALKAN, Mehmet Ömer, „Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri”, Tarihsel İstatistikler Dizisi, Devlet İstatistik Kurumu, 2000, sayı 6, s. 18.

Tablo 2 1894 Türkiye ve İstanbul genelinde azınlık okulları

	Toplam Okul	Azınlıklara Göre Dağılımı	Oku Sayısı
Türkiye Geneli	6437	Katolikler	50
İstanbul Geneli	302	Süryaniler	55
Rumlar	4229	Süryani Katolikler	5
Rum Katolikler	60	Keldaniler	44
Ermeniler	594	Keldani Katolikler	3
Ermeni Protestanlar	198	Sırplar	85
Ermeni Katolikler	55	Ulahlar	63
Bulgar	689	Maruni	28
Bulgar Katolikler	4	Samir'iler	1
Musevi	269	Yakutiye	5

Görüldüğü üzere 1863 yılında İstanbul'daki yabancı okulların sayısı 185 iken, 1894 yılında bu rakam 302'ye yükselmiştir. 31 yılda gayrimüslim azınlıkların İstanbul'daki okul sayıları %38.75 oranında artış göstermiştir. 460 yıl Osmanlı döneminde himaye gören ve “millet-i sadıka” olarak liyakat kazanmış Ermeni vatandaşlarımız, 20. yüzyılın başlarına kadar devletin en yüksek makamlarında göreve getirilmiş olmaları fırsat eşitliğinin en çarpıcı örneğidir. “Osmanlı döneminde Ermenilerden 5 Bakan, 29 paşa, 33 milletvekili, 7 büyükelçi, 11 başkonsolos, 12 üniversite hocası, 8 general hekim, 41 yüksek görevde devlet memuru çalışıyordu” (Ortaylı, 2004: 194-196). 19. yüzyılında Türkiye’de sadece Ermenilerin 847 okulu faaliyet gösteriyordu. “Göç ve Mülteciler Federal Dairesi’nin 31 Aralık 2015 tarihinde yaptığı araştırmaya göre 82.2 milyon Almanya genel nüfusunun %5.7 oranına tekabül eden 4.7 milyon Müslüman azınlık yaşamaktadır” (bkz. Stichs, 2016). 21. yüzyılda Müslüman azınlıkların Almanya’da hâlâ özel okulları yoktur. Müslüman azınlıkların, okul ve meslek eğitiminde başarısızlıklarını ve hâkim topluma uyum sağlayamadıkları iddiası gerek AB ülkelerinde gerekse Almanya’da politik maksatlı üretilen algı propagandasından ibarettir. 1950–1970’li yıllarda kendi toplumu içinde de din, cinsiyet ve sosyal farklılıklara bağlı olarak eğitimde fırsat eşitsizliği uygulayan Almanya’da:

“1960 ve 1970’lerde kırsal kesimden gelen Katolik Alman köylü kızları eğitimde fırsat eşitsizliğinin mağduru oldular. Sınıf, din, cinsiyet ve kırsal ke-

sim farklılıkları ile sıfatlandırılan Katolik köylü kızları ayrımcılığa tabi tutuldular. Bu uygulama son 40 yılda kısmen değişti. Kuşkusuz, 1960 ve 1970'lerden itibaren eğitim seviyesi yükselmiştir. 1950'lerin başına kadar öğrencilerin üçte biri ortaokul sayılan ara geçiş okuluna gidiyordu ve 2006'ya kadar bu oran sadece %22 idi. Bu dönemden sonra ortaokul öğrencilerinin oranı üç kat yükselerek %9'dan %26'ya ve liseye giden öğrencilerin oranı da iki katına yükselerek %16'dan %32'ye ulaştı” (Solga & Dombrowski, 2009: 10-11). Almanya'da yaşayan azınlık Türklerin ve diğer Müslüman azınlıklar için uygulanan fırsat eşitsizliği Müslümanların başarısızlığı ile değil, doğrudan Alman devletinin uyguladığı eğitim sistemi ve yabancılar politikası ile ilgilidir. Yeni nesil Türkler işte, okulda, sokakta sadece Almanca, aile içi iletişimde ise yarı Almanca, yarı Türkçe konuşuyor. Yeterli derecede Almanca bilmeyen birinci kuşak ebeveynler çocukları ve torunları ile ev ortamında Almanca konuşmak zorunda kalıyorlar.

5. Kültürel Değişim Sürecinde Almanyalı Türkler

Göç teorileri insanların göç olgusunu kategorize etmeyi amaçlar. Yeni nesil Türklerin oysa beşere dayalı gerçek göç olgusuna açıklık getirilmesi ancak insanların yaşanmış tecrübeleri üzerinden anlaşılabilir (Durmaz, 2020: 2-4). Bu noktada insan göçünü anlamlandırmada, sosyal antropoloji biliminin araştırmalarına da ihtiyaç bulunmaktadır.

Yeni nesil Türklerin kök değerlerden uzaklaşması ve yeni bir kültürel kimlik kazanma yolunda ilerlemesi giderek hâkim toplumun değerlerine göre şekillenmesine yol açmaktadır. Ana dilinin kaybı gelecekte Türkleri Avrupa'da asimile olmuş melez bir azınlığa dönüştürecektir. Her ne kadar bu öngörü şimdiden olası kabul edilmese de 62 yıllık göç sürecinde Almanya'daki Türklerin 3. nesilde ana dillerinin yüzde ellisini kaybetmiş olmaları, Avrupa'da asimile olmuş yeni bir “Avrupalı Türkler” kimliğini oluşturacağının kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Asimilasyon olarak adlandırdığımız olguyu, hâkim toplum içinde azınlık olarak yaşayan ve zamanla kendi kök kültürünü kaybeden azınlıkların kazandığı yeni melez kimlik olarak özetleyebiliriz. Asimilasyon sosyolojik, psikolojik ve biyolojik boyutları

olan ve doğrudan insanla ilgili değişimin adıdır. Kültürel değerlerin kaybı sosyolojik, ana toplum içinde azınlık olarak yaşamak psikolojik ve başka ırklarla yapılan evlilikler biyolojik asimilasyona yol açmaktadır. Türklerin Avrupa'ya göçü ile başlayan “çok dilli” ve “çok kültürlü” yaşam biçimi yarım yüzyılı aşkın sürede Türkiye ve Avrupa ülkeleri için sosyal, kültürel, iktisadi, siyasi, eğitim, ana dili, dini ve milli meseleler bağlamında pek çok değişimi ve problemleri de beraberinde getirmiştir.

OECD tarafından yapılan bir çalışma göçmenlerin hayatında Almancanın anadili yerine geçtiğini göstermiştir. Bu durum sadece Almanya için değil, Türk göçmenlerin yaşadıkları Fransa, Hollanda, Belçika, Avusturya, İsviçre, Danimarka, İngiltere, Amerika, Avustralya ve başka ev sahibi ülkelerde yaşayan göçmenleri de kapsamaktadır. Söz konusu çalışmada, göçmenlerin %36'sı anadilleri olsa da evde Almanca konuşuyor. Araştırmanın sonucu bize, Türklerin Almanya'ya göçünün 62. yılında ana dili ve kültürel geleceğinin tehlike altında olduğunu göstermektedir. Türkler yaşadıkları ülkelerin dili ile düşünmekte, konuşmakta ve yaşamaktadır.

6. Avrupalı Türklerin Yeni Kimliği

Avrupa'da sosyal, kültürel ve siyasi problemlerle karşı karşıya kalan Türklerin karşılaştığı ırkçılık, İslam düşmanlığı ve köktendinci önyargılar gelecek nesiller için kaygı verici yönde gelişmektedir. İslam düşmanlığı ve Neonazi ırkçıların körüklediği yabancı düşmanlığı 3. nesil Türkleri ve diğer Müslüman kökenli azınlıkları giderek kendi değerlerinden kopmaya zorlamaktadır. Bu oluşum, AB “uyum” politikaları ile dolaylı olarak desteklenmektedir. Almanya'daki Türklere dönük yabancı düşmanlığı temelinde yapılan ırkçı eylemlerin arka planında her zaman “uyum” problemine dikkat çekilmiştir.

Sosyolojide entegrasyon, dışlanan bir grubun yeniden dahil edildiği (bütünleştirildiği) zamandır. Bir toplumda, entegre etme süreci genellikle göç ve göç bağlamında kullanılır. Göçmenlerin başarılı bir şekilde entegrasyonu her zaman bir toplumdaki ayrımcılık kültürüyle güçlü bir şekil-

de bağlantılıdır. Bunun için belirleyici olan, tüm toplumsal sınıflarda eşit muamele ve saygıdır, çünkü yabancı düşmanı veya ırkçı bir tutum barış içinde bir arada yaşamayı bozar. “1970’lerin başlarında, bilim ve siyaset çevrelerinden gelen eleştirel sesler, entegrasyonu aktif olarak teşvik etmenin aciliyetine işaret etti. Örneğın, 1979’da Federal Hükümet’in ilk Yabancılar Komiseri Heinz Kühn (Almanya Sosyal Demokrat Partisi), fiili göç durumunun tanınması, vatandaşlığa kabulün kolaylaştırılması ve entegrasyonun teşvik edilmesi çağrısında bulundu. Entegrasyon daha sonra 1 Ocak 2005’te yürürlüğe giren Göç Yasası’nda federal hükümetin başlıca politikası olarak kabul edildi.” (Hannewinkel, 2021: 1).

AB ülkelerinde mütemadiyen uygulanan “uyum” politikaları aslında Müslümanların “Avrupalılaştırılması” için sürdürölen sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kök değerlerine bağlı Müslümanlar eğitimli, ekonomide başarılı, siyasette yenilikçi, sosyal hayata uyumlu olsalar da toplumun tüm katmanlarında açıkça dışlanmaktadır. Bu sınıftan olan Müslümanlar “uyum” sağlamayan kesim olarak tanımlanmakta, dünyada meydana gelen her olumsuz gelişmenin içinde veya taraftarı olarak, “biz” ve “onlar” şeklinde ötekileştirilmektedir. Kök değerlerinden uzaklaşmış olanların Alman toplumuna ne kadar “uyum” sağladığı önemli değildir. Kronikleşmiş bu ön yargının temelinde İslamofobia birinci faktördür. Avrupa’da güçlenerek yaygınlaşan yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve İslam karşıtlığı Türklerin Avrupa’daki geleceğini tehdit etmektedir. 62 yıl önce bireysel davetle “Misafir İşçi” (Gastarbeiter) olarak Avrupa ülkelerine dönüşümlü (rotasyon) olarak göç eden Türkler 3. nesilden itibaren “Göçmen” (Immigrant) olmaktan çıkmıştır. Türkler, Avrupa Birliği ülkelerinde yaşadıkları toplumun önemli parçası haline gelmiş iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel alanda toplumun güçlü kesimi olarak ön planda durmaktadır. Türklerin etrafında birleşen Müslüman azınlıklar, Avrupa’da ciddi rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Avrupa’daki yabancı düşmanlığının aslında İslam düşmanlığı, İslam düşmanlığının ise temelde Türk düşmanlığı anlamına geldiği gerçeği aşikârdır. Bu gelişmelerin temelinde Avrupa’daki Türklerin, Türkiye ile ilişkilerinin kesilmesi ve gelecek nesillerin asimile edilmesi için yürütölen devlet politikaları yer almaktadır. Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkler, ya-

şadıkları ülkenin hâkimiyeti altında yeni bir kimlikle tanımlanmaktadır. Söz konusu yeni kimlik altında yaşadıkları ülkelere göre birbirinden ayrıştırılan Türkler ikici aşamada, Türkiye ile ilişkileri kesilecek ve asimile olmaları kolaylaşacaktır. Avrupa'nın değişik ülkelerinde doğup büyümüş, sosyalleşmiş ve eğitim görmüş Türkler Almanya'da "Deutschtürken" (Alman-Türkler), Fransa'da "Français-Turcs" (Fransız-Türkler), İngiltere'de "British-Turks" (İngiliz-Türkler) vb. olarak ana kimliğinden ayrıştırılarak yeni bir kimlik altında tanımlanmaktadır. Örneğin Almanya'da "Deutschtürken" (Alman-Türkler) kavramı devletin en üst düzey yöneticileri tarafından sıklıkla tekrarlanmaktadır. Eski Alman Şansölyesi Angela Merkel bu kavramı mütemadiyen kullananların başında gelmektedir. Her ülkenin kendi sosyal şartları içinde dünyaya gelen ve o ülkenin eğitimini alan, o ülkeye göre sosyalleşen Türkler kendi kültürlerine, inanç ve milli değerlerine yaşadığı ülkenin kendilerine kazandırdığı sosyal ve kültürel şartlar içinde bakacak ve Fransalı Türk ile Almanyalı Türk kök değerler konusunda farklı düşüncelere sahip olacaktır. Bu oluşum gelecekte, Avrupalı Türklerin kendi içinde bölünmesine, asimile olmasına, hatta çatışmalarına sebep olacaktır. Avrupa ülkelerinin Türklere ve diğer Müslüman azınlıklara karşı bu yönde yürüttüğü ideolojik politikalar sistematik olarak devam etmektedir.

Sonuç

Türklerin göç geçmişinin sonuçları sosyo-politik, sosyo-kültürel ve sosyo-linguistik olarak çok boyutlu etkilerini göstermiştir. Türklerin aidiyet duygusu, kültürel değişimi ve "Anadili" üzerinde büyük ölçüde farklılaşma olduğu gözlenmektedir. Anadil, bireyin kimliğini, aidiyet duygusunu, kültür mirasını temsil etmektedir. Anadili azınlıkların kimliğini korumada hâkim dile karşı kalkan görevi görmektedir. Birey anadiline hâkim olduğu nispette kültür değerlerini, aidiyet duygusunu ve kimliğini koruyabilir. Uzun yıllar veya birkaç nesil göç geçmişi yaşamış azınlıklar tabi sonuç olarak hâkim toplum içinde melez bir kültüre sahip olacaktır.

Birey evde ebeveynleri ile anadilinde, günlük hayatta hâkim toplumun dilinde aynı ölçüde konuşabilmelidir. Konuştuğu dil ile düşünüp, diğer

dil ile konuşması bireyin iki dil arasında bocalamasına ve her iki dilde de doğru konuşamamasına neden olmaktadır.

5. nesil Türkler, yani torunlarımızın çocukları önümüzdeki çeyrek asırdan itibaren Türkçeyi tamamen unutacaklar. Bu sonucun ana sebebi Türkiye'nin, yurtdışındaki Türkler için şimdiye kadar sistemli bir altyapı kuramamış olmasındır. Dünyada nüfusu bir milyon veya bir milyonun altında olan devletler olduğu göz önüne alındığında Avrupa'ya dağılmış yaklaşık altı milyon Türk altı devlet büyüklüğünde siyasi, iktisadi ve kültürel gücü barındırmaktadır. Türkler bugün, maddi ve manevi gücünü büyük ölçüde Türkiye için sarf etse de 5. ve 6. nesilden itibaren gösterge tamamıyla aksi yönde karşımıza çıkacaktır. Aynı masada oturduğumuz Avrupalı bir Türk bizimle aynı dili konuşmayacak, aynı değerlere sahip olmayacak, Türkiye'nin değil yaşadığı ülkenin değerlerini ve çıkarlarını savunacaktır. Türklerin uluslararası haklarının korunması, değer temelleri üzerinde varlıklarını sürdürebilmeleri, nesiller arası bağların muhafazası için Türklerin haklarını uluslararası zeminde güvence altına alabilecek kurumsal bir yapının oluşturulması şarttır. Türklerin en başlıca sorunlarının başında yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları uluslararası politik, ekonomik, sosyal, eğitim, din, dil ve kültür alanındaki meselelerini çözüme kavuşturacak bir bakanlığın olmamasıdır. Bu itibarla mevcut olan, "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı" ve "Avrupa Birliği Bakanlığı" yeniden düzenlenerek "Avrupa Birliği ve Yurtdışı Türkler" bakanlığı şeklinde doğrudan yurtdışındaki Türklerin uluslararası hukukunu koruyan bir bakanlık düzeyine kavuşturulmalıdır. İnsanlar yaşadığı iklimden, coğrafyadan ayrıldığında yeni yaşam alanlarına uyum sağlamakta birtakım tabii zorluklarla karşılaşır. Bu sebeple ayrıldığı yere özgü bir takım temel değerleri kendisiyle birlikte taşır. Söz konusu değerler hem kendi varlığını korumada hem de gittiği yere uyum sağlamada yol göstericidir. Bu bağlamda toplumların oluşumunu sağlayan değerler sadece belli bir coğrafya içinde yaşanan ve yaşatılan olgular değildir. Binaenaleyh Avrupalı Türkler ve Müslüman kökenli azınlıklar, yaşadıkları ülkelerde topluma uyum sağlamaları için öz değerlerini yaşamak ve korumak zorundadır. Eğer "uyum" adına öz değerler terkedilirse oluşan boşluğu doldurmak için azınlıkların asimile olmaları kaçınılmaz

olur. Bu bağlamda Avrupa, barındırdığı kalıcı azınlıkları değerleri ile kabul etmeli, söz konusu değerlerin korunmasını sağlayacak kalıcı çözümler üretmelidir. Bu meseleler, Türkiye'nin sürdüreceği uluslararası siyasetle ve kurulacak bakanlıkla ancak çözüme kavuşturulabilir. Böylelikle huzur ve barışın, uyum ve paylaşımın tesis edilmesi daha kolay ve kalıcı olacaktır. Uyum tek taraflı mümkün değildir.

İki dilliliğe sahip uyumlu bir birey için hâkim dilin yanında kendi ana dilini de aynı ölçüde konuşabilmelidir. Hâkim dil ile düşünüp ana dili ile konuşan birey kendisini ifade edemez. Örneğin Almancada “spielen” sözcüğü Türkçeye “ oynamak” şeklinde tercüme edilir. Bu bağlamda “Gitarre spielen” Türkçe “gitar çalmak” anlamına gelir. Ana dilini kaybeden yeni nesil Türkler Almanca olarak düşündüğü kelimeyi Türkçede “gitar çalmak” yerine “gitar oynamak” şeklinde ifade etmektedir.

Kaynakça

Alkan, Mehmet Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri*, Tarihsel İstatistikler Dizisi, Devlet İstatistik Kurumu, Sayı 6.

Alpar, Güray. (2014). *Antropolojik Bakış Açısı ile Stratejik Dünya Tarihi*, Palet Yayınları: Konya.

Altuntaş, Halil. & Şahin, Muzaffer. (2011). *Kuran- Kerim, El-Cuma Suresi, 1. Ayet; En-Nur, Suresi, 24/41Ayet*. 12. Baskı, Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.

Durmaz, Gökberk. (2020). *Highly Skilled İmmigrants, Science Cities and Japan*, 1 St. Ed. Nobel Yayıncılık: Ankara.

Hanewinkel, Vera (2021). *Integration und Integrationspolitik in Deutschland*, <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/laenderprofile/deutschland/344036/integration-und-integrationspolitik-in-deutschland/>, Alıntı Tarihi: 08.08.2023.

Haznedar, Belma (2021). *İkidillik ve Çokdillilik, Erken Çocukluk Döneminde Birden Fazla Dil Öğrenimi*, Anı Yayıncılık: Ankara.

Kolaç, Emine (2008). *Anadolu Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü; Gülten Dayıoğlu'nun Yurdu Öyledim Romanında Dış Göç Sorununun Çocuk Boyutu*, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/7 Fall. pp:457-497.

Nakiboğlu, Meryem (2019). *Göçmen Türklerin Dile Yansıyan Manifestosu*, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2. pp:57-69.

Nakiboğlu, Meryem (2020). *Diyasporanın Diasporik Dili: Kanakça, Disiplinler Arası Dil ve Edebiyat Çalışmaları*, Aybil Yayınevi: Konya.

Ortaylı, İlber (2004). *II. Abdülhamit Devrinde Taşra Bürokrasisinde Gayrimüslimler*, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Makaleler I, Turan Kitabevi Yayını: Ankara.

Solga, Heike & Dombrowski, Rosine (2009). Soziale Ungleichheiten in schulischer und außerschulischer Bildung Stand der Forschung und Forschungsbedarf.

Stichs, Anja (2016). Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, "Wie viele Muslime leben in Deutschland?" 14.12.2016.

Türkyılmaz, Ümran. (2021). *Amin Maalouf'un Penceresinden Göç ve Kimlik*, Gazi Kitapevi: Ankara.

Yılmaz, Mehmet Yalçın (2014). İki Dillilik Olgusu *Ve Almanya'daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunu*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/3 Winter. pp:1641-1651.

Extended Summary

The mother tongue is a shield that protects the fundamental values of any nation. An individual who loses his/her mother tongue is like a defenseless soldier who surrenders to the enemy troops. The mother tongue is a decisive element that organizes the life of an individual not only in a foreign country but also in their own. For minority communities living in foreign countries, the mother tongue is of vital importance. For the new generations of Turks living in Germany in particular and abroad in general, Türkiye, foreign representations, and non-governmental organizations have great duties to protect the mother tongue's religious, national, and cultural values. In this regard, scientific circles; linguists, sociologists, literary scholars, and educators should also produce projects for the protection of the mother tongue. The mother tongue is an indispensable tool not only as a means of communication but also for the preservation and transmission of the religious, national, and cultural values mentioned above to the next generations. Considering that millions of Turkish citizens in Germany in particular and in Europe in general have been living in their countries for sixty-two years, it is understood how vital the preservation of the mother tongue Turkish is. In more than half a century, it has been seen that no permanent steps have been taken to protect the mother tongue of Turks living in Europe. Today, in Germany, where the fourth generation of Turks live, we witness that the new generations have serious difficulties in speaking their mother tongue Turkish. Not only are new generations unable to speak Turkish as a language, but also the pronunciation and meanings of the words do not carry the feature of being a mother tongue. The language spoken in a mixture of Turkish and German is far from being a mother tongue. The preservation of Turkish as a mother tongue in Europe is of vital importance for both Europe and Türkiye. Every year, millions of expatriates come to Türkiye for vacation. They have difficulties communicating in their mother tongue both in their holiday regions and in their relatives' circles. Especially for the new generations of expatriates who spend a significant part of their vacations in their hometowns, the boring atmosphere of the holidays discourages young

expatriates from spending their vacations in Türkiye and in their relatives' circles. The transmission of the religious, national, historical, and cultural values of the Turks in Europe to the next generations can only be possible through the mother tongue. The mother tongue is the most fundamental factor in creating a sense of identity and belonging. In this context, the mother tongue education can be made permanent with methodical methods for Turks in Europe to preserve their mother tongue through studies in different disciplines. In European countries where Turks live in the majority, especially in Germany, there are not enough opportunities for mother tongue education. By removing social, legal, and regulatory obstacles, mother tongue education can be included in the curriculum. In this way, the teaching and protection of the mother tongue Turkish should be ensured. In addition, in bilingual and multilingual societies, the erosion of the mother tongue develops much faster. Language studies have clearly shown that it is easier and faster for individuals who has a good command of their mother tongue to learn other languages. The mother tongue also determines the integration of the individual into the dominant society in which they live.

Mother tongue can be summarized as the language given to an individual at birth by their parents. Later, the mother tongues that the individual learns through socialization and institutional education become a language of identity. The mother tongue, which develops in parallel with the growth of the individual, enables them to recognize the environment, nature, other living beings, to communicate in society, and to recognize religious, national, cultural, and historical values. At this stage, the individual learns to recognize the stages of life and to attribute meaning to them through communication with their environment. They gain the ability to be selective, decisive, affirm or reject. The mother tongue enables the individuals to express their feelings and thoughts, to defend their opinions, to express relative ideas such as right and wrong, just and unjust, beautiful and ugly, good and bad. This change determines the formation of the individual's personality and the framework of their identity. In this context, the mother tongue is the main factor in determining the core

values of the individual and making them permanent. The mother tongue/ heritage language of Turks living in Europe is not only the language of communication in daily life; it is the main roof that encompasses all the values it contains. It is the main leaven that carries religion, language, nationality, culture, customs, traditions, written and oral heritage from generation to generation, keeping them alive and making them permanent. One of the interaction areas of the new generation of Turks abroad is bilingualism and the other is multilingualism. Bilingualism means that an individual speaks in his/her mother tongue in addition to the dominant language. In other words, an individual who speaks their mother tongue parallel to the language of the mother community is bilingual. If the individual who speaks the dominant language does not speak his/her mother tongue at an adequate level, then one cannot speak of a bilingual individual.

The concept of multilingualism can be defined as communication in more than one language. Multilingualism can be institutional. It can be educational multilingualism, which can be defined as the individual use of more than one language in social life. For example, countries such as the Netherlands, Belgium, Denmark, Switzerland, Sweden, Canada, etc. are countries with more than one official language. More than one foreign language that an individual learns as a compulsory part of the educational curriculum of the country in which he or she lives is also considered to be multilingualism. Multilingualism and multiculturalism are also defined as an individual living with immigrants of different nationalities and interacting with different languages.

The purpose of this study is to provide a new perspective on the future of Turks and Turkish on the occasion of the 62nd anniversary of Turkish immigration to Germany.

İSRAİL'DE DEVLET KRİZİ: BALAGAN NEYİN HABERCİSİDİR? DEMOKRATİK ANAYASA VE BÖLGESEL BARIŞ İÇİN BİR FIRSAT MIDIR? YOKSA “DEMOKRATİK” SİYONİZM’İN YERİNİ RADİKAL DİNCİ SİYONİZM Mİ ALIYOR?

Ilyas Süpürgeci*

Öz

İsrail’in ruhu Siyonizm, milli marşının adı ise umut anlamına gelen Tikvah’dır. İsrail’in doğasında çelişki, iki yüzlülük, karmaşa, düzensizlik, kaos, çatışma ve nefret hakimdir. Yahudi halkın bir bölümü devletin karakterini “Yahudi ve Demokratik” olarak savunurken, diğer bölümü “Yahudi Din Devleti” karakterinde olmasında ısrar etmektedir. Yahudi toplumunda hep var olan bu bölünme nedeniyle bir anayasa yapılamamıştır. Devleti kuwan halk, 1800’lü yıllardan itibaren aşamalı olarak farklı coğrafyalardan Filistin’e göç ederek gelen Yahudiler ve onların çocuklarıdır. Fakat üzerine Siyonist bir proje hazırlanan toprakların sahibi olan ve binlerce yıldır orada yaşamakta olan bir halk vardı; Filistin Halkı. Kadim Filistin coğrafyasında, Siyonist projenin tatbik edilmesiyle başlayan ve hiç bitmeyen savaşlar, katliamlar, çatışmalar, kan ve büyük acılarla yoğrulan tarihin akışı içerisinde; Siyonist proje emperyalizmin desteğiyle bazı ilerlemeler kaydetmiş olsa da henüz hedeflerine ulaşamamıştır. Bu makalede, İsrail Yahudi toplumunun kendi içinde sürüklendiği devlet krizi bağlamında; Yahudi Toplumunun Kendi Dinamikleri ile Dış İlişkiler ve Güvenlik Alanındaki Dinamikler olmak üzere iki başlık altında, literatür taraması ile elde edilen bulgular incelenmiştir.

Siyonist ruh demografi temelinde iki önemli sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır: Yahudiler ile Filistinli nüfus arasındaki yarış ve Ultra Ortodoks Yahudilerin diğerlerine göre sayısındaki hızlı artış. 1 Kasım 2022 seçimlerinden sonra, Netenyahu liderliğinde kurulan Ultra Ortodoks partilerin de katıldığı koalisyon hükümeti, aşırı sağ ve radikal dinci bir karakterdedir. Hükümetin Knesset’e sunduğu hukuk reformu muhalefetin sert tepkisine neden olmuştur. Hangi tarihte başladıktan sonra 14 hafta boyunca devam ettiğini belirtmek daha iyi olur 14 haftadır ülke çapında kitlesel protesto eylemleri sürmektedir. Seküler kesim “demokrasi ve hukuk Devleti’nin yerini diktatörlüğün alacağından kaygı duymaktadır ve demokratik bir anayasa talep etmektedir. Diaspora ve ABD yönetimi hükümete uyarılarda bulunurken demokratik değerlerin korunması yolundaki çabaları desteklemektedir. Demokratik bir anayasa için bir uzlaşma zemininin kısa ve orta vadede oluşması pek mümkün görülmemektedir. Bu çalışmada İsrail devletini karşı karşıya kaldığı bu krizin, İsrail’in ve Filistin Halkı’nın geleceğine dair etkileri ve İsrail’in dış ilişkileri ve güvenlik politikasına etkileri bakımından değerlendirilmiş ve bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu sonuçlardan biri, aşırı sağ ve Ultra Ortodoks bir hükümetin Filistin topraklarını Yahudileştirme ve şiddet politikasını sürdüreceğidir.

Anahtar Kelimeler: Siyonizm, Balagan, Yahudilik, Seküler, Ultra Ortodoks, Radikal, Netenyahu.

* Kurmay Kıdemli Albay (E), Eski Tel Aviv Silahlı Kuvvetler Ataşesi, supurgeci99@yahoo.com.tr, ORCID NO:0009-0005-8336-5076.

Bu makaleye atıf için: Süpürgeci, İlyas. (2023). İsrail’de devlet krizi: Balagan neyin habercisidir? Demokratik anayasa ve bölgesel barış için bir fırsat mıdır? Yoksa “Demokratik” Siyonizm’in yerini radikal dinci siyonizm mi alıyor?, SDE Akademi Dergisi, 3(3), 324-359

STATE CRISIS IN ISRAEL: WHAT DOES BALAGAN FOREIGN? IS IT AN OPPORTUNITY FOR A DEMOCRATIC CONSTITUTION AND REGIONAL PEACE? OR IS “DEMOCRATIC” ZIONISM REPLACED BY RADICAL RELIGIOUS ZIONISM?

İlyas Süpürgeci

Abstract

Israel's spirit is Zionism, and its national anthem is Tikvah, which means hope. Contradiction, balagan and hatred dominate the nature of Israel. While some of the Jewish people defend the character of the state as “Jewish and Democratic”, the others insists that it should have the character of the “Jewish Religious State”. Due to this division that has always existed in the Jewish community, a constitution could not be made. The people who founded the state are the Jews and their children, who migrated to Palestine from different geographies since the 1800s. The Zionist spirit had to face two major problems on the basis of demographics: the race between the Jews and the Palestinian population and the rapid increase in the number of Ultra-Orthodox Jews relative to others. After the elections on 1 November 2022, the coalition government formed under the leadership of Netanyahu, in which the ultra-Orthodox parties also participated, has a far-right and radical religious character. The law reform that the government presented to the Knesset caused a strong reaction from the opposition. Mass protests have been going on across the country for 14 weeks. The secular segment is concerned that the “democratic and rule of law” will be replaced by a dictatorship and demands a democratic constitution. It seems unlikely that a compromise ground for a democratic constitution will be formed in the short and medium term. It is evaluated that a far-right and ultra-Orthodox government will continue its policy of Judaizing Palestinian lands and violence.

Keywords: Zionism, Balagan, Judaism, Secular, Ultra-Orthodox, Radical, Netanyahu.

Giriş

“Balagan” sözcüğü İsrail’deki Yahudilerin genel halini, fakat özellikle son yıllardaki siyasi ve toplumsal hayatını ve zihin dünyasını en iyi anlatan sözcüktür denilebilir. “Balagan: İsrail İbranice argosunda bir isimdir ve hem fiziksel hem de zihinsel anlamda düzensizlik, kargaşa, kaos ve anarşi anlamına gelir” (Sözlük Milog, 2023).

Yahudi toplumundaki süregelen seküler ve seküler olmayan kutuplaşması iki kesim arasındaki güvensizlik ve gerilimi arttırmıştır. Bu iki kutup veya kamp arasındaki mücadele nedeniyle Siyonist devletin kuruluşundan itibaren günümüze kadar geçen sürede kurulan hükümetlerin tamamı çok partili koalisyon hükümetleri şeklinde ve genellikle kısa ömürlü olmuştur. Derinleşen siyasi krizin ve kutuplaşmanın geldiği noktayı Cumhurbaşkanı Herzog’un halkını uyardığı kaygı dolu ifadelerinden anlamak mümkündür:

“Başkan Isaac Herzog İsrail’in seçim kampanyası kızışırken son şiddet olaylarını kınadı. “Şiddet artıyor. Kamusal alanda ve sosyal medyada sözlü şiddet (ihanet suçlamaları, Nazilerle karşılaştırmalar, tehditler ve küfürler). Sözlü şiddet asla böyle kalmaz. Bununla ilgili olarak hakaretlerin fiziksel şiddete dönüştüğünü görüyoruz; Sıkılmış yumruklara, saldırılara, kan dökülmesine,” dedi; Başkan’ın Sinagogu’ndaki geleneksel Yüksek Kutsal Günler ayini sırasında. “Rahatsız edici düşünceden kaçınılamaz: sırada ne var? Bıçaklar mı? Silah sesi mi? Ölümler, Tanrı korusun? Ne de olsa, bu hikâyeyi daha önce de yaşadık. Bu şiddet olaylarını şiddetle kınıyorum. Ve herkese söylüyorum, bir sonraki edepsiz paylaşımınızdan önce, bir sonraki nefret dolu tweetinizden veya cevabınızdan önce, kavga etmeden, saldırmadan ve vurmadan *önce*- durun! Daha sonra af dileyerek veya özür dileyerek gelmeyin- şimdi durun! Çok geç olmadan” (Herzog, 2022).

En son 1 Kasım 2022’de yapılan seçim öncesinde, İsrail’deki Yahudi toplumun hafızasının derinliğinde var olan “güvenlik paranoyasının kaşınması” ve İsrail’de yıllardır devam eden hükümet krizi veya siyasi kriz ile birlikte demografik yapıdaki değişim (seküler kesimde doğurganlık azalırken, ırkçı ve ultra Ortodoks kesimdeki doğurganlık neredeyse iki katı) ile birleşince; seçimden aşırı sağcı ve radikal dincilerin hâkim olduğu bir koalisyon hükümeti tablosu ortaya çıkmıştır.

Yahudi toplumunun hemen hemen bütün kesimlerinin (iktidar ve muhalefet) ortak noktası Siyonist İdealler ve Siyonizm'dir. Bununla birlikte; iktidarı oluşturan koalisyondaki partilerin bazılarının tabanı radikal dinci ve oldukça eğitimsiz ve bağnaz olarak nitelendirilebilecek kişilerden oluşmaktadır (Önceki İsrail başbakanı İshak Rabin'e yönelik suikast gerçekleştiren kişinin bu tabandan biri olduğu hatırlanmalıdır). Muhalefet partilerinin dayandığı tabanın büyük çoğunluğu ise seküler ve/veya ateist yaklaşımı benimseyen entelektüel bireylerden oluşmaktadır (Suikasta kurban giden İshak Rabin ve destekleyenleri gibi). İsrail Devleti'nin asıl güç kaynağı da büyük ölçüde bu seküler kesimin kapasitesi ile oluşturulan her türlü güçtür.

İki kampın amansız mücadelesini çok iyi istismar edebilen ve baskın siyasi figür olan Binyamin Netanyahu son genel seçimde liderliğini yaptığı sağ, aşırı sağ ve radikal dincilerden oluşan kampın zafer kazanmasını sağlamış ve şahsi çıkarlarını da önceleyerek radikal kesimlerle kader birliği yapmıştır. Kamplar ülkenin gelecek perspektifi bağlamında çok farklı bir vizyona sahiptir. Özellikle devletin temel nitelikleri, din ve devlet ilişkisi, hukuk, zorunlu askerlik, yönetim tarzı, İsrail-Filistin çatışmasının nasıl çözüleceği ve Yahudi Diasporası ile ilişkilerin niteliği gibi hayati konularda kamplar arasında derin farklılıklar söz konusudur. Netanyahu'nun liderlik ettiği kamp son seçim sonuçlarını bir zafer olarak nitelendirmektedir. Radikal dinci ve aşırı sağcı kesim ilk defa bu kadar önemli bir siyasi güç elde etmiştir. Bu “zafer ve güç tablosundan” hareketle ve seçim kampanyalarındaki vaatleri doğrultusunda iktidar döneminde kendi zihinlerindeki bir devleti şekillendirmek için çalıştıkları görülmektedir.

Nispeten demokratik olan devletin temel nitelikleri, iktidardaki koalisyon partilerinin mutabakatı ile değiştirilerek; güçler ayrılığına son verilirken, önemli ölçüde zaten bir din devleti görünümüne sahip olan İsrail'in tamamen bir din devletine dönüştürülmesi ve yürütmeye büyük güç kazandırılması doğrultusunda; bir “hukuk darbesi” veya hukuk reformu yapılmaya çalışılmaktadır. Ağırlıklı olarak seküler kesimin oluşturduğu muhalefet cephesi ise buna karşı direnmektedir. Yüzbinlerce kişinin meydanları doldurduğu, zaman zaman ana ulaşım arterlerini ve havaalanını işgal ettiği ve yer yer polisle çatıştığı, yedek askerlerin (savaş pilotları ve özel birlikler dahil) hükümetin görev çağrısı olması halinde bu

görevlere katılmayacaklarını kamuoyuna duyurdıkları, ülke çapında ve kitlesel grev (27 Mart günü) ve direniş protestoları 14 haftadır sürmektedir. Kısacası, kuruluşundan bugüne kadar seküler Yahudi kesimin hâkim olduğu; fakat seküler anlayış ile din devleti çelişkisinin iç içe devam ettiği gergin toplumsal hayatın ve bunun etkilediği devlet hayatının sürdürülebilmesinin oldukça zorlaştığı bir noktaya gelmiş görünmektedir.

Bu makalede, İsrail Yahudi toplumunun kendi içinde sürüklendiği devlet krizi bağlamında; Yahudi Toplumunun Kendi Dinamikleri ile Dış İlişkiler ve Güvenlik Alanındaki Dinamikler olmak üzere iki başlık altında, literatür taraması ile elde edilen bulgular incelenmiş, Krizin, İsrail'in ve Filistin Halkı'nın geleceğine dair etkileri ve İsrail'in dış ilişkileri ve güvenlik politikasına etkileri bakımından değerlendirilmiş ve bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. Yahudi Toplumunun Kendi Dinamikleri

a. Tarihsel Süreç (Siyonizm, Göçler, Devletleşme Aşamaları, Anayasa Yapılamayışı ve İki Yüzlülük):

İsrail Devleti kurma fikri ilk olarak ortaya atıldığında, nerede kurulacağı konusunda bir kesinlik yoktu ve bu konuda uzun tartışmalar yaşandı. Bu fikrin sahipleri de o tarihlerde zaten Filistin'de yaşamıyorlardı ve daha çok Avrupa ülkelerinde yaşıyorlardı. Tartışmalar sonunda, Filistin bölgesinde “başkenti Kudüs olan, Yahudilere ait ve Yahudi karaktere sahip bir devlet” kurmak fikri (Siyonist idealin bir parçası olarak) kesinleşti. Fakat ortada ne bir vatan ne de bir millet vasfına sahip halk vardı. Devleti kuran halkın büyük bir bölümü daha önce o toprakların sahibi olan ve orada doğup büyümüş olanların çocukları değildir ve dünyanın çok farklı coğrafyalarından göç ederek gelmiş olanlar ve onların çocuklarıdır. Göç bugün dahi sürmektedir.

Ofir Haiivry Mayıs 2018'de, “İsrail'in Demografik Mucizesi” başlığıyla yayınlanan yazısında, Filistin'e 1800'lü yıllarda başlamış olan ve günümüzde devam eden Yahudi göçünün Siyonizm açısından önemini şöyle yorumlamış: “...Yahudilerin İsrail'de toplanmaya devam etmesi demografik

iyimserliğin ek bir kaynağıdır. Yüzyılın başından ve eski Sovyetler Birliği’nden gelen büyük Yahudi göçmen dalgasının yavaş yavaş sönmesinden bu yana hem eski SSCB’den hem de Fransa, Etiyopya ve ABD gibi ülkelerden daha küçük ama yine de önemli sayılar geliyor. Son on yılda net kazanç (geri dönen İsraililer ve daha sonra ayrılan yeni göçmenler çıkarıldığında), yılda ortalama yaklaşık 20.000 veya her on yılda 200.000’den fazla ek Yahudi ile oldukça sabit olmuştur. İstatistikler, İsrail’in hayatta kalması ve düşmanlarıyla varoluşsal mücadelesinde galip gelmesi için gereken demografik güce ilişkin yüreklendirici bir hikâye anlatıyor. İsrail’in artan doğurganlık oranları, yeni Yahudi göçmenlerin sürekli gelişile birlikte, çoğu diaspora topluluğundaki zıt eğilimlere karşı yerleştirildiğinde, birkaç yıldır İsrail’in dünyanın en büyük tek Yahudi topluluğu olduğu anlamına geliyor. Bu, İsrail’de İkinci Tapınak döneminden bu yana benzeri görülmemiş bir şey. Daha da önemlisi, İsrail dünya Yahudilerinin mutlak çoğunluğuna ev sahipliği yapıyor veya yakında olacak; ki bu muhtemelen yaklaşık 2.500 yıl önce İlk Tapınak döneminden bu yana eşi görülmemiş bir şey. Son demografik eğilimler, gelecek nesilde İsrail’in Yahudi yaşamının tartışmasız ağırlık merkezi olacağı anlamına geliyor. Bütün bunlar, Siyonizm’in 120 yıllık İsrail topraklarını bir kez daha Yahudi ulusunun ve Yahudi hikayesinin merkezi haline getirme hedefi için hala büyük ölçüde tanınmayan çarpıcı bir zafer anlamına geliyor. Diğerlerinde olduğu gibi bu konuda da Herzl’in rüyası artık bir rüya değil” (Haivry, 2018).

Yoav Karni 30 Mart 2023 tarihli yazısında, bugün yaşanmakta olan Devlet Krizinin köklerinin 74 yıl öncesine dayandığını ortaya koymuştur. Ona göre, İsrail anayasasının gasp edildiği gün, 74 yıl önce (14 Şubat 1949) İsrail’de zaten bir anayasal darbe vardır. Merkez-sol ve dini koalisyon, bir anayasa yapmak üzere seçilen bir Kurucu Meclisi ele geçirir ve onu Birinci Knesset’e dönüştürür. Ha’aretz’deki bir başyazıya göre yeni yasama organı, “anayasayı sağlayarak toplumumuzun gelecek nesiller için imajını şekillendirmek üzere seçildi. Özgür, adil ve ilerici bir demokratik rejim için mihenk taşı koyması emredildi. Karni (2023) başlangıçtaki bu durumu şu şekilde anlatır: Gerçekte Dindarların bir anayasa istemediğini herkes biliyordu, çünkü bir anayasa zorunlu olarak laik ve liberal ya

da nispeten liberal olacaktı. O zaman bile küçük Ultra-Ortodoks azınlığı endişelendiren bir fikir olan tam eşitliği tatmak zorunda kalacaktı. David Ben-Gurion, Ultra-Ortodoksları memnun etmeye karar verdi. Kendisini ve kendisi için ortak bir kombinasyon olan İsrail'in sonsuzluğu hakkında düşündü. Sonsuzluk, Holokost'un isli dumanları için özel bir muameleyi haklı çıkardı. (Ben Gurion'un) Kişisel çıkarı koalisyon çoğunluğu bulmaktı. O zamanlar pragmatik ve ılımlı olan ve Mapai'nin çorbasındaki soya peyniri olmaya hazır olan dindarları tercih etti. Ben-Gurion, (onların) bir anayasanın yazılmasını veto etmelerine izin verdi ... Öte yandan, aslında çok endişeli olan bir Knesset üyesi vardı. Anayasanın yerine geçemeyeceğine inanıyordu. Adı Menachem Begin'di ve o kadar da önemli olmayan bir muhalefet partisinin lideri konumuna alışmaya yeni başlıyordu. İlk Knesset'in ilk toplantılarının tutanaklarına bakıldığında bunun ne kadar önemsiz olduğu ortaya çıkıyor. Begin'in görüşüne göre, kendisini "Birinci Knesset olarak adlandıran şeyin doğasında bir gayrimeşruluk damgası vardı. Sonraki yıllarda geri döndü ve gayrimeşruluğa zorlandı. Kurucu Meclisi Parlamentaoya dönüştürme eylemini, İsrail demokrasisinin temellerini baltalayan orijinal bir günah olarak gördü. ... Taslak hazırlamayanlar Anayasasız İsrail cehenneminin kapılarını açtılar."

New York'ta faaliyet gösteren bir Siyonist örgüt olan Tikvah Foundation Hebrew Advanced Institute isimli kuruluşun internet sitesinde "Liberalizm, muhafazakarlık ve Siyonizm" başlığı ile yayınlanan bir yazıda, 14-18 Kasım 2016 tarihleri arasında bir dizi seminer icra edildiği bildiriliyor ve Siyonizm'in dünden bugüne kendi içindeki bölünmelerinin, kendi içindeki tutarsızlıklarının ve çelişkilerinin tartışıldığı vurgulanıyordu: "... Siyonizm devrimci bir fikir mi yoksa eski bir mirasa dönüş mü? ... Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupada bulunan ilericiler ve muhafazakârlar İsrail'le aynı fikirde değiller. Bunlar İsrail karmaşıklığında ideolojik taahhütlerinin yankılarını buluyorlar. İsrail gerçekliğinin bu karmaşıklığı, İsrail'in hem evrensel hem de ulusal idealleri yerine getiren altyapısındaki ikiyüzlülüğün bir sonucudur. Bu, Bağımsızlık Bildirgesi'nde zaten açıkça görülmektedir. İsrail Devleti'nin "din, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın tüm vatandaşları için tam bir sosyal ve siyasi hak eşitliğini koruyacağını" taahhüt eder, ancak

aynı zamanda İsrail Devletinin Yahudi halkının devleti ve Yahudi halkının yurdu olduğunu, İsrail Devleti’nin doğrudan Yahudi tarihinden ve Yahudi inancından türetildiğini vurgular” (TIKVAH, 2016). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere hem İsrail’deki Yahudilerin kendi arasında hem de İsrail’deki Yahudilerle diaspora arasında Siyonizm’in ne olduğu ve Filistin’deki uygulamaları konusunda özellikle Liberaller ve Muhafazakârlar arasında bir ayrışma, farklılaşma ve sürtüşme olduğu bir gerçektir.

b. Demografik Yapı:

(1) Dünyadaki Yahudiler:

Gazeteci ve yorumcu Itamar Eichner imzasıyla 26 Eylül 2022 tarihinde yayınlanan bir habere göre: “Yahudi Ajansı’nın 25 Eylül 2022 günü yayınladığı bir raporda, bu Yahudi yeni yılında (Rosh HaShana) dünya Yahudilerinin sayısının yaklaşık 15,3 milyon olduğu belirtilir. Rapora göre İsrail’de yaklaşık 7.080.000 Yahudi yaşarken (önceki yılki yaklaşık 6.950.000’e kıyasla), 8.25 milyon Yahudi diasporada yaşıyor ve bunların yaklaşık altı milyonu yalnızca Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşıyor.

Eichner’in (2022) verdiği bilgilere bakıldığında dünyadaki Yahudiler hakkında şu sayısal ve demografik verilere ulaşılır: İsraili Yahudiler, bir önceki yıla göre %1’lik bir artışla dünyadaki tüm Yahudi nüfusunun %46,2’sini oluşturuyor. Veriler, şu anda İsrail’de yaşayan ve Nüfus Kayıt Defterinde Yahudi olarak kayıtlı olmamasına rağmen Geri Dönüş Yasası uyarınca İsrail vatandaşlığına hak kazanan yaklaşık 500.000 kişinin olduğunu gösteriyor. Bu sayı aynı zamanda kendilerini Yahudi olarak tanımlayan ve başka herhangi bir dini mensubiyeti olmayan herkesi içerir, ancak kendilerini “kısmen Yahudi” olarak tanımlayanları hariç tutar. Geri Dönüş Yasası, Yahudilere ve akrabalarına İsrail’e gelip yaşama hakkı vererek onlara otomatik vatandaşlık veriyor. Yahudi Ajansı’na göre, dünya çapında İsrail dışında yaşayan, yasa uyarınca İsrail vatandaşlığı almaya uygun 25,5 milyon insan var. İsrail ve ABD’den sonra en fazla Yahudi yoğunluğuna sahip ülkeler Fransa (442.000), Kanada (394.000), İngiltere (292.000), Arjantin (173.000), Rusya (145.000), Almanya (118.000) ve Avustralya’dır (118.000).

(2). İsrail'in 2020 yılında demografisi¹

2020 sonu itibariyle İsrail'deki nüfusun bileşimi şunları içerir: 6,87 milyon Yahudi nüfusun yüzde 73,9'u (2008 nüfus sayımındaki Yahudilerin yüzde 75,6'sına kıyasla), 1,96 milyon Arap (Müslümanlar, Dürziler, Arap Hıristiyanlar) - yüzde 21,1 (2008 nüfus sayımındaki yüzde 20,2'ye kıyasla) ve 465 bin "Diğer" - 2008 nüfus sayımındaki yüzde 4,2'ye kıyasla nüfusun yüzde 5,0'üdür. "Diğerleri", nüfus kayıtlarında dine göre sınıflandırılmayan nüfustaki bireylerdir (çoğunlukla Yahudi bir anneden doğmamış Yahudi halkının torunları, esas olarak eski Sovyetler Birliği'ndeki gurbetçilerden) ve Arap olmayan Hıristiyanlar, İsrail'e göç sayesinde nüfus içindeki payları artıyor.

2016'nın sonundaki CBS anketine göre (Haziran 2018'de yayınlandı-mevcut olanların en günceli)- Yahudiler arasında yaklaşık yüzde 45'i yaşam tarzlarını laik, yaklaşık yüzde 25- geleneksel, yaklaşık yüzde 16 - çok dindar ve dindar ve Yüzde 14 - Ultra Ortodoks olarak tanımlamaktadır. Yani, 2016'da Ortodoks olmayan Yahudiler grubu, Yahudi nüfusunun yüzde 86'sını veya İsrail'deki toplam nüfusun yüzde 64,2'sini oluşturuyordu. Anketeye göre seküler grup, Yahudi sektöründeki en kalabalık grup ama mutlak çoğunluğa sahip değildir.

Dini profil, bir kişinin ait olduğu grubu belirlemede önde gelen etkenlerden biridir ve bu, kendisini Yahudi ve demokratik bir devlet olarak tanımlayan İsrail'de öne çıkmaktadır. Halacha'ya göre Yahudi tanımı, Merkezi İstatistik Bürosu açısından da İsrail'deki Yahudi nüfusunun büyüklüğünü belirleyen tanımdır. Yahudi bir ailenin çocuğu olan, babası Yahudi, annesi Hristiyan olan bir kişi, kendi tanımı gereği Yahudi olduğunu iddia edebilir ve hissedebilir, ancak CBS onu Yahudi nüfus grubuna değil, "diğerleri" olarak bilinen grup Yahudi nüfus grubuna dahil edecektir. Öte yandan, ankette kendini ultra-Ortodoks olarak tanımlayan dindar bir Yahudi, istatistiksel açıdan ultra-Ortodoks nüfus grubuna dahil edilecektir (CBS, 2018d). Ultra-Ortodoks teriminin resmi bir tanımının bulunmadı-

1 Veriler İsrail İstatistik Kurumu Merkez Bürosu'na aittir (The Central Bureau of Statistics - CBS), veri tarihi: Temmuz 2021.

ğına dikkat edilmelidir. CBS tarafından çok yıllı tahminde Ortodoks olmayan ve “diğer” Yahudiler grubu ile ultra Ortodoks grup arasında yapılan gruplara ayırma, İsrail toplumuna ilişkin belirli bir bakış açısını yansıtıyor. Yahudilerin genel nüfus içindeki oranı, Arap nüfusunun daha yüksek oranda çoğalması nedeniyle düşüş eğilimi gösteriyor.

(İsrail’de Ultra Ortodoks kesimdeki) Yılda yüzde 4,4’lük nüfus artışı (son beş yılda yüzde 24) dünyada alışılmadık bir durum ve son derece yüksek doğurganlık oranı sayesinde mümkün; Even’e göre (2021) laik kadınlar arasında 2,1’e kıyasla ultra Ortodoks kadın başına 6,6 çocuk (CBS, 2020d). Bu nedenle ultra Ortodoks kesim, geniş ailelerde ve genç yaşlarda öne çıkıyor. Sektördeki doğum oranı önümüzdeki yıllarda önemli ölçüde azalacak olsa da genç yaş grubu, üreme çağındaki çok sayıda kadın nedeniyle önümüzdeki yirmi yılda yüksek bir nüfus artışını garanti ediyor.

(8). Siyasi Demografik Sorun (İsrail’in dar alandaki denge ve geniş olmak üzere iki ölçekteki demografik değışkene yaklaşımı)

15 Mayıs 1948’de David Ben-Gurion, İsrail Topraklarında bir Yahudi devletinin, yani İsrail Devleti’nin kurulduğunu ilan etti. Bu, 600.000 Yahudi’nin bir devletin kurulması için kritik bir kitle olmadığını iddia eden Merkezi İstatistik Bürosu’nun kurucusu Prof. Roberto Baki’nin onu bundan caydırmaya çalışmasına rağmen gerçekleşti (Landsman, 2018). Ancak zaman içinde demografik yapı beklenmedik bir şekilde İsrail’in lehine değışti ancak siyasi demografik meydan okuma ortadan kalkmadı ve hatta yoğunlaştı.

İsrail’in siyasi demografik sorunu, öncelikle kendi demografisi ile iç içe geçmiş Filistinlilere karşı Yahudi ve demokratik bir devlet olarak kimliğini korumaktır. Bu, devletin sınırları içinde Yahudi nüfusu ile Filistin nüfusu arasında pozitif bir yurttaş dengesi (“dar denge”) sağlamak anlamına gelir... İsrail’deki Filistin nüfusunun şimdiye kadar daha hızlı doğal artışı göz önüne alındığında, dar dengede Yahudilerin payında daha fazla düşüş, İsrail’in Filistin nüfusu üzerindeki toprakları ilhak etmesi durumunda, örneğin Ür-

dün Vadisi de dahil olmak üzere C bölgelerindeki toprakları ilhak etmesi durumunda gerçekleşecektir.

Even'e göre (2021), "Geniş denge", İsrail'in kendi egemenliğinde olan topraklarındaki Yahudilerin sayısı ile Filistinlilerin sayısı arasındaki orandır. İsrail'in Yahudi ve demokratik olmasını doğrudan etkilemez, ancak İsrail'in dünyanın gözünde ve başka bir ulusa hükmetmek istemeyen İsrail vatandaşlarının önemli bir bölümünün gözünde, Filistinlileri yöneten imajını olumsuz etkiliyor. 2020 sonu itibarıyla İsrail, Yahudiye ve Samiriye ile Gazze Şeridi'ndeki Filistinli sayısının 6,5 milyon olduğu tahmin ediliyor. Bahsedildiği gibi "Yahudiler ve diğerleri" 2020'de yaklaşık 7,4 milyon kişidir. Yani, geniş dengede Filistinlilerden daha fazla Yahudi ve diğerleri vardır.

c. Demografik Yapının Ordu Üzerindeki Etkileri ve Kamuoyunun Gündemindeki Önemli Konular

İsrail'deki ana problemlerden biri Yahudilerin kendi içlerindeki dini ve etnik parçalanmışlığıdır. Bar-Ilan Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünden Elisheva Rossman-Stolman tarafından yapılan bir araştırmanın sonucunda, Aralık 2005 tarihinde, "Zorlu Sistemler Olarak Ordu ve Din: IDF ve Dini Siyonizm" başlığı ile yayınlanan Rossman-Stolman tarafından 2005 yılında hazırlanan bir doktora tezinden yapılan bazı alıntılar durumu anlamaya yardımcı olacak niteliktedir. Tez esasen Dindar Siyonizm ile İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF) arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır: Tezdeki bilgilere göre, askere alınanların askerlik hizmetleri öncesinde ve sırasında Yahudi dini eğitim kurumlarına katılmalarına olanak tanıyan çalışma programları vardır. Tez özellikle bu tür dört yapıyı derinlemesine inceler: Hesder Yeshivot, Mekhinot, Dini Kibbutz'un Shiluv programı (hepsi genç erkeklere hitap eder) ve kadınlar için Midrashot. ... Burada incelenen eğitim programlarının ortak özelliği, öğrencilerin askerlik hizmetini belirli bir süre için ertelemelerine olanak sağlamasıdır. ... Ertelemeleri sona erdiğinde, öğrenciler programlarının IDF ile düzenlemesine göre askere alınır. Midrashot mezunlarının çoğu, IDF Eğitim birliklerinde görev yapıyor.

Hesder mezunları, diğer Hesder mezunları ile homojen birimlerde görev yapmaktadır. Shiluv ve Mekhinot mezunları grup olarak askere alınmazlar. Birçoğu seçkin muharebe birimlerinde hizmet etse de bağımsız olarak görevlendirilirler ve bir çalışma programına ait olmalarının hizmetleri üzerinde çok az etkisi vardır. Shiluv ve Midrashot mezunları, askerlikleri sırasında çeşitli sürelerde eğitimlerine geri dönerler ve daha sonra hizmetlerini tamamlarlar. Hesder öğrencileri, erkek askerler için zorunlu olan üç yılı doldurmaz, yaklaşık 18 aylık hizmetten sonra eğitimlerine dönerler. ... Karma cinsiyetli muharebe birimleri sorunu ve Gazze'den çekilme (2005) gibi durumlarda, sorun genellikle medyanın büyük ilgisini çekmiştir ve kamusal alana yayılmıştır... IDF, İsrail toplumundaki diğer gruplar için benzer düzenlemelere izin vermektedir. NaHaL Bnei Meshkim birimleri, Dürzi Kherev müfrezesi ve Bedevi İzleyiciler Müfrezesi birimleri gibi (Rossman-Stolman, 2005:276-288).

Milli Güvenlik bürokrasisinde görev almış ve Knesset eski üyesi Ofer Shelah imzalı, 28 Eylül 2022 tarihinde INSS'de yayınlanan, “Çok boyutlu hizmet modeli: IDF'deki personel yapısında değişiklik yapmak için bir öneri” başlıklı bir yazıda “İnsan gücü söz konusu olduğunda, IDF, özünde ve içindeki askerleri motive eden güçlerde birbirinden farklı üç dünyayı sürdürüyor. Bu dünyaların üzerine kurulduğu mantık birliği olmadan da her birinde ihtiyaç duyulan reformlar uzun sürmeyecektir. ...Ordunun safalarında mevcut durumun istikrarsız olduğu ve kötüye gitme ve bir krize dönüşme tehdidi taşıdığı kabul ediliyor” (Shelah,2022), denilerek gelecekte ortaya çıkacak bir krizin işaretleri verilmektedir.

İsrail Ulusal Güvenlik Araştırmaları Enstitüsü (INSS) sitesinde yayınlanan bir makalede; “Gelen Genelkurmay Başkanı'nın önündeki **Güç Oluşturmanın Zorlukları**” başlığı altında konu incelenmiş ve önemli sorunlar sıralanmıştır: “... Askerlerin (yükümlülerin) yüzdesi düşük bir noktaya ulaştı, kadın ve erkek askerlerin motivasyonu erozyona uğradı ve IDF'nin bir sonraki savaşa hazır olup olmadığıyla ilgili eksikliklerden söz edilmektedir. Bu noktada IDF'nin **gücünü inşa etme alanındaki en yakıcı meselelerden bazıları** şu şekilde sıralanmaktadır (Heyman, Kaduri, Shelah, 2022):

- Halk Ordusu fikrinin erozyonu,
- Askere alma verilerinde düşüş yaşayan IDF’de bir personel politikası oluşturmak,
- Kaliteli personeli elde tutma yeteneğinde erozyon,
- Aktif yedek görevlilerin kapsamında bir azalma,
- IDF’nin lojistik yeterliliğinin zorluğu
- Kara gücünün (kara muharebe veya kara manevra gücü) yetkinliğine bir meydan okuma.

Kudüs Güvenlik Stratejileri Enstitüsü (JISS)’nde, 18 Ocak 2023 günü, “Rezerv Sistemi’ndeki Kriz: İleriye Giden Yol-IDF Ne Yapacak? Niyeti Nedir?” konulu bir toplantı/konferans yapılacağı, duyurusu yayınlanmıştır. Duyuruda açıkça bir krizden bahsedilir. Geçmişte çok övülen rezerv(yedek) asker ve birlik sisteminin günümüz koşullarında bir krize dönüşmüş olduğundan söz edilir. Harekatta veya Savaşta Kara Manevraları için günümüz koşullarında gerekli olan muharebeye hazır kara birliklerini teşkil etmekte personel açısından büyük zorluklardan bahsedilir ve mevcut rezerv sisteminin bunu karşılayamadığı belirtilir. Ultra-Ortodoks Yahudi gençlerin büyük çoğunluğu zaten askerliği baştan reddetmektedir. Genelkurmay bu nedenle İsrail dışındaki operasyonlarını hava kuvvetleri üzerinden yapmaktadır. Batı Şeria’da ise iç güvenlik ve terörle mücadele anlayışı ile özel birlikler ve Polis Hudut Birlikleri görev yapmaktadır.

ç. Din ve Toplum Hayatı, Din ve Devlet İlişkisi, Din ve Hukuk Sistemi

Toplumun seküler kesiminde (Aşkenazi veya daha çok Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri kökenli olanlar) Yahudilik, kadim bir gelenek ve kültürün önemli bir bileşeni ve ait olunan bir ırk olarak kabul edilir, fakat gelenekleri gündelik hayatta uygulama konusunda seküler kesimin oldukça gevşek ve ilgisiz davrandığını söylemek mümkündür. Dindar Muhafazakâr kesim (daha çok Mizrahi olanlar veya Ortadoğu ülkelerinden İsrail’e göç edenler) ise Yahudiliği hem din ve gelenek hem de ait olunan bir ırk olarak

kabul eder ve gündelik hayatında dinin ve kültürün gereklerini uygulama çabası gösterir. Radikal dindar kesim kendi içinde farklı mezheplere ayrılmakla birlikte, Yahudilik kendileri açısından esasen bir din ve tamamen dine uygun yaşam tarzıdır. Radikal dindar kesim Tevrat okumayı ve ibadeti hayatındaki her şeyden önemli ve öncelikli görür, yaşantısını buna göre düzenler ve çoğu çalışmaz.

Eski bakan ve eski milletvekili seküler, Siyonist sağ çizgide duran bir siyasetçi olan Ayelet Şaked imzalı “Yahudi ve Demokratik” konulu bir makalede bir anket sonucuna yer verilmiştir, bu anket sonuçlarının bir kısmı şöyledir (Shaked,2023):

“... Sizin gözünüzde Yahudi devletinin asıl anlamı, çoğunluğun Yahudi olduğu bir devlet olmanın ötesinde nedir? Sorusuna İsrail’deki Yahudilerin verdiği cevap ve yüzdeleri:

- %42 Tarihi Yahudi kültürünü tanıyan ve yücelten bir ülke.
- %21,5 Hiçbir şey, burası Yahudilerin yaşadığı ve Yahudi halkına ait bir ülkedir.
- %14 Şabatların ve İsrail bayramlarının özel bir şekilde not edilmesi ve kamusal alanda da gözetilmesi gereken tarihler olarak belirtmek.
- %5 Tevrat’ın emir ve yasaklarının yerine getirildiğini gözetilen bir kamusal alan.
- %4 Halacha Devleti (Halaka, Yahudilikte dini inancın bir kolu olarak, Talmud’da toparlanmış olan Tanrının sözlü ve yazılı emir ve yasaklarına göre belirlenmiş bir dini hukuk sistemidir.
- %3,5 İsrail’deki tüm Yahudi okullarında İncil öğreniminin (çalışmaları) zorunlu olması.
- % 10 Fikrim yok.

Anket sonuçlarından da anlaşılacağı üzere; İsrail’de Yahudilik bir ırk ve gelenek aidiyeti bağlamında genel olarak birleştirici bir faktör iken; bir din olarak birleştirici olmaktan çok, halkı ayrıştıran, parçalayan ve hatta farklı düşünen kesimler arasında nefret duyguları oluşturan bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Yahudi toplumunda din bağlamında farklı aidiyetlere

(özellikle dindar muhafazakâr ve ultra Ortodoks kesimde) mensup olanların kendilerine özgü kıyafetlere, sembollere ve sosyal yaşam tarzlarına sahip olmaları çok dikkat çekicidir.

Yahudilik, din ve kültür bağlamında İsrail'deki birey, toplum ve devlet hayatını derinden etkileyen bir faktördür ve İsrail birçok yönüyle bir din devleti görünümündedir. Çok sayıda resmi tatil günü, Şabat uygulamaları, Koşer (helâl gıda ve helâl uygulama) düzenlemeleri ve ruhsatlandırmaları, evlilikte, boşanmada ve Yahudiliğe kabul edilmede Hahamların yetki sahibi olması, Ağlama Duvarı gibi kutsal mekanlarda radikal dindar kesimin baskın olma mücadelesi, radikal dindar kesimin kendi eğitim sistemini uygulaması gibi bir çok çelişki, karmaşa ve mücadele oradaki hayatın merkezindeki konulardır. Özellikle radikal dindar kesim sürekli çok daha fazlasını isterken, seküler kesim devletin kısmi demokratik ve hukuk düzeni mekanizmalarını koruma mücadelesi içerisinde. Mesih inancına sahip olan Radikal Dindar kesimin, mevcut devleti erken doğum olarak görmesi ve Tevrat'a uymayan yönlerinden dolayı, devletle özdeşleşmesi ciddi anlamda sorunludur.

İsrail'deki Yahudi toplumunun dokusundaki tüm bu farklılıkların üzerini bir ölçüde örtebilen örtü veya çatlakları ve hatta derindeki yarıkları kaynaştırabilen çimento aslında Siyonizm ideali ve hedefleridir. Filistin bölgesini "Yahudi Vatanı" haline getirmek, Yahudileri bir araya toplamak, başkenti Kudüs olan Yahudilere ait bir devlet kurmak, Süleyman Mabedini tekrar inşa etmek ve "Tevrat'a göre Yahudilere ait" olduğu ileri sürülen topraklara sahip olmak v.s. Kısacası, birleştirici unsur olarak "vatan toprağı" ile birlikte kadim ortak tarih ve kültür bilinci içerisinde kodlanmış olan birlikte var olma mücadele ruhu, öne çıkarılmıştır. Kudüs (Yeruşalayim, Jerusalem) ise Yahudi toplumunun tamamı için her şeyin özetidir ve sembolüdür.

d. Ekonomi ve Üretim Alanı ile Demografik Yapı İlişkisi

İsrail'de ekonominin ve üretim gücünün merkezinde Yahudi toplumunun seküler kesimi vardır. Toplumun azınlıkta olan Ultra Ortodoks kesimi ve Arap kesiminde eğitim ve buna bağlı olarak istihdam oranı seküler kesimle mukayese edilemeyecek kadar düşüktür. Bunun sonucu olarak bu

kesimin geliri ve refah seviyesi de seküler kesimin çok gerisindedir. Bu üretime tam olarak katılmayan veya katılamayan azınlık yoksul kesimlerin ekonomik yükünü de seküler kesim sırtlanmak zorunda kalmaktadır. Bu husus siyasi ve sosyal birçok huzursuzluğun da kaynağı durumundadır.

Farklı kesimler arasındaki ücret eşitsizliği ve doğurduğu siyasi ve ekonomik sonuçlar kamuoyunda hararetle tartışılan ve medyada yer alan bir konudur: “Var olan yıkım için bahane bulundu: Eşitsizlik. Yüksek teknoloji ile İsrail’deki diğer işçiler arasındaki aşırı ücret eşitsizliği, popülistlerin hükümet kurumlarında ve ekonomik sistemde hedefli sabotajlar gerçekleştirmesi için rahat bir zemin oluşturuyor. Ancak temel çalışmaları (meslekleri) içermeyen eğitime öncelik vermek, çalışmayanları teşvik etmek ve GSYİH’ye katkısı olmayan sektörlerle fon dağıtmak eşitsizliği derinleştirmekten başka bir işe yaramaz. ...Yüksek teknolojinin karanlık tarafı, işgücünün %11’inin her açıdan fahiş maaşlar alması ve diğer herkesi hiçbir şans olmadan geride bırakmasıdır. Ben Gvir’in seçmenleri, geride bırakılan ve kendilerini ilgisiz hissedenlerle aynıdır.” (Pilot,2022). Gelir dağılımı eşitsizliği sosyal bilimlerde her zaman toplumsal sorunların ve çatışmaların ortaya çıkmasında esaslı bir referans noktası olmuştur. Yahudi toplumu da bu sorunlardan muaf değildir.

e. Siyasi Alan ve Demografik Yapı İlişkisi

1. Genel

İsrail Yahudi halkı 1800’lü yıllardan itibaren dünyanın farklı bölgelelerinden dalga dalga Filistin’e göç edenlerden ve onların çocuklarından oluşmaktadır ve halen göçler devam etmektedir. Göçmen halkın atalarından miras Yahudi kimliğini ve geleneklerinin bir kısmını korumuş olmasına rağmen, nesiller boyunca içinde yaşadıkları farklı milletlerin kültürlerinden ve siyasi-ideolojik değerlerinden etkilenmiş olarak gelmelerinden de kaynaklanan çok parçalı ve geniş yelpazeli bir siyasi hayatın varlığından bahsetmek gerekir. Demografik yapıdaki ve dini inanç boyutundaki farklı tonların her birine ait bir siyasi parti olduğu gibi sınıfsal ve ideolojik

boyutta da farklı partiler mevcuttur. Arap toplumun siyasi alanı için de bölünmüş bir durum söz konusudur.

1 Kasım 2022 seçim sonuçlarına göre Knesset'teki Siyasi Partilerin Vekil Sayıları ve Oy Oranlarına göre 120 Sandalyenin Dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir (Knesset Merkez Seçim Komitesi,2022): "... Likud(Binyamin Netenyahu) 32 vekil, 1.115.336 oy, %23; Yesh Atid(Yair Lapid) 24 vekil, 847.435 oy, %17,79; Dindar Siyonistler(Bezalel Smotritz ve Ozma Yehudit) 14 vekil, 516.470 oy, %10,84; Devlet Kampı(Benny Gantz başkanlığında) 12 vekil, 432.482 oy, %9.08; Tevrat Muhafızları Partisi(Maran Rabbi Ovadia Hareketi- Aryeh Deri) 11 vekil, 392.964 oy, %8,25; Tevrat ve Shabat Yahudiliği İsrail Partisi(Tevrat Bayrak) 7 vekil, 280.194 oy, %5,88; İsrail Evimiz Partisi(Avigdor Liberman) 6 vekil, 213.687 oy, %4,48; Birleşik Arap Listesi 5 vekil, 194.047 oy, %4,07; Barış ve Eşitlik İçin Demokratik Cephe ile Yenilikçi Arap Hareketi(Eymen Oda ve Ahmet Tibi) 5 vekil, 178.735 oy, %3,75; İşçi Partisi(Merav Mikaili) 4 vekil, 175.992 oy, %3,69.

2. 37'nci Hükümetin Oluşumu ve Seçim Öncesindeki Söylemlerine Genel Bir Bakış

Üç yıl içinde beşinci kez genel seçim yapılmak zorunda kalınan İsrail'de, 1 Kasım 2022 tarihinde yapılan son genel seçimden sonra oluşan tabloya uygun olarak, hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Herzog tarafından Likud Partisi lideri Binyamin Netenyahu'ya verilmiştir. Geçmiş iktidarları dönemindeki yolsuzluk ve rüşvet gibi hakkındaki davalarla sıkışmış olan Netenyahu muhtemel tabloyu öngörerek, kendisinin kurabileceği bir hükümetin koalisyon ortakları ile seçim öncesinde bir takım görüşmeler de yapmış olmasına rağmen, bir koalisyon hükümeti oluşturabilmek için ortaklarıyla yürütülen çetin müzakere ve pazarlıklarda; kendisine verilen yasal süreyi sonuna kadar kullanmak zorunda kalmıştır ve son gün sürenin bitimine bir saat kala hükümeti kurduğunu Cumhurbaşkanıya bildirmiştir. Böylece Netenyahu için altıncı dönem başbakan olma süreci başlamıştır.

Netenyahu liderliğindeki İsrail'in 37nci Hükümeti, geçerli oyların %48'ini almış ve 120 vekilden 64'ünü kazanmış olan dört partinin koalisyonu olarak kurulmuştur. İktidarı oluşturan partiler ise şunlardır: Likud(Binyamin Netenyahu) 32 vekil, 1.115.336 oy, %23; Dindar Siyonistler (Bezalel Smotritz ve Ozma Yehudit) 14 vekil, 516.470 oy, %10,84; Tevrat Muhafızları Partisi (Maran Rabbi Ovadia Hareketi- Aryeh Deri) 11 vekil, 392.964 oy, %8,25; Tevrat ve Shabat Yahudiliği İsrail Partisi (Birleşik Tevrat Yahudiliği) 7 vekil, 280.194 oy, %5,88.

Netenyahu ve koalisyon ortaklarının 1 Kasım 2022 genel seçimden zaferle çıkmasının asıl nedeninin, kendi içinde çok kutuplaşmış olan Yahudi halkın iç ve dış (özellikle İran faktörü) güvenlik algısındaki kaygı düzeyinin yükselmesi ve bu partilerin genel olarak; daha güvenli, daha Yahudi (Tevrat ve Halacha'ya bağlı), daha güçlü ve daha bağımsız bir İsrail'in gerçekleştirilmesi için her türlü kararlılığı göstereceklerini her fırsatta vurgulamış olmalarıdır. Bununla birlikte, böyle bir zamanda Netenyahu'nun diğer muhalif liderlere göre çok daha deneyimli ve etkili bir siyasi şahsiyet olarak algılanması da önemli rol oynamıştır. Kısacası, dindar Yahudiliğin liberallere karşı korunması kaygısı, güvenlik paranoyası ve İsrail'i Yahudiler için daha güvenli hale getirebilecek ve siyasi krizden çıkarabilecek bir lider arayışı seçimin sonucunu belirlemiştir.

(3). Önde Gelen Muhalefet Partileri ve Koalisyon İktidarına Karşı Geliştirdikleri Ortak Muhalif Tutuma Genel Bir Bakış

Yesh Atid (Gelecek Var) Partisi Gazeteci ve Televizyoncu kökenli Yair Lapid liderliğinde, seküler, liberal, merkez ve Siyonist bir siyasi çizgisi olan bir partidir. Yair Lapid, Holocost'dan kurtulan bir Yugoslavya göçmeni ailenin çocuğu olarak Tel Aviv'de doğmuştur. Kendi resmi sitesindeki Parti programında üzerinde durulan konulardan öne çıkanlar şunlardır: Devlet yönetiminde şeffaflık ve yolsuzluklarla mücadele, hakkında ciddi iddialar bulunan ve hüküm giymiş kişilerin önemli kamu görevlerine gelmesini engelleyecek yasal mevzuatın güçlendirilmesi ve zaman aşımını düzenlemek; ekonomide rekabeti arttırmak, hayat pahalılığı ile mücadele, yüksek tek-

noloji endüstrisini desteklemek, bu sektörde bir milyon istihdam yaratmak ve Arap kadın nüfus ile Ultra Ortodoks erkek nüfusu da yüksek teknoloji endüstrisine entegre etmek; Güvenlik üstünlüğünü sağlamak için İsrail'in teknolojik güçlendirmesini sürdürmek. İsrail'in uluslararası statüsünü yeniden sağlamak, Güçlenen Hamas'a karşı mücadele karşılığında Gazze'nin insani rehabilitasyonuna izin verecek bir "Gazze'de güvenlik için ekonomi" hamlesine öncülük etmek. LGBT haklarını ve sosyal statülerini destekleyen politikalar, Kadının kamusal alandaki, iş dünyasındaki ve toplumdaki statüsünü yükseltecek ve şiddete karşı koruyacak politikalar geliştirmek. Ağlama Duvarı meydanını yeniden düzenleyerek kadın ve erkekler arasında eşit olarak bölüştürmek, tüm İsrail ve Yahudi kamuoyuna tüm tonlarıyla yakışacak üçüncü bir meydan oluşturmak. Yerel yönetimin din ve devlet meselelerinde kararlar almasına izin vermek. Kanun kapsamında, ultra-Ortodoks toplumun işgücü piyasasına entegrasyonunu sağlamak için Tevrat öğrencilerinin muafiyet yaşının 21'e düşürülmesini önermek (Yesh Atid, 2022).

Devlet Kampı Partisi: Önceki genelkurmay başkanlarından Binyamin (Beny) Gantz'ın liderliğini yaptığı Mavi Beyaz partisi ile Likud'dan ayrılan Gideon Saar'ın Yeni Umut partisinin birleşerek Devlet Kampı adını alması ve bu oluşuma Gadi Eisenkot(eski genelkurmay başkanlarından ve "savaşlar arası çatışmalar" doktrininin sahibi) ve eski bakanlardan Matan Kahane gibi önde gelen isimlerin katılması ile ortaya çıkmıştır. Liderlik konumundaki Gantz'ın annesi Macaristan'dan, babası Transilvanya-Romanya'dan İsrail'e gemiyle göç ederek gelmişlerdir ve Holocaust'tan sağ kurtulabilenlerdendir. Gantz İsrail doğumludur. Devlet Kampı'nın Seküler, Merkez Sol ve Siyonist bir siyasi çizgide olduğu söylenmelidir. Ortak açıklamada; "Birlik, devam eden siyasi krize son verecek, geniş ve istikrarlı bir Devlet Hükümeti kurmanın temeli olacaktır. İsrail toplumunun farklı kesimleri arasındaki sürtüşmeyi sonlandırmak ve İsrail Devleti'nin güvenlik, ekonomi, iç güvenlik ve eğitimdeki ulusal çıkarlarının geliştirilmesi için ortak liste ile seçime girilecektir", denilmiştir.

İsrail Evimiz Partisi: Avigdor Liberman liderliğinde, seküler, liberal ve Siyonist bir çizgide siyaset yapan bu partinin tabanını daha çok Rusça konuşulan ülkelerden göç edenlerin oluşturduğu bilinmektedir. Liberman Moldova'dan göç etmiştir. Parti resmî sitesinde ideolojisini ve siyasi konumunu şöyle tanımlamaktadır: “İsrail Evimiz Partisi, Binyamin Ze’ev Herzfel’in ünlü kitabı Devlet Anlaşmasındaki “Yahudilerin Devleti”nde anlatıldığı şekliyle Yahudi kavramını savunur: “Dinimizin Hahamlarının bizi yönetmesine izin mi verelim? Hayır! İman gerçekten bizi birleştiren bağ; ama biz özgürüz.”

Bu partinin bakış açısına göre (Israel Beytenu, 2023), İsrail geleneğinin önemi ve Yahudiliğin değerleri, toplumun ve İsrail Devletinin ayrılmaz bir parçasıdır. Herkesin inancına göre yaşama hakkına saygı duyulur ama hiç kimsenin Yahudilik üzerinde tekel olma ihtimali yoktur. “Evimiz İsrail” ile bugün Knesset’teki ultra-Ortodoks partiler arasındaki fark, ultra-Ortodoks liderlik fanatik ve yabancılaştırıcı bir Yahudiliği vaaz ederken, bu parti yakınlaştıran ve birleştiren bir Yahudiliği savunduğunu iddia etmektedir. Mevcut hükümetin attığı adımlar, İsrail Devleti’ndeki güç dengelerini değiştirme zamanının geldiğini açıkça ortaya koyuyor, bu da din ve devletin ayrılığına yansiyacak bir şey. Son yıllarda, ultra-Ortodoks iş dünyasının İsrail Devleti vatandaşlarının günlük yaşamlarına aralıksız müdahalesine tanık olunduğu iddia edilir. Bu nedenle yükte eşitlik (askerlik, iş hayatı ve vergi) sorunu gibi en temel şeylerden başlayarak, kaşrut (helâl gıda v.s), evlilik ve boşanma, şehir hahamlarının ihtida etmesi (bireyin mezhebini değiştirme onayı), Şabat günü toplu taşıma, Şabat günü işyeri açma, temel çalışmaların yapılmasını engelleyerek sosyal uçurumların derinleşmesi önemli bir sorun alanı olarak görülür. İsrail Devleti vatandaşlarının günlük yaşamlarına aralıksız yapılan bu müdahale devam edemez. Ülkenin tüm vatandaşları Yahudi, Siyonist, demokratik ve liberal görüşlere sahip insanlar olarak bir ülkede yaşamayı hak etmektedir. Knesset’teki ultra-Ortodoks iş adamlarının İsrail Devleti’ni Halacha devleti haline getirmesine izin vermeyeceğiz, iddiası dile getirilir. Bu bağlamda dile getirilen ve eleştirilen diğer iddialar arasında şunlar sayılır: Hepimizin Yahudiliğini tekellerine almalarına izin vermeyeceğiz, diaspora Yahudiliğine zarar verilmesine

izin vermeyeceğiz, yeni göçmenlere zarar verilmesine izin vermeyeceğiz. İsrail'in geri döndürülmesine (irtica) izin vermeyeceğiz. Din ve devlet arasında tam bir ayırım olmadan bir devletimiz olmayacak, türünden iddialarla oldukça laik politikaları hayata geçirme vurgusu dikkat çeker.

5. Hükümetin Hukuk Reformu Girişimi

“Hukuk Darbesi” veya Hukuk Reformu girişimi bağlamında, Knesset'te sunulan öneriler ve bunların İsrail'in güvenliğini nasıl etkileyebileceği konusunda yapılan kapsamlı bir inceleme ve sonuçları INSS'de yayınlanmıştır. Yasa önerileri şöyle sıralanmaktadır:

“Mevcut hükümet, kuruluşundan hemen sonra, yargı sistemi ve hükümetin hukuk danışmanları ile ilgili önemli değişiklikler için bir plan sundu. Adalet Bakanı Yariv Levin, ilk aşamada dört bileşene dayanan bir plan sundu:

- (1) Yargıçları atama yönteminde niteliksel bir değişiklik, böylece yargıçları atayan komitenin yeni bileşimi koalisyondaki politikacıların çoğunluğunu sağlayacak (üç bakan, koalisyondan iki Knesset üyesi, muhalefetten bir Knesset üyesi, Adalet Bakanı tarafından atanacak iki halk temsilcisi ve üç yargıç), Yargıtay yargıçlarını atamak için yedi komite üyesinin çoğunluğunun aranması şartının kaldırılması;
- (2) Yargıtay'ın kanunları geçersiz kılma yetkisinin resmi olarak yetkilendirilmesi, bununla birlikte geçersiz kılma hükmünün özel bir çoğunlukta, Knesset'in *Yüksek Mahkeme'nin anayasal kararını 61* Knesset üyesinin çoğunluğuyla bu hükmü geçersiz kılmasını sağlayacak;
- (3) Makullük gerekçesinin ortadan kaldırılması; Mahkeme, bu gerekçeyle hükümet kararlarını iptal edemeyecek;
- (4) Kişisel atamalar olarak bakanlık hukuk müşavirleri; bakanlar kimin bakanlığın hukuk danışmanı olarak görev yapacağına karar verecek

ve onları görevden alabilecektir (bu adım o zamandan beri uygulanmanın bir sonraki aşamasına ertelenmiştir). Ayrıca başka adımlar ve başka kısıtlamalar da olabilir. Örneğin, Knesset Anayasa, Hukuk ve Adalet Komitesi başkanı ve milletvekili (Knesset Üyesi) Simcha Rothman'ın önerdiği gibi grev hakkının daraltılması dahil", (Baruch & Bell, 2023).

Hukuk Reformu girişimi hakkında Yahudi toplumuna sorulan bir soruya verilen cevap yüzdeleri yayınlanan bir makalede şöyle yer almıştır (Shaked, 2023): "... Bugün İsrail toplumunda yaşanan çetin ve acı tartışmalara dair her şeyden çok ders veren soru şudur: "İsrail Devleti'nin Yahudi devleti olmasıyla demokratik devlet olması arasında bir çelişki olması durumunda sizin için hangisi daha önemli?" Bu Hukuk reformuna karşı çıkanların büyük bir çoğunluğu demokratik (%76) ve destekçilerinin çoğunluğu Yahudi (%63) olarak yanıt verdi. Sırasıyla sol ve sağ arasındaki ayrım da böyledir..."

(6). Filistin Halkını Etkileyen Gelişmeler:

Önceki hükümetin uygulamaya koymuş olduğu; Filistinlilerin Yaşadığı Yerleşim Yerlerinde "Güvenliği Sağlayacak" Polis Sayısının ve Teknik Kapasitenin Arttırılması Planı ve Netenyahu Hükümeti'nin "Ulusal Muhafızlar" Oluşturulması Girişimi gibi gelişmeler Filistinlilerin günlük hayatı ve kamusal katılımlarını etkileyecek gelişmeler arasındadır.

Her iki plan ve girişimin, Filistin Halkı'nın pasifleştirilmesi, Filistinlilerin topraklarının işgal ve gasp edilmesine ve hukuksuzluğa karşı on yıllardır sürdürmekte olduğu onurlu direnişinin bastırılması ve zamanla yok edilmesi gayesine yönelik olduğu açıktır. Bölgedeki gerilimi körükleyici nitelikte olan bu girişimler İsrail medyasında yer almıştır.

"Plan, daha fazla polis memuru ve araç eklemeyi, Arap şehirlerinde şehir polisliği kurmayı, kameraları yerleştirmeyi ve Arap suçlarına karşı savaşlarında polise yardım etmesi gereken Knesset'teki yasa paketinin geçişini tamamlamayı içeriyor. ... "Duvarların Muhafızı" operasyonundan

alınan derslerin özümsemesinin devam etmesi, önümüzdeki iki yıl içinde 18 MGB (İsrail Sınır Polisi) rezerv bölük daha kurulması (bu yıl 10 tane kuruldu) ve bu kuruluşların sürekli olarak donatılması ve istihbaratın iyileştirilmesidir” (Calcalist,2022).

Seküler muhalefeti ve Filistinlileri kaygılandıran ve sert tepkilere neden olan, mevcut hükümetin “Ulusal Muhafızlar” oluşturulması girişimi hakkında yerel medyada yayınlanan haber tehlikenin büyüklüğüne işaret etmektedir.

Hükümet, İsrail Ulusal Muhafızlarının Ulusal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde kurulmasına karar verdi. Ulusal Muhafızların yetkileri ve bağlılığı, İsrail Devleti’ndeki tüm güvenlik kurumları, Ulusal Güvenlik Konseyi ve ilgili hükümet bakanlıklarından oluşan profesyonel bir komite tarafından tartışılacak. Komite tavsiyelerini 90 gün içinde hükümete sunacak.

Netanyahu, 27 Mart’ta ülke çapında kitlesel protestolara ve grevlere neden olan, İsrail Adalet Bakanı Yariv Levin’in 5 Ocak’ta duyurduğu “yargı reformu” düzenlemesini ertelediğini duyururken; aynı gün Ben-Gvir’in liderliğini yaptığı Yahudi Gücü Partisinden yapılan yazılı açıklamada, Başbakan ve Bakan’ın “muhafız gücün” oluşturulması konusunda anlaştığı belirtildi. ...Eski Başbakan ve ana muhalefet Gelecek Var Partisinin lideri Yair Lapid, konuyla ilgili Twitter’den yaptığı açıklamada, “TikTok palyaçosu (Ben-Gvir) haydut milislerini ulusal muhafızlara dönüştürerek, ülkenin her yerine terör ve şiddet getirmek istiyor” ifadelerini kullandı. Muhalefetteki İşçi Partisi milletvekillerinden Gilad Kareev de Twitter hesabından yaptığı paylaşımda, “Ulusal muhafızların doğrudan Bakan Ben Gvir’in yetkisi altında kurulması, demokrasi için en az yargı yasası kadar ciddi bir tehdit oluşturuyor.” değerlendirmesinde bulundu. Böyle bir birimin, Laha-va ve Kahanistler gibi ülkede yasaklı terör hareketlerinin kontrolü altında değil, polisin komutası altında olması gerektiğini savunan Kareev ayrıca, İsrail İç İstihbarat Servisi *Şin-Bet* Başkanı’na bir mektup göndererek, “yasaların himayesinde Ben Gvir milisleri oluşturulmasına” karşı uyardı. ...Eski Polis Şefi Moşe Karadi ise İsrail Ordu Radyosuna yaptığı açıklamada, “Siyasi bir figürün sorumluluğunda muhafız gücünün kurulması, (İran) Devrim Muhafızları ve saldırı grubunun kurulmasından farklı değil.” değerlendirmesinde bulundu (Oren, 2023).

2. Dış İlişkiler ve Güvenlik Alanındaki Dinamikler

INSS'de yayınlanan, “Mahkemelerin Bağımsızlığı ve İsrail'in Ulusal Güvenliği” başlıklı makalede, hükümetin önerdiği hukuk reformu maddelerinin; İsrail'in dış ilişkileri ve güvenliği ile ilgili dinamikler açısından anlamı ve doğurabileceği sonuçlar bağlamında belirtilen, hükümete ikaz niteliğindeki ifadeler oldukça önemlidir. Mevcut kamusal tartışmaların çoğu, yargı bağımsızlığının önemi ve İsrail'de demokrasinin yönetimi için hükümet faaliyetlerinin etkin denetimi sorununa odaklanıyor. Mahkemelerin statüsünde önerilen değişikliklerin, İsrail'in uluslararası alanda karşı karşıya olduğu hukuki ve siyasi kampanyaya karşı kendini savunma yeteneğini azaltmak da dahil olmak üzere hem iç hem de dış alanlarda ulusal güvenliği baltalayabileceği sonucuna varılmıştır.

Dış İlişkilere Zarar: İsrail'in güvenliğinin temel dayanaklarından biri, ABD ile stratejik ittifaktır ve İsrail'in demokratik ve liberal değerler üzerine kurulu olması, iki ülke arasındaki yakın bağların önemli bir bileşenidir. Bu ortak değerler, birbirini izleyen ABD yönetimleri tarafından İsrail'e verdikleri güçlü desteğin nedenlerinden biri olarak dile getirildi. BM ve diğer uluslararası forumlarda İsrail karşıtı kararları bloke ederek ifade edildi. İsrail'in ulusal güvenliği için hayati önem taşıyan alanlarda askeri ve sivil yardım sağlayarak. Bu bağlamda İran tehdidinden ve ABD'nin öneminden bahsetmek yeterlidir. Elbette, ABD'nin İsrail'e yönelik politikası da ortak çıkarlara dayanmaktadır. Ancak bu çıkarlar değişirse ve ABD yükselen trend olan Orta Doğu'ya daha az müdahil olursa, o zaman ortak değerler ilişkide daha merkezi hale gelir. Ayrıca, ABD'nin Çin ve Rusya ile artan rekabeti nedeniyle, mevcut ABD politikası, dünya görüşünü paylaşan ülkelerle ittifaklar kurmaya daha fazla önem veriyor. İkincisi: Yine ABD bağlamında, İsrail'in birçok ABD yönetimi arasındaki özel statüsündeki önemli unsurlardan biri, güçlü Amerikan Yahudi lobisidir. Demokratik ve liberal değerlerin herhangi bir aşınması, İsrail ile öncelikle liberal olan Amerikan Yahudi toplumu arasındaki ilişkilere zarar verecek ve karşılığında İsrail'i destekleyen lobiye zayıflatacaktır. Bu, İsrail için gelecekteki ABD yönetimleriyle, özellikle de son yıllarda İsrail'i eleştiren seslerin güçlendiği

Demokrat kamptan zorluklar yaratabilir. Üçüncüsü, diğerlerinin yanı sıra, bağımsız ve etkili mahkemelerin varlığına dayanan devletin demokratik karakteri, genel olarak dış ilişkilerde önemli bir unsurdur. ...Örneğin, Aralık 2022'de Almanya Şansölyesi Olaf Scholz'un Rus saldırganlığına bir yanıt olarak dünya çapındaki demokratik ülkeler arasında ittifakların teşvik edilmesi çağrısında bulunan sözlerini düşünün. Dördüncüsü, İsrail davası sık sık BM forumlarının gündeminde yer alıyor. BM Genel Kurulu ve BM İnsan Hakları Konseyi İsrail karşıtı eğilimler öngörüyor, ancak BM yapısına göre kararları İsrail için bağlayıcı değil. Bununla birlikte, Güvenlik Konseyi yaptırımların uygulanması da dahil olmak üzere bağlayıcı kararlar alma yetkisine sahiptir. Şimdiye kadar, İsrail karşıtı kararları geçirme girişimlerinin çoğu, müttefikleri ve özellikle Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisine sahip olan ABD tarafından engellendi. Ancak ABD ile ilişkilerdeki bir erozyon ve uluslararası düzeyde sorun olarak algılanan bir davranış, İsrail'i kendisine karşı pratik tedbirlerle bağlayıcı çözümlere maruz bırakabilir. Beşincisi, uluslararası arena şu anda dinamik bir yeniden düzenleme sürecinde. Benzer değerlere sahip ülkeler arasında yeni ittifaklar kuruluyor. Bu tür ittifaklar için en önemli alanlardan biri, Ekim 2022'de yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde açıkça görüldüğü gibi teknolojidir. Eğer İsrail'in demokratik ve liberal özü, bekçilerinin güçlerinin aşınmasıyla zayıflamış olarak algılanırsa. Kuantum bilgisayarlar, gelişmiş çipler ve yapay zekâ alanındaki gelişmeler de dahil olmak üzere hayati önem taşıyan ileri teknolojilere erişimi olmadan kendini kampın dışında bulabilir.

Uluslararası Arenada Siyasi ve Hukuki Kampanyayla Yüzleşmek: Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi resmi uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları dahil. İlk olarak, mahkemelerin statüsü, IDF personelinin ve devlet adına faaliyet gösteren diğer kişilerin kendilerini uluslararası cezai kovuşturmalara tabi bulma olasılığını doğrudan etkiler. Mart 2021'den bu yana İsrail'in eylemleri, Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (ICC) 13 Haziran 2014'ten bu yana Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze Şeridi'nde çatışmanın tüm tarafları tarafından işlenen savaş suçları iddialarına ilişkin soruşturmasına tabidir. ... Özetlemek gerekirse, İsrail, kendisine karşı yürütülen hukuki kampanya karşısında,

aleyhindeki beyanların kendisine karşı somut adımlara dönüşmesini yıllar içinde engellemeyi başardı. İsrail'in savunmasındaki ana argümanlarından biri, hukukun üstünlüğüne saygı duyan ve hükümeti denetlemek için uluslararası prestije sahip güçlü bir yargı sistemine sahip, tam anlamıyla demokratik bir ülke olduğudur.

Hükümetin Önerdiği Değişiklikler birlikte ele alındığında, bu adımların önemi, mahkemelerin bağımsızlığının ve hükümet kararlarını sınırlama yeteneklerinin ciddi şekilde ihlal edilmesidir. Girişimin destekçileri, bunun halkın çoğunluğu tarafından tercih edilen (oylarına göre), böylece çoğunluğun demokratik yönetim ilkesini yerine getiren hükümet organları arasında uygun dengeyi oluşturacağını ve hükümetin politikaları uygulamasına olanak sağlayacağını iddia ediyor; Muhalifler, bunun ülkedeki demokratik rejimin temel dayanağı olan kontrol ve denge sistemine ölümcül bir darbe olacağını iddia ediyor. Daha genel olarak, İsrail, Bağımsızlık Bildirgesi'nde yüceltildiği gibi, özündeki Yahudi-milliyetçi bileşen ile demokratik-liberal bileşeni arasındaki hassas dengeyi bozma konusunda son derece dikkatli olmalıdır. Bu dengenin sağlanması, ulusal dayanıklılığın hayati bir bileşeni olan toplumsal dayanışmanın korunması için vazgeçilmez bir temeldir. İsrail Devleti ilk günlerinden itibaren bu değerleri dengeleme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmış ve bu ihtiyacı her iki yönden de karşılayacak araçlar geliştirmiştir. Böylece, evlilik ve boşanma gibi konularda veya Şabat günü kamusal alana kısıtlamalar gibi din dışı olanlara bazı dini yönler empoze edilir ve bazı demokratik-liberal yönler. LGBT topluluğu için haklar gibi, Ortodoks kamuoyunun bir kısmı tarafından kabul edilmemesine rağmen uygulanmaktadır. Korku, kısıtlamaların kaldırılmasının, demokratik-liberal değerler pahasına milliyetçi-dini değerlere çok fazla ağırlık vererek dengeyi ciddi şekilde balta- layabileceğidir. Bu, çok farklı ve hatta karşıt görüşlere sahip grupları tek bir ulusal çatı altında birleştirmeyi başaran bir formülde Bağımsızlık Bildirgesi'nde belirtilen ilkelerden sapma olarak görülebilir. Böyle bir hareket, onarılamaz çatlaklara doğru bir düşüşün, İsrail toplumunun parçalanmasının, ulusal dayanıklılığın zedelenmesinin ve nihayetinde Siyonist vizyonun terk edilmesinin başlangıcı olabilir (Baruch & Bell, 2023).

Bulguların Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

Bu bölümde çalışmanın teması kapsamında ele alınan sorun alanları buraya kadar sunulan verileri de hesaba katılarak çeşitli alt başlıklar altında değerlendirilecektir.

a. Siyonizm'in yol açtığı iki yüzlülük, çelişki ve meşruiyet sorunu

Bağımsızlık bildirisinde devletin temel niteliği olarak açıklanan “Yahudi ve demokratik” karaktere sahip olma düşüncesi ile Siyonizm'in fiilen coğrafyadaki uygulaması arasında ölümcül bir çelişki ve/veya iki yüzlülük olduğu tespiti sadece bir gerçeklik değil, aynı zamanda çok anlamlı bir meşruiyet sorununa veya hukuksuzluğa temel teşkil etmektedir.

b. Demografik açıdan “dahili zorluk” ve siyasi sorun” alanı

Bu sorun alanı İsrail'in en büyük açmazlarından birisidir. Bir taraftan Filistinli nüfus ile Yahudi nüfus arasındaki yarış, diğer taraftan Ultra Ortodoks kesimin Yahudi nüfus içindeki oranının sürekli artışı. Ultra Ortodoks kesimin lehinde, fakat Ultra Ortodoks olmayan kesimin aleyhinde bir değişimin zamana bağlı olarak radikal olmayan bu kesimin mutlak üstünlüğünü kaybettireceği gerçeğinin seküler kesimde yarattığı gelecek kaygısı toplumsal gerilimi arttırmaktadır. Diğer taraftan Filistinlilerin nüfusunun (mülteci durumunda olanlar hariç) her iki ölçekte (dar ve geniş alan) Yahudi nüfusa yaklaşması veya Yahudi nüfustan fazla olması durumu, İsrail yönetiminin siyasi, hukuki ve ahlaki meşruiyetini sorgulatan bir faktör olduğundan dolayı; özellikle Kudüs dahil Batı Şeria bölgelerinde Yahudi nüfusu sürekli arttırıcı role sahip Ultra Ortodoks Yahudi kesimi çok önemli hale getirmektedir.

c. Vatandaşlık yükünün(sorumluluğunun) eşit dağılımında zorluk alanı

Çalışma hayatına katılım ve vergi ödeme konularında tıpkı askerlik yükümlülüğünde olduğu gibi, yükün çok büyük bir kısmını omuzlayan toplumun seküler kesiminde, ultra Ortodoks kesime karşı bir nefret oluştuğu

görülmektedir. Ultra Ortodoks Yahudi kesime göre ise durum çok farklıdır ve “sürekli Tevrat okumak, dua ve ibadet etmek ve Batı Şeria (Kudüs dahil) bölgelerinde Filistinlilere karşı mücadele ederek İsrail’i asıl kendilerinin yaşattığını” ileri sürerek kendilerini savunmaktadırlar. Bu iki cephe arasında meselelere bakış bağlamında nasıl bir uçurum olduğu görülmektedir. Ultra Ortodoks Yahudi gençlerin askerlik yükümlülüğünü gerektirdiği gibi yerine getirmemesi ve 30 ay askerlik gibi bu ağır yükün omuzlanmasında toplumdaki adaletsizlik ve eşitsizlik Yahudi toplumun bir arada yaşama ve ortak bir gelecek inşa etme ruhunu âdetiyle dinamitleyen bir unsurdur ve mevcut durum sürdürülebilir değildir.

ç. Din, Gelenek ve Toplum Hayatı

Liberal kesim ile aşırı sağ ve ultra Ortodoks kesim arasındaki güvensizlik ve nefret duygularının yaygın bir durumda olması dikkat çekicidir. Bugünkü Seküler Yahudilerle, karşı cephede yer alan özellikle ultra Ortodoks Yahudiler arasındaki uzlaşmazlık veya çatışmanın kökleri tarihi derinliktedir. Daha geniş açıdan bakıldığında; seküler hayat tarzı ve anlayışın beslendiği kök Eski Yunan Medeniyetine kadar uzanan insan aklına dayalı olarak geliştirilen bir anlayış ve hayat tarzı iken, muhafazakâr dindar ve ultra Ortodoks Yahudi kesimin benimsediği hayat tarzı ve anlayışın beslendiği kök tanrısal ve kutsal kitaplara dayalı olarak (veya iddiası ile) geliştirilen hayat tarzıdır. Birçok çağdaş ve modern ülkede din ve devlet hayatı ve dini inançların uygulanması bağlamında kamusal alan ile bireyin özgürlük alanı arasındaki ince ayırımın ve esasların düzenlenmiş olduğu temel hukuki kaynaklar o ülkenin anayasası ve evrensel temel hak ve özgürlüklerdir. İsrail’de anayasa yoktur, evrensel temel hak ve özgürlükler konusunda ise mevcut sorunların daha da büyüyebileceğini söylemek mümkündür. Bugünkü durumda dahi gündelik hayattaki uygulamalarıyla, İsrail bir din devleti görünümü arz etmektedir.

d. Ekonomi ve Üretim Alanı

Yahudi toplumundaki mevcut siyasi kriz veya felç durumunun oluşmasında, farklı kesimler arasındaki nimet ve külfet bağlamındaki eşitsizlik ve

adaletsizlik, katkı sağlayan bir faktördür. Fakat krizin uzaması ve anayasal bir çözüme ulaşılamaması halinde, sermaye kaçıışı ve yüksek teknolojide çalışan beyin göçü ile birlikte dışarıdan gelen doğrudan yatırımcıların da uzaklaşması hızlanabilir. Bu durum ekonomiye ciddi zarar verme potansiyeli taşımaktadır. Çünkü, İsrail'in üretim gücü ve genel ekonomik gücü önemli ölçüde dış kaynaklara bağlı ve seküler kesimin omuzlarında yüklenmektedir.

e. Din ve Siyaset Kurumu

Katı dini inançları referans alan farklı tonlara sahip topluluklara ait siyasi partilerin olması ve her birinin kendi inancına uygun bir kamusal alan beklentisinin olması toplumdaki gerilimi körükleyen bir faktördür. Siyasi ve ideolojik görüş ve dini inanç bağlamında çok parçalı ve geniş bir yelpazeye sahip olan siyasi alanda, mevcut partilerin tek başlarına iktidar şansı olmadığı gibi hem çok partili hem de az bir çoğunluk farkıyla oluşturulabilen koalisyon hükümetlerine mecbur kalınması nedeniyle; kurulan hükümetler zayıf ve kısa ömürlü olmaktadır. Bu ise bir yönüyle liberal ve sağ merkez partileri, radikal sağ ve radikal dinci partilerle ve/veya İsrail içindeki Filistinlileri temsil eden partilerle koalisyon kurmaya zorlarken; diğer yönüyle, bu daha küçük partilerin pazarlık gücünü orantısız arttıran önemli bir faktör olarak dikkati çekmektedir. Bazı siyasetçilerin kişisel menfaatleri ve yolsuzluklara bulaşması ve toplumsal gerilim ile birleşen zayıf ve kısa ömürlü iktidar tablosu gerçeği, siyasi krizleri gittikçe derinleştirmiştir.

f. Dış İlişkiler ve Güvenlik Alanı

İsrail dışarıdan aldığı destekle 1967 Arap-İsrail Savaşında galip gelmeyi başarmıştı. Ancak 1973 yılında gafil avlandı ve başlangıçta büyük kayıplar verdi (Alpar, 2015: 339-340). Bundan sonra ise özellikle karşı tarafın bir araya gelmemesine yönelik stratejiler geliştirdi. “İsrail gücünü nereden alıyor?” diye sorulacak bir sorunun cevabı sır değildir. İsrail günümüzde her

ne kadar yüksek teknoloji ve savunma sanayii alanında önemli bir sıçrama yapmış olsa da bu büyük ölçüde ABD'den aldığı destek ve işbirliği sayesinde olmuştur. ABD başta olmak üzere Batı'daki Yahudi diasporasının ve Yahudi lobisinin desteği İsrail için halen vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu destek neredeyse hayatın her alanında (siyasi, ekonomi, **güvenlik** alanında ve Uluslararası ve BM kurumlarında aleyhindeki kararları veto etme bağlamında) daima geçerli olmuştur. Özellikle ABD'deki Demokrat Parti içinde ağırlıklı olarak yer alan ve etkili olan Yahudi Lobisinin liberal değerleri savunuyor olması, İsrail-ABD ilişkilerinde çok önemli bir faktördür. Biden yönetimi de buna dayanarak, Netenyahu hükümetinin hukuk darbesi girişimini İsrail'in bir iç işi olarak görmediklerini (her iki ülkenin çıkarlarına zarar veren bir adım olarak görülüyor) vurgulayarak tepkisini nadir görülen bir sertlikte ifade edebilmiştir ve iki ülke halkları arasındaki ilişkilerin önemli bir unsurunu oluşturan ortak Batı değerlerine atıf yaparak açıkça seküler tarafı desteklemiştir. Netenyahu'nun hukuk darbesi girişimini erteleme bağlamında geri adım atmış olmasında; seküler cephenin içerideki etkili protesto eylemleri kadar, başta ABD olmak üzere Batı'dan gelen dış baskıların da rolü büyük olmuştur. İki ülke yönetimleri arasındaki siyasi ilişkilerdeki gerilime rağmen, her iki ülkenin özellikle bölgesel güvenlik konularında ortak çıkarları doğrultusunda mevcut sıkı işbirliğinin sürmekte olduğu ve süreceği vurgulanması gereken bir husustur.

Netenyahu hükümeti mevcut bölgesel koşullarda, ABD yönetimi tarafından daha büyük resmin bir gereği olarak Filistin Meselesinin iki devletli bir çözümü (kalıcı sınırlar, Filistinli mültecilerin geri dönüşü konuları dahil) temelinde taraflar arasında müzakerelere yeniden dönülmesi bağlamında; bir inisiyatif başlatılması suretiyle, uluslararası gündemin ön sıralarına taşınmasından kaygı duymaktadır. Bunu engellemek, içinde bulunduğu cendereden kurtulmak ve dikkatleri başka yönlere çekmek amacıyla; Netenyahu yönetimindeki İsrail'in kısa ve orta vadede öngörülebilir bir ülke olmaktan çok, öngörülemez ülke sıfatına yeniden dönmesinin daha muhtemel olduğu göz önünde tutulmalıdır. Kendi iç meseleleri, bölgesel ve küresel koşullar (bölgedeki Rusya ve Çin etkisi, bölgesel ve küresel ölçekte yeniden şekillenme v.s.) dikkate alındığında konu daha iyi anlaşılacaktır.

Sonuç

İsrail’de yaşanmakta olan siyasi gelişmeler (devlet krizi) aslında, “mızrağın artık çuvala sığmadığını ve çuvalı yırtarak çıktığını” göstermektedir. Devletteki fren ve denge sisteminin ortadan kalkması ve yürütmenin çok güçlenmesi halinde; İsrail’in kuruluşundan bugüne, devlet hayatına hâkim olan seküler Yahudi cephesindeki ortak kaygının; İsrail’in sahip olduğu askeri güç kapasitesinin ve nükleer silahların, zamanla; diktatör, gayri ahlaki ve çok radikal dinci ve ırkçı bir anlayışa sahip iktidarın (Nazi Almanya’sı örneğinde olduğu gibi) eline geçebileceği kaygısı olması, çok önemli bir konudur. İsrail’de Seküler cephede yer alan emekli ve aktif güvenlik bürokrasisi, ordu mensupları, iş dünyası, akademi dünyası ile birlikte özellikle ABD başta olmak üzere Batı’daki Yahudi diasporanın baskıları ile arzu edilmeyen bir gidişatın önünü açacak bir hukuk darbesine izin verilmeyeceği bugüne kadar gösterilen tepkilerden ve kararlı duruştan anlaşılmaktadır. Netenyahu liderliğindeki mevcut hükümetin uzun ömürlü olmayacağı söylenebilir. Hükümetin hukuk darbesi girişiminde ısrarcı olması halinde, Netenyahu’nun partisi Likud’un parçalanması büyük bir ihtimal dahilindedir. Bu ise Netenyahu’nun olmadığı ve ultra Ortodoks partiler olmadan yeni bir hükümetin oluşumunu mümkün hale getirebilecek bir siyasi tabloyu ortaya çıkarabilecektir.

İsrail’deki Yahudilerin kendi aralarındaki tüm bu sorunların çözümünün toplumsal uzlaşma ve sözleşme (ahitleşme) ile hazırlanacak laik ve demokratik bir anayasanın kabulü ile mümkün olabileceği açıktır. Bu doğrultudaki taleplerin seküler cephe tarafından dile getiriliyor olması önemlidir. Fakat Filistin Halkı kendi egemen devletine kavuşmadan ve İsrail- Filistin barışı sağlanmadan, sadece Yahudileri kapsayan bir anayasanın kabul edilmesinin ne kadar anlamsız kalacağı da ortadadır. Çünkü hem Yahudilerin kendi aralarındaki çatışma hem de Siyonizm’in başlattığı Yahudi- Filistinli çatışması iç içe geçmiş ve kemikleşmiş iki ciddi meseledir. Filistin Halkı’nı yok saymak akıl dışı bir durumdur.

İsrail’deki Yahudileri bir arada tutan esas faktörün ve ortak hedefin Siyonizm’in de özü olan “Filistin Coğrafyasını Yahudilere vatan yapmak ve

başkenti bir bütün halinde Kudüs olan ve Yahudilere ait bir devlet kurmak” olduğu çok açıktır. Bu nedenle; kısa ve orta vadede; Yahudilerin Filistin Halkına karşı devlet terörünü andıran uygulamalar (ırkçı, ayrımcı, onur kırıcı ve aşağılayan tutum ve davranışlar ve şiddet uygulamaları, tutuklamalar, kısıtlamalar ve mahrum bırakma, yargısız infazlar) işgaller ve devlet destekli Yahudi haydutların toprak gaspları, yeni Yahudi yerleşim yerleri kurulması, sivillerin katledilmesi ile Filistin Halkı’nın gündelik hayatının sürekli terörize edilmesi ve ardından iç ve dış kamuoyunda “terörizme karşı İsrail halkını savunuyorum” iddiası ile kendisine meşruiyet yaratması çabalarını sürdüreceği, Kudüs şehrini ve çevresini (Yahudiler tarafından C Bölgesi olarak tanımlanan) Yahudileştirerek iki devletli çözümü ortadan kaldırma çabalarını sürdüreceği; uzun vadede ise Filistin coğrafyasını tamamen ilhak etme ve Filistinlileri nüfus olarak olabildiğince küçük bir azınlık haline getirme politikalarını sürdüreceği anlaşılmaktadır. Bu ise bölgedeki gerilimi ve kaosu daha da tırmandıracak bir durumdur.

Kaynakça

Alpar, Güray. (2015). Uluslararası İlişkilerde Strateji ve Savaş Kültürünün Gelişimi, Palet Yayınları: Konya.

Calcalist (2022). “After the counting of the votes: what awaits the government on the way?” (“אחרי ספירת הקולות: מה מחכה לממשלה שבדרך?”). <https://m.calcalist.co.il/Article.aspx?guid=hy8p06r4j>, (2.11.2022).

Eichner, Itamar. (2022), <https://www.ynetnews.com/article/bjdulbrzi>, (26.9.2022).

Even, Shmuel. (2021). “The National Significance of Israeli Demographics at the Outset of a New Decade”, <https://strategicassessment.inss.org.il/en/articles/israeli-demographics/>, (July 2021).

Haivry, Ofir. (2018). “Israel’s Demographic Miracle“.

<https://mosaicmagazine.com/essay/israel-zionism/2018/05/israels-demographic-miracle/>, (7.5.2018) .

Herzog. (2022) .<https://www.ynetnews.com/article/ry8ilqggs>, (28.9.2022).

Heyman Tamir, Kaduri Idan, Shelah Ofer.(2022). “Gelen Genelkurmay Başkanı’nun önündeki Güç Oluşturmanın Zorlukları” (“אתגרי בניין הנכנס הכוח שבפני הרמטכ”ל”), <https://www.inss.org.il/he/publication/herzi-halevi/>, (24 October 2022). <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001442629>, (11.4.2023).

Israel Beytenu. (2023), <https://beytenu.org.il>, (Erişim: 2.04.2023).

Karni, Yoav.(2023), “היום שבו נחטפה החוקה הישראלית, לפני 47 שנה”,

Knesset Merkez Seçim Komitesi (2022), “25nci Knesset Seçimlerinin Güvenilir Sonuçları”, (“תוצאות האמת של הבחירות לכנסת ה-52”) <https://votes25.bechiroth.gov.il/>, (1 November 2022).

Milog Sözlük. (2023). <https://milog.co.il> (.) מילוג – עברי – מילוג

Oren, Dori(2023). “A stormy cabinet meeting ended with horizontal cuts and a decision to establish the National Guard”.

<https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001443030>
(2.04.2023).

Pilot, Adrian. (2022). “Mevcut Yıkım İçin Bir Mazeret Bulundu” (“הרס הקיים מצא לו תירוץ: אי-שוויון”), https://www.calcalist.co.il/local_news/article/hyqlb007uj, (12.12.2022).

Pnina Sharvit Baruch & Bell E. Yosef,(2023). “Mahkemelerin Bağımsızlığı ve İsrail’in Ulusal Güvenliği”, (“The Independence of the Courts and Israel’s National Security”), https://www.inss.org.il/subjects_tags/the-judicial-overhaul-the-judicial-dimension/ (19.2.2023).

Rossman-Stolman, Elisheva. (2005). “Zorlu Sistemler Olarak Ordu ve Din: IDF ve Dini

Shaked,Ayelet.(2023). “Birbirini Güçlendiren Yahudi ve Demokratik Değerler” (“יהודית ודמוקרטית: ערכים שמחזקים זה את זה”), <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001443524> (Erişim: 10.4.2023).

Shelah, Ofer. (2022). “מודל השירות הרב- ממדי: הצעה לשינוי מבנה כוח” (“האדם בצה”ל” <https://www.inss.org.il/he/publication/ofer-shelah/>, (September 2022).

Siyonizm” (“צבא ודת במערכות תובעניות: צה”ל והציונות הדתית”), Bar-Ilan Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü- Ramat-Gan, İsrail, (s.276-288).

The Jerusalem Institute for the Security Studies- JISS, “Are The Reserve Forces Prepared For The Next War”, <https://jiss.org.il/en/events/are-the-reserve-forces-prepared-for-the-next-war/>. (Erişim:2.04.2023).

Tikvah. (2016). <https://tikvahfund.org/advanced-institutes-heb/liberalism-conservatism-and-zionism/>,(Erişim tarihi 10.4.2023).

Yesh Atid. (2022), <https://yeshatid.org.il>, (Erişim: 2.04.2023).

Extended Summary

Israel's spirit is Zionism, and its national anthem is Tikvah, which means hope. Contradiction, hypocrisy, confusion, disorder, chaos, conflict and hatred dominate the nature of Israel. While some of the Jewish people defend the character of the state as "Jewish and Democratic", the other part insists on having the character of the "Jewish Religious State". Due to this division that has always existed in the Jewish community, a constitution could not be made. The people who founded the state are the Jews and their children, who gradually migrated to Palestine from different geographies since the 1800s. But there was a people who owned the lands on which a Zionist project was being prepared and had been living there for thousands of years; Palestinian People. In the flow of history, which started with the implementation of the Zionist project in the ancient geography of Palestine and was kneaded with never-ending wars, massacres, conflicts, blood and great pain; Although the Zionist project has made some progress with the support of imperialism, it has not yet reached its goals. In this article, in the context of the state crisis in which the Israeli Jewish community is dragged; The findings obtained by the literature review were examined under two headings, namely, the Dynamics of the Jewish Community's Own and Foreign Relations and Security.

The Zionist spirit had to face two major problems on the basis of demographics: the race between the Jews and the Palestinian population and the rapid increase in the number of Ultra-Orthodox Jews relative to others. After the elections on 1 November 2022, the coalition government formed under the leadership of Netanyahu, in which the ultra-Orthodox parties also participated, has a far-right and radical religious character. The law reform that the government presented to the Knesset caused a strong reaction from the opposition. It would be better to indicate from what date it started for 14 weeks. Mass protests have been going on nationwide for 14 weeks. The secular segment is concerned that the dictatorship will replace the "democracy and the rule of law" and demands a democratic constitution. While the Diaspora and the US administration are giving warnings

to the government, they support the efforts to protect democratic values. It seems unlikely that a compromise ground for a democratic constitution will be formed in the short and medium term. In this study, the effects of this crisis, which the state of Israel has faced, on the future of Israel and the Palestinian people, and its effects on Israel's foreign relations and security policy have been evaluated and some results have been tried to be reached. One of these consequences is that a far-right and ultra-Orthodox government will continue its policy of Judaizing Palestinian lands and violence.

BEYAZ VE DEVRİM: İRAN VE PEHLEVİLER

Aslı Arslan*

Öz

Renkler, etki gücü yüksek olan iletişim araçları olarak görme eyleminin dışında toplumların kültürlerinde kendilerine yer bulmuşlardır. Siyasette de oldukça kullanılan renkler, keyfi olarak seçilmemiş, toplulukların kendi kültüründen veya benzer kültürlerden etkilenecek şekilde seçilmişlerdir. Renklerin kullanımları, kültürden kültüre, zamandan zaman değişkenlik gösterebilir. Fakat tarihin herhangi bir döneminde yaşanmış bir siyasi olayı, bir kavramı, bir siyasi ideolojiyi ifade ederken, kendini oraya sabitler. Temsil ettiği ideolojiye sadık kalarak, ona ait olur. Bu çalışma, renklerin siyaset üzerindeki algısına kanıtlar bulmak üzere başlarken, devletlerin, toplumların hafızalarında renklerin siyasal olaylarda kalıcılığına işaret edecektir. Bu çerçevede, İran'da 1963 yılında başlayan "Beyaz Devrim" ele alınacaktır. Çalışmanın amacı bir ideali gerçekleştirme amacıyla beyaz rengin kullanılarak, İran'da monark tarafından yapılan bir devrimi siyasi ve toplumsal hayata yansımaları ile ortaya koymaktır. Çalışmada, veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Sonuç olarak, siyasi mitleri oluşturmak için renklerin kullanıldığı, böyle bir kullanımın da hafızalarda yer edindiği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Renk, siyaset, Beyaz Devrim.

* Dr. Öğretim Üyesi. Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, asliarslan@firat.edu.tr, 0000-0002-3088-4666.
Bu makaleye atıf için: Arslan, Aslı. (2023). Beyaz ve Devrim: İran ve Pehleviler, SDE Akademi Dergisi, 3(3), 360-386.

WHITE AND REVOLUTION: IRAN AND PEHLEVIS

Aslı Arslan

Abstract

Colors have a place in the cultures of societies apart from the act of seeing them as communication tools with high impact. Colors used in politics, which are also quite prevalent, have not been chosen arbitrarily; they have been selected based on the influence of communities' own cultures or similar cultures. The utilization of colors can vary from culture to culture and over time. However, when representing a political event, a concept, or a political ideology from any period in history, it becomes fixed there, remaining true to the ideology it represents and belonging to it. This study begins with the aim of finding evidence for the perception of colors in politics and will indicate the lasting presence of colors in political events within the memories of states and societies. Within this framework, the "White Revolution" that began in Iran in 1963 will be examined. The purpose of the study is to reveal a revolution carried out by the monarchy in Iran using the color white to achieve an ideal and to illustrate its political and societal implications. Document analysis has been employed as the data collection method in this study. As a result, it has been asserted that colors are used to create political myths, and such usage becomes ingrained in memories.

Keywords: *Color, politics, White Revolution.*

Giriş

Renkler, etki gücü yüksek görsel iletişim araçlarından biridir. Bilimsel anlamda görme eylemi, renklerin algısıyla ilişkilendirilmiştir. Renk algısı ise görüşe, ışığa ve bireysel yorumlamaya bağlıdır ve rengi anlamak fizik , fizyoloji ve psikoloji ile ilgilidir (Britannica,2023). İnsanın renkleri algılaması doğal çevresinde gök, ateş, su, toprak, çiçekler, karanlık ve aydınlık gibi algıladığı doğa kaynaklı imgeler olmuştur. Renkler, insan davranışlarını ve psikolojisini önemli derecede etkilemektedir. Öznenin insan olduğu dünyada renkler, sosyo-kültürel, siyasal, iktisadi hemen her alanda çeşitli uygulamalara konu olmuş ve toplumların renklerle gelen imajlara bakış açılarında, kabul veya retlerinde, inanç ve geleneklerine yerleştirmelerinde önemli bir yeri olmuştur. Bu durumda renklerin parlak-çarpıcı oluşu veya donukluğu da olumlu-olumsuz algılamalarda etken olmuştur. Eski çağlardan beri doğadaki şimşegin beyaz ve parlaklığı, güneşin sarı ve göz alıcılığı, kanın kırmızı ve donukluğu hem toplumların hem devletlerin simgeleştirilmeye çalıştıkları olaylarda kullanılagelmiştir (Kılıç, 2014:56).

Renklerin algısı, coğrafyadan coğrafyaya, kültürden kültüre değişebilen anlamlar ihtiva ettiklerinden dolayı yalın bir tanımla ifade edilememeye özelliğine sahiptir. Coğrafi olarak ifade edecek olursak; giyim-kuşam kültüründe beyaz renk soğuk iklim bölgelerinde zararlı bir niteliğe sahipken, sıcak iklim bölgelerinde ise serin ve yararlı olarak kullanılabilir. Beyaz, sembol olarak genellikle dünyanın batısında saflığı, temizliği, dürüstlüğü ifade ederken, doğusunda ölümü ifade edecektir. Buradan hareketle de her beyazın veya her siyahın da daima aynı tarafta olmadığı da aşikârdır. Bu sebeple de her birini daha spesifik bir alanda, bir toplumda ele almak gerekmektedir.

Dünya literatürüne bakıldığı zaman, genel olarak sosyal ve siyasal çatışmalara damgasını vuran ırksal renkler olmuştur. Dünyanın gözlemlenen en önemli renk ayrımı, siyah-beyaz karşıtlığıyla ırksal renk arasındaki mücadeleyi işaret etmektedir. Özellikle insan hakları ve demokrasi konusunda önemli ölçüde mesafe kat etmiş olan ABD’de bugün hala sosyal statü ve fırsat eşitliği açısından beyaz insanın siyah insana üstünlüğü konusunda siyasal bölünmeler, çatışmalar yaşanmış, bunun üzerine politikalar üretil-

miştir (Kinder, Sanders, 1996). Geçmişten günümüze ırk farklılıklarının sosyal ve siyasi yaşamlar içerisinde oluşturduğu fark, renklerin çağrışımlarıyla bütünüyle bölünmeye, kanlı çatışmalara neden olabilmektedir. Bu bağlamda beyaz, tensel bir renkten ziyade ideolojik olarak siyaha olan sosyal mesafenin bir ölçüsü, başka bir deyişle beyaz, siyah değil anlamında kullanılmak için de şekillenmiştir (Brown Vd.;2003:XII).

Renklerin genellikle dil, din, sanat, edebiyat gibi birçok alanda soyut düşünce ve kavramları simgelemek için kullanıldığına dair yaygın inanç olmasına rağmen, siyasal olarak da oldukça etkin kullanılmıştır. Siyaset bilimi açısından, 19. yüzyıla kadar, siyasette renkler oldukça az görülmektedir. İletişimdeki ilerlemeler, oy hakkının genişlemesi, siyasi partilerin çoğalması, parti sembollerinde önce ulusal sonra da uluslararası düzeyde standartlaşmaya neden olmuştur. Renkler, parti örgütleri ve ideolojileri arasındaki istikrarlı ilişkileri oluşturmaya ve bunun pekiştirilmesini sağlamıştır. Benzer ideolojilere sahip farklı ülkelerdeki partiler, önemli ölçüde benzer renkler kullanmışlardır. Örnek olarak, kırmızı renk birçok ülkede “Kızıl Ordu” ve “Kızıl Korku” gibi kavramlara yol açarak, sol ideolojileri sembolize ederken, sarı renk en yaygın olarak liberalizmin sembolü olarak kullanılmıştır. Siyaset, pahalı pigmentlerin dolayı pahalı kıyafetler için kullanılan ve Fransa’daki soyluluğu sembolize eden maviyi daha fazla tercih etmiştir. Aynı zamanda kanun ve düzenin somutlaşmış bir anlamını taşıyan, dünya çapında polis üniformalarında yaygın olarak kullanılan bir renk olarak mavi, daha sonra siyasi muhafazakârlıkla giderek daha fazla ilişkilendirilmiştir.

Belirli bir rengin siyasi çağrışımları ülkeden ülkeye değişmekte ve renklere yönelik genel eğilimlerde istisnalar içermektedir. Örneğin, kırmızı, tarihsel olarak monarşi veya kilise ile ilişkilendirilmiştir, ancak zamanla, sol siyasetle ilişkilendirilirken, Amerika Birleşik Devletleri muhafazakârlığın kırmızıyla ve liberalizmin maviyiyle ilişkilendirilmesiyle diğer ülkelerden farklıdır (Casiraghi, M. C., Curini, L., & Cusumano, E. 2023:466).

Renkler, hemen her dönem siyasi hayatın bir parçası, sembolü haline gelmiştir. Her ne kadar kamuoyu açısından siyasal görünürlükleri olmasa da renkler, bazı siyasal olaylara damgasını vurmuş ve anlamlandırmada rol-

ler üstlenmişlerdir. Siyasi olaylar, ideolojiler, siyasi arenada renklerle hem anlamlandırılmış hem de olay ve ideolojilerin hafızalarda kalıcılığı sağlanmışır. Fransa'nın Bourbon hanedanının destekçileri hanedanın rengi olarak beyaz rengi kullandığı için, beyaz renk, mutlak monarşi ile ilişkilendirilmiştir. Rusya'daki anti-komünist güçler tarafından kullanılması nedeniyle beyaz renk, 20. yüzyılda birçok farklı anti-komünist ve karşı-devrimci grupla ilişkilendirilmiştir. Kasım 1917'de Rusya'da başlayan ihtilalde Lenin liderliğindeki sosyalist Bolşevikler, geçici hükümeti devirmiş, savaşa katılan en büyük iki grup, komünist Kızıl Ordu ve kapitalizmi ve monarşizmi destekleyen Beyaz Ordu olmuştur. Beyaz Ordu, köylü milisleri, Kara Ordu (Ukraynalı anarşistler) ve devletlerinin Çarlık subayları tarafından yönetilen Rusya'da bağımsızlığı için savaşan diğer gruplar da dâhil olmak üzere Bolşevik karşıtı grupların bir birliği olarak "Kızıl'a karşı "Beyaz'ın temsilcileri olmuştur (www.dailymail.co.uk.news). Bazı devrimlerde, iki tarafın ideolojileri veya hedefleri ne olursa olsun, kırmızı, devrimcileri, beyaz ise eski düzenin yandaşlarını temsil etmek için kullanılmıştır (Casiraghi, M. C., Curini, L., & Cusumano, E. 2023).

Renklerin siyasi partilerin veya toplumsal hareketlerin sembolleri olmalarından kaynaklanan siyasi anlamları, gizem ve tartışmaları içinde barındıran, aynı zamanda merak uyandıran bir konu olarak toplumsal hareketlerin duygusal yaşamının da bir parçası olmuş, aynı zamanda bir topluluk duygusunun sürdürülmesinde de önemli rol oynamıştır. Ayrıca bu renklere verilen duygusal tepkiler toplumların ve oluşumların değerleriyle doğru orantılı olmuş ve bu değerlere ait izler taşımıştır. Yeşil, siyah, beyaz ve kırmızıdan oluşan ve her birine bir anlam atfedilen Pan-Arabizm renklerinin kullanılma amacı, bir Arap kimliği oluşturma ve Arap Birliği kurma idealiyle sembolleştirme faaliyetleri çerçevesinde oluşmuştur (arabamerica.com). Böylelikle uluslaşma veya bir birlik oluşturma aşamasında, geçmişin kolektif sembollerini bulunduğu zamana taşıma konusunda da renklerin aktif olarak kullandığı görülmektedir. Ulus devletlere ait bayraklarının renk ve sembollerine verilen duygusal tepkinin ve sahiplenme duygusunun da bu durumla doğrudan ilişkilidir. (Sawer, 2006:1-2). Renkler,

duygusal tepki ve sahiplenme duygusuna en iyi örnek oluşturmalarının yanı sıra devletlerin değişim-dönüşüm süreçlerinde de toplum hayatlarında anlamlar kazandırarak önemli izler bırakmıştır. 1950 Türkiye'sinin "Beyaz Devrimi", liberalleşme, toprak reformu, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardaki dönüşümleri, 1960'lar İran'ındaki "Beyaz Devrim"ini etkilemiştir. 1946 Türkiye'sinde çok partili hayata geçiş süreci ve devamında 14 Mayıs 1950 seçimleri için kullanılan "Beyaz Devrim" kavramı, devrim kavramının toplum algısındaki yıkıcılığının yanı sıra beyazın dürüstlüğü ve kan bulaşmamış temizliğinden esinlenerek demokrasiye geçiş olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'de yaşanan siyasi, sosyo-kültürel, ekonomik gelişmeler, özellikle coğrafi yakınlık itibarıyla de İran'daki Beyaz Devrim'e ilham kaynağı olmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde ideoloji inşasına çalışan İran, 1958-1963 yılları arasında da Muhammed Rıza Pehlevi zamanında yeniden bir ideolojik inşa faaliyetine girişmiştir. Şah'ın ideolojik inşa sürecinin de Beyaz Devrim'den geçmektedir. Ansari'nin de ifade ettiği gibi, Muhammed Rıza Pehlevi'nin devrime karar vermeden önce yaptığı referandumda, 5,5 milyon seçmenin desteğini almasından dolayı "Beyaz Devrim" benzetmesi kullanılmıştır. Türkiye'deki 1950 seçimlerinde kullanımına atfedilen bu kavram, İran İslam Cumhuriyeti kuruluncaya kadar da İran siyasetinde kavram olarak konumlandırılmış ve oldukça mesafe kat etmiştir. Bu kavram, İran siyasi hayatında eğitim, sağlık, sosyal uygulamalarda modernizasyonu ifade etmiştir. (Ansari, 2001)

İlgili alan yazında renklerin siyasi olaylar, ideolojiler çerçevesinde değerlendirilmesine ilişkin çalışmalar yok denecek kadar az olmakla birlikte, Pehleviler dönemi İran modernleşmesine ilişkin çalışmalar ise İran İslam Cumhuriyeti'ne giden sürecin nedenleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı kuramsal anlamda İran'da Pehleviler dönemi kolektif bir kültür oluşturma çabaları ve Beyaz Devrim'in siyasi ve toplumsal hayata yansımalarını ortaya koymaktır. Ülkelerin hayatlarında değişim ve dönüşümlere yol açan liderler oluşturdukları prensipleriyle milletlerine kimlik

oluşturma süreci, dünyadaki siyasi eğilimlerle doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan bunu başarabilen liderler, oluşturdukları siyasi mitler aracılığıyla kalıcı izler bırakarak, ideolojilerinde sürekliliğe katkı sağlayabileceklerdir.

Yöntem

Nitel araştırma deseninde tasarlanan bu çalışmada, veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin antropologların ve dilbilimcilerin kullandıkları bir yöntem olarak bilinmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:189-190).

1. Beyaz Devrim'e Giden Yol

Geleneksel İran siyasi kültürü, 16. ve 18. Yüzyılda Batı ile nadiren teması geçmiş, asıl teması 19. yüzyılda olmuştur. 19. yüzyıl hem Osmanlı Devleti hem de İran için batılılaşmanın ihtiyaç doğrultusunda somutlaştığı bir dönem olmuştur. İran'daki modernleşme hareketleri daha çok Osmanlı ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nde olanları izlemek şeklinde belirmiştir. 19. yüzyılda Batı kapitalizminin Doğu'ya doğru yayılması önce Osmanlı Devleti'ni, sonra da İran'ı etkisi altına almıştır (Türkislamoğlu, 2022:322).

Tarihsel sürece bakıldığında zaman İran'da Osmanlı Devleti gibi meşrutiyet devrimiyle birlikte Şah'ın yetkilerinin sınırlandırılması, ulusal bir meclis oluşturulması ve şahı sınırlayan bir anayasa oluşturulması gibi ülkenin yönetim yapısında önemli ölçüde değişiklikler olmuştur. Kanunun hâkimiyetine ve ilerlemeye inanan İran Şii ulema ve aydınları, Osmanlı meşrutiyetinden de esinlenerek, meşrutiyet devrimini 1905 yılında ilan etmiştir. Meşrutiyete dayalı siyasi sistem, geri kalmışlığıyla toplumun taleplerine karşılık verememiş, bu yüzden de giderek etkinliğini kaybetmiştir. Bu ortamda monarşinin devamlılığına işaret eden Pehlevi hanedanı Rıza Pehlevi şahsında hâkimiyeti devralmıştır (Mokhtarpour, 2012:44-61).

İran'ın siyasi tarihindeki serüvenini anayasal devrimden başlatan Abrahamian, keskin, ani ve şiddetli olması nedeniyle gerçek bir devrim olarak ifade etmektedir. Anayasal devrim, bir anda Kaçar Şahları tarafından yönetilen kraliyet sarayından, ilk başlarda şehirli-orta sınıfların egemen olduğu bir ulusal parlamentoya geçişe sebep olmuştur. Bu tarihlerden sonra özellikle 1910'larda devrimci hareket, iç çekişmeler, dış müdahaleler ve kabile ayaklanmaları nedeniyle zayıflamış, buna rağmen Kaçar despotizmini geri gelmemek üzere tarihe gömmüştür. 1920'li yıllarda, düzenli ordu ve güçlü bürokrasi gibi modern kurumlarla donanmış, yeni bir mutlakiyetçi rejim kurulmuştur. Hanedanlık sistemi devam etse bile, hükümet sisteminde despotik bir monarşiden parlamenter monarşiye geçişle beraber meşruiyetin resmi temelinde Tanrı'nın yeryüzündeki gölgeleri ve kralların ilahi haklarından vazgeçerek halkın egemenliğine ve insan hakları ve özel mülkiyete; hiyerarşik ve ataerkil bir sistemden, demokratik ve eşitlikçi bir sisteme geçiş yapan Pehlevi hanedanını Kaçarlardan farklı görmüştür. Çünkü, İran toplumu için yeni bir düzen getirmeyi isteyenler için, bu amaçlarını ifade etmek bile kolay olmamış, eski düzeni ıslah ve reform yaptıklarına inanmış ve inandırmışlardır. Toplumlarına getirdikleri yeni ve bilinmeyen şey, geleneksel Şehinşahların otoritesini sınırlanmasını isteyen seçilmiş bir ulusal bir meclis olacaktır. Bu amaç için de İmam Ali, Hüseyin ve Hasan'ın öğretilerine atıf yaparak ulusal meclisin kabullenilmesini kolaylaştırmaya çalışmışlardır (Abrahamian, 1979: 386).

Anayasal Devrim, Batı medeniyetinin çıktıklarına karşılık, İran'ın buna verdiği cevapları yansıtmıştır. Bu cevaplar; yabancı kontrolünden kurtuluş, farklı dil, kabile ve topluluk gruplarının homojen bir siyasi topluma entegrasyonu, hükümet otoritesinin merkezileştirilmesi, politikada halk katılımı ve toplumsal ve ekonomik modernleşme olmuştur (Ramazani, 1974:125-126).

1925 yılı İran'ı, meclis tarafından "şehinşah" (şahların şahı) ilan edilmesiyle Kaçar hanedanına son veren yerine Pehlevi hanedanını yönetime getiren ve Atatürk Türkiye'si'nde gerçekleştirilen inkılaplardan etkilenerek modernleşme yolunda köklü değişiklikler ve reformlar yapacak olan Rıza

Han'ın Tahran'daki sarayda tacını giymesine sahne olmuştur (Kurtuluş, 2008). Rıza Şah, İran'daki çoğu anayasa destekçileri tarafından yeni bir düzen kurarak ülkeyi kalkındıracak hamleleri yapacak bir lider olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Rıza Şah, ekonomi, sağlık, bayındırlık ve eğitim gibi ülkenin asıl meselelerinde yenilikler yapmıştır. Şah'ın politikaları, modern Türkiye inşası için azami gayret gösteren Atatürk'ün politikalarına benzerliğiyle dikkat çekmiştir. Şah'ın İran'daki politikaları, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı tüm dönüşümleri izlemiştir. Şah, İran'ın dini yapısından kaynaklanan çekincelerle ve ulemanın da gücünü bilerek, dini görüşleri rencide etmemeye dikkat ederek, bilinçli olarak başörtüsü meselesinden kaçınmış, buna rağmen İranlı bir yazarın İranlı kadınların başörtüsü konusunda Türk kadınlarını taklit ettiğini ileri süren bir makale yayınlaması, Tahran'da bir kargaşanın çıkmasına sebebiyet vermiştir. 1920 ve 1930'ların başlarında, siyasi olarak kendilerini ifade etme şansını bulan birçok İranlı kadın, örtünme uygulamasına son vermek için aktif olarak çalışmıştır. Ayrıca 1927 başlarında kabine, Fransız kepine benzeyen Pehlevi şapkasını, İranlı erkeklerin resmi şapkası olarak kabul etmiş, memur kılık-kıyafetinin düzenlenmesine de karar verilmiştir (Chehabi, 1993;212). Rıza Şah'ın kendi döneminde iç ve dış kaynaklı gerilimlerle yapmaya çalıştığı, ülkede, kültürel farklılıkları ortadan kaldırarak ortak bir milli kimlik oluşturmak, siyasi iktidarı tek merkezde toplamak ve egemenlik yetkisinin tek kullanıcısı haline gelmek olmuştur. Bu amaçla da ulema ve parlamento kısmen devre dışı bırakılmıştır (Edi, 2019:734). Rejim değişikliği haricinde yapmaya çalıştığı eğitim sağlık, hukuk, siyasi, sosyal, kültürel reformlarla Rıza Pehlevi, İran'da devrimci bir lider olmuştur. Şah'ın batılı modernleşme politikaları, muhalefeti de arttırmış, Rıza Şah'ın çabaları, Atatürk Türkiye'sindeki kadar başarılı olamadığı için kendine has bir ideoloji de oluşturamamıştır (Azap, 2022:20).

İç politikada başarılı, dış politikada ise zorluklarla karşılaşan Rıza Şah, İngiliz ve Rusların müdahalelerine kesin son verecek ve tam bağımsızlığını sağlayacak bir hamle yapamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Sovyetler Birliği, İran'ın merkezi devletlerin yanında yer alacağından şüphelenmiş ve İran'ı işgal etmiştir. Bu aşamada Şah Rıza Pehlevi'nin yönetimi

bırakması için baskı yapılmış, o da tahtını büyük oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye bırakmıştır (ataturkansiklopedisi.gov.tr).

2. Muhammed Rıza Şah Dönemi Siyasi Olaylara Bir Bakış

Rıza Şah ve Muhammed Rıza Şah dönemleri farklı tarih aralıklarına denk gelse de ideolojik olarak Pehlevi hanedanlığının hâkimiyetine devam ettiği 1979 yılına kadar benzerlikler içermektedir. Kendine has bir ideoloji oluşturamayan Rıza Şah, alt yapısını oluşturduğu yeni İran'ı oğluna devretmek zorunda kalmıştır.

Rıza Şah'ın uyguladığı baskıcı rejimden sonra yerine geçen oğlu Muhammed Rıza Şah ile yeni bir toplumsal atmosfer oluşmuş ve çeşitli düşünce grupları ile muhalif düşüncelerle bir tartışma ortamı ortaya çıkmıştır. Küçük ve orta sınıf esnaf, toprak sahipleri ve ulemanın tepkisiyle karşılaşan Şah, ordudaki gücünü arttırmak ve yönetimi tek elde tutmak için yabancı güçlerin desteğini sağlayıp, karşılıklı çıkarlarla ulemanın da onayını alarak iktidarını kurmaya çalışmıştır. Ancak ulemanın siyasete müdahalesini azaltamayıp aksine güçlendirmiştir. Bu sırada İran'da bazı gruplar, Sovyetler askeri güçlerinin desteğiyle ayaklanma başlatmış, bir yıl kadar sonra Sovyet güçleri İran'dan çekilmiş, Şah, ordunun desteğiyle otoritesini sağlamıştır. 1950'li yılların İran'ı Başbakanlığa atanan ve halkın sevdiği milliyetçi Musaddık'ın petrolü millileştirmesinin batılı devletlerin tepkisini çekmesi, ülkede komünist faaliyetlerin artması ve Sovyet Rusya'yla yakınlaşma, bu yakınlaşmaya İngiltere ve ABD'nin tepki vermesi gibi olaylara sahne olurken, ekonominin de kötüleşmesi Başbakan Musaddık'ın görevden alınmasına neden olmuştur. Büyük tepki çeken bu olay, Musaddık taraftarlarının Şah'a tepkilerinin artmasına ve sokağa çıkmalarına neden olmuştur. Artan tepkilerle, Şah 1953 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kalmış, böylece bir dönem kapanmıştır (Edi, 2019:735).

Muhammed Rıza Şah'ın yönetim dönemini iki döneme ayırmak mümkün olmuştur. Genellikle bu ayırım (1941-1953), 1953 darbesiyle sona eren karışıklık ve demokratik denemeler dönemi; (1953-1979), 1979

devrimiyle sona eren Şah'ın diktatörlük dönemi şeklinde ifade edilmiştir. Muhammed Rıza Şah'ın yönetim dönemi temelde iki döneme ayrılrsa da 1963 Beyaz Devrim'i, üçüncü bir dönemi işaret etmiştir. Çünkü bu tarihten önce anayasal bir monarkken, devrimden sonraki dönemde saltanatı boyunca mutlak ve keyfi bir yönetici olmuştur (Katouzian, 2022:210). Halbuki Şah, daha önce kalıtsal bir hükümdarlığının olduğunu, sonra ise halk tarafından seçildiğini ifade etmiş dolayısıyla ikinci dönemini zafer olarak görmüştür (Cockcroft,1988:71)

Şah'ın ikinci döneminde Musaddık dönemi, petrolün millileştirilmesinden sonra gelirlerin düşmesi sebebiyle uygulanamayan ekonomik kalkınma planına tekrar hız verilmiş, ABD başta olmak üzere Batı ile ilişkiler geliştirilmiştir. Şah iktidarını sağlamlaştırmak ve muhalefetin önünü almak için Sâzmân-ı Ittlâât ve Emniyyet-i Kişver (SAVAK) adıyla bir istihbarat teşkilatı kurdu muştur. Şah'ın diktatörlük dönemi olarak ifade edilen bu dönemde meclis feshedilmiş, ülke Ali Amini hükümeti ve kararnamelerle sert yöntemlerle yönetilmeye başlanmıştır (Ghods, 1989:192; Kurtuluş, 2020).

İran'ın sadece bu kadar büyük bir orduya ihtiyacı olmadığını, hatta sahip olduğunu bile harcamadığını düşünen ve yolsuzluklarla uğraşan dönemin başbakanı Amini, (Summit, 2004:567) Temmuz 1962'de istifa etmiş, Şah onun yerine kendisine sadık olan Asadullah Alam'ı atamıştır. Bu dönemde Şah, gücünü pekiştirmek için, ordu, SAVAK ve otoriteye sadakat için tüm siyasi-ekonomik baskı ve kontrolleri kullanmıştır (Ghods, 1989:197). Artık Beyaz Devrim'in mimarı olan Alam, mevcut yönetimin el çektirilip yönetime kendi partisinin getirilmesi hayalinin gerçek olmasıyla birlikte, çalışmalara başlamıştır. Beyaz Devrim, ilk olarak altı madde halinde Kasım 1961 tarihinde Şah'ın "*Ulusal çıkarlar diğer tüm düşüncelerin üzerinde gelir. Eğer pratik olmayan düzenlemelerle ilgilenir ve şu anda elimizde bulunan olumlu fırsatı kaybedersek, büyük bir günah işlemiş oluruz. Ulusun ilerlemesi ve gelişimi, pratik olmayan yasalara ve kişisel testlere bağlılıktan önce öncelikli olmalıdır. Hükümet, en kısa sürede yolsuzlukla mücadelelesini yoğunlaştırmalı ve kısa sürede kökünü kazınmalıdır. Hükümetin bu*

programı pratiğe dökmesinin önünde hiçbir engel olmamalıdır. İran'ın akıllı ve onurlu insanlarının bu programı hükümetle işbirliği yaparak uygulamasına samimiyetle katkıda bulunacağına ve böylece ulusun tarihi onurlarına katkı yapacağına güveniyorum” şeklindeki sözleriyle dile getirilmiştir (Shahbaz,1963:19). “Beyaz Devrim” (inkılâb-ı sefid) adıyla bir sosyo-ekonomik reform programına başlanmıştır. Bu programın en önemli maddeleri özellikle ABD'nin baskı yaptığı toprak reformu, kadınlara oy hakkının tanınması ve okuma yazma seferberliği olarak görülmüştür. Devrim, 1962'de bir kararname ile başlatılmış ve Ocak 1963'te referandumla onaylanmıştır. Toprak reformu da dâhil olmak üzere altı ilkedden oluşmuş, daha sonra 12 maddeye ve 1970'lerin sonunda da 17 maddeye genişletilmiştir. Devrimin onaylanma aşamasından sonraki en büyük özelliği planlı bir yol haritasının olması, Şah'ın kendisini devrimin merkezine lider olarak koyması olmuştur (Ansari,2001:12-13). Bu liderlik anlayışı devrimden önce bir ulusun babalığını üstlenmek veya bilge bir liderin yol göstericiliği ile bürokrasiyi aşarak halk ile arasındaki tüm engelleri kaldırmaya da işaret etmiştir.

Muhammed Rıza, Batı ile olan ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilerini daha da kuvvetlendirmiş, ülkede kalkınma planlarıyla tarım ve sanayide gelişme sağlanmıştır. Hatta daha da ileri giderek 1971 yılında, Perslerin kuruluşunun 2500'üncü yılını törenlerle kutlamış, törenlerde çadırlar, silahlar ve giysiler eski Ahemeniş Dönemini çağrıştıracak şekilde hazırlanmıştı (Alpar, 2014:55). Ancak reformlara karşı tepkiler öncelikle tüccar destekli dini gruplar ve ulusal cepheden gelmiştir. Güçlü bir muhalif olan dini lider Ayetullah Humeyni, Beyaz Devrim'in batılı kültürel emperyalizm olduğu, İran'daki yabancıların çıkarlarını perçinlediğini ve Şii geleneklerini yok ettiğini ABD etkisini “Bu devrimde beyaz olan tek şeyin Beyaz Saray etkisi” söylemiştir. (Summit,2004;570) Devrimin başladığı yıl, “Onbeş Hurdâd” ayaklanmaları hükümet kuvvetleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve yüzlerce insan öldürülmüştür. Humeyni de önce ölüm sonra sürgün cezası olarak Türkiye'ye gönderilmiştir (Kurtuluş, 2020).

Ulemanın verdiği tepki, ABD Başkanı John F. Kennedy'nin, “Orta Doğu'ya hem hayal gücü hem de itidalle yeni bir yaklaşım formüle etmeliyiz,

davamızı Arapların tarafsızlıklarının ve milliyetçiliklerinin tehdit altında olduğunu hissetmelerine neden olacak kadar zorlamadan, bu güçleri kabul ederek yardım etmeye çalışmalıyız” şeklinde İran politikasına dair ifadelerine karşı olmuştur (Iskandaryan, 2023;121). Kennedy, ABD çıkarları için amacını, Sovyet etkisini bölgede en aza indirmek ve Batı'nın petrol erişimini korumak olarak belirlemiştir. Bunun karşılığında Şah Muhammed Rıza'nın ise Amerikan'ın komünizm korkularını kullanarak artan mali yardım, askeri destek ve Birleşmiş Milletler'de etki elde ettiği iddia edilmiştir. Summit (2004) çalışmasında Şah'ın, genellikle iktidarında dışsal tehditleri abartarak zayıflayan rejimini desteklemek istediğini, Amerikalılar tarafından bölgedeki en istikrarlı rejimlerden birine sahip olarak algılanmasına rağmen, halkıyla ve ihtiyaçlarıyla bağlantısı olmayan bir yönetici olduğunu ifade etmiştir. Çalışmaya göre Şah, sürekli olarak Sovyet bir işgali endişesi taşımış ve baskılara karşı direnmek için büyük miktarda yardım ve askeri destek istemiştir. Ayrıca, çalışma, Kennedy'nin de aynı istikrarsızlık ve komünizm korkularına kapıldığını da ifade etmiş, Şah'ın, Kennedy'nin İran politikasını manipüle ederek engellediğini, bu durumun İran halkıyla bağlantısı olmayan bir diktatörlüğün güçlendirilmesine ve sonunda yeni bir devrime yol açtığını savunmuştur (Summit, 2004:561-575).

ABD Başkanı Richard M. Nixon'la da kurduğu yakınlıkla ABD'nin desteğiyle İran'ı bölgede güçlü bir devlet yapmak amacıyla ordunun modernleştirilmesi için askeri harcamalar yapmıştır. Şah, ABD'den aldığı desteklerle yerel ihtiyaçları karşılamış, rejimini desteklemek için süper güç rekabetini kullanmıştır. ABD'den istediklerini alamadığı zaman, Sovyetler Birliği ile ilişki kurmuştur (Summit, 2004:575). Ülkedeki ekonomik gelişmeye rağmen, gelir dağılımında hızlı bir dengesizlik meydana gelmesi ve toprak reformunun başarısızlığı, dini liderlerin önderliğindeki muhalefeti gittikçe büyütüştür. Protesto mitingleri, güvenlik kuvvetlerinin muhalefete karşı şiddet kullanması sonucu ortaya çıkan birçok kanlı olay, şah rejiminin Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Af Örgütü gibi kurumlar tarafından da eleştirilmesine yol açmıştır. Dış politikada, ABD ile müttefiklik ülkenin bağımsızlığını sorgulatmış, tüm bunları engellemeye çalışan Şah, tek partili sisteme geçmek istemiş, ancak girişiminde başarısız

olmuştur. Şah'ın aldığı tüm tedbirler, Humeyni'nin liderliğinde geniş çaplı ayaklanmayı engelleyememiş, 16 Ocak 1979'da İran'ı terk etmek zorunda kalmıştır (Kurtuluş, 2020).

3. Beyaz Devrim'in Siyasi-Toplumsal Yansımaları ve Devrim İdeolojisi

İdeolojilerin oluşması için fikirler, inançlar, tarih ve mitler sistemi gerekmektedir. Oluşturulan bu ideolojiler mevcut bir sosyo-politik düzeni değiştirmek veya mevcut olanı korumak üzere harekete geçirmek amacıyla kullanılabilir. Bu amaca ulaşmak için bir devletin, tarihsel köklerinin ne olduğu, mevcut ve gelecekteki sosyo-ekonomik ve siyasi stratejilerini, iç ve dış politikalarını oluşturduğunu ifade eden bir dünya görüşü olmalıdır (Shakıby, 2013:116). Bu dünya görüşü, 20. yüzyılın başından itibaren İran'da oluşmaya başlamış, Pehlevi hanedanı döneminde bu arzu, daha da alevlenmiştir. Anayasal monarşi döneminden itibaren İran'da ulema ve esnafın oldukça söz sahibi olduğu bir ortamda Batılı fikirlerin tanıtılması, merkezi yönetimin kademeli olarak genişlemesiyle birlikte yeni bir modern aydın, devrimci sınıf ortaya çıkmıştır. Yeni laik okullarda eğitim görenler hem din âlimlerinden hem de muhafazakâr saray edebiyatçılarından kopmuş, çoğunlukla devlet bürokrasisinde çalışan bu sistem, kamu yöneticilerinin canını, malını ve namusunu Şehinşah'ların insafına ve kaptırmalarına bırakan geleneksel yapıya karşı çıkmıştır. Ağırlıklı olarak Kaçar soylularının dışından gelen bu grup, kariyerlerin yeteneklere açılmasını desteklemiş, bürokrasinin kraliyet soyağacına sahip olanlara satılmasına karşı çıkmıştır. Batılı fikirlerden ilham alarak, kralların keyfi iradesinin yerine kanunların öngörülebilir üstünlüğünü, hanedanların gücünün seçilmiş temsilcilerin otoritesini, geleneğin modern bilimle değiştirilmesi halinde ülkenin hızla ilerleyebileceğine inanmışlardır (Abrahamian, 1979:412).

Bu ortamda beslenmiş İran aydınları, Pehlevi dönemiyle birlikte ideoloji arayışına girmişlerdir. Turan ideolojisine benzer şekilde Aryan mitini benimsemiş, öyle ki bu durum, İran'ın Arap komşularından çok, büyük ölçüde modern Avrupalılarla daha yakından ilişkili görülme arzusundan

kaynaklanmıştır. Oldukça fazla izleyici kitlesi bulunan törenler, kutlamalar, İran'ın Arap olmadığına açık bir ifadesini vermek ve İslam öncesi geçmişi aracılığıyla Batı ile olan yakınlığının altını çizmek için bir fırsat olarak kullanılmıştır. İran'ın dünyanın gözünde geleneksel bir İslam ülkesinden modern, endüstriyel ve hatta laik bir devlete dönüşeceği, böylelikle Batılıların hoşuna gideceği düşünülmüştür (Steele, 2018:116).

Pehlevi ideolojisinde, tüm dünyayı İran'ın Batılı uluslar ailesine ait olduğuna ikna etmek için iki ana yön belirlenmiştir. Bunlardan birincisi; İranlıları Avrupalılarla aynı ırka yerleştirmek için Ari mitinin kullanılması, ikincisi ise İslam öncesi geçmişin sahiplenilmesi olmuştur. İran'ın özünde bir İslam ülkesi olmadığını ve İran'ın kadim geçmişinin en az Avrupa'nınki kadar şanlı ve medeni olduğunu göstermek için Pehlevi rejiminin gücüne ve İslam öncesi İran medeniyetinin ihtişamına dayanan sağlam bir ideolojik temel geliştirmiştir. Şah'ın dış politikası aynı zamanda güçlü bir jeopolitik gerçekler anlayışı üzerine inşa edilmiş, bu anlamda özellikle törenler, ideoloji ile reel politika arasındaki karmaşık sentezi gözlemlemek için mükemmel bir fırsat sunmuştur. Şah, yalnızca yabancı işletmeleri çekmek, İran ürünlerini satmak gibi ticari faaliyetleri veya İran'ın turizmini artırmak istememiştir. En büyük amacı “Büyük Medeniyet” fikriyle İran'ın bölgesel ve küresel bir güç olarak ortaya çıktığını duyurmak ve ülkenin kaderinin monarşinin gücüne ve dayanıklılığına bağlı olduğunu vurgulamak olmuştur. Bu ideolojik stratejinin ana prensibi, Araplardan ayrı, tamamen “İranlı” bir ırk fikrinin oluşturulmasıdır. Bu fikir, milliyetçiler tarafından kabul görmüş ve coşkuyla karşılanmış, aynı zamanda Şah'ı ideolojinin tam üzerine yerleştirmiştir (Steele,2018:115). İran'da Pers geçmişinin canlandırıldığına asıl göstergesi 12-14 Ekim 1971 tarihleri arasında yapılan Pers İmparatorluğu'nun kuruluşunun 2500. yılı kutlamaları olmuştur. Dünyanın farklı ülkelerinden çok sayıda devlet başkanının davet edildiği bu kutlamalarda Muhammed Rıza Şah, “Şahların Şahı” ve “İran'ın Kralı” olarak hitap ettiği Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kiro's'a. huzur içinde yatmasını, çünkü kendisinin ve İran ulusunun ayakta olduklarını söylemiştir. Bu törenlerde Pers ordusu askerleri şeklinde giydirilen askerler geçiş yapmışlardır. Böylelikle İran ulusunun tarihselliği ve mevcut rejimin kadim İran im-

paratorluklarının devamı olduğu mesajları verilmeye çalışılmıştır (Elhan, 2019:33). Şah da Şahların Şahı (Şehinşah) ve Aryanların Işığı, Tanrı'nın Gölgesi, Şia'nın muhafızı unvanlarıyla adeta kutsanmış ve meşruiyetinin tüm kaynaklarını belirlemiş ve iktidarını perçinlemiştir. Siyasi iktidarların iktidarlarının devamını sağlamak için arka plandaki iç ve dış etkenlerle başa çıkabilme niteliklerinin olmasının dışında kamuoyu için de dinamik gündem gerekmektedir. Muhammed Rıza Pehlevi, kendi döneminde bu dinamik gündemi Beyaz Devrim ile yakalamıştır. İran'da temelde sosyo-ekonomik modernizasyon kapsamında bir program olan Beyaz Devrim, bu tarihten önceki devrimler dizisinin bir devamı gibi görünüm arz etmektedir. Babasının yarım kalan modernleşme programını, Beyaz Devrim'le somutlaştıran Muhammed Rıza Pehlevi'nin Beyaz devrimini, içeriği, uygulamaları ve sonuçları açısından anlamaya çalışırken sadece devrimler dizisinin devamı olarak ele almak da çok da sağlıklı olmayacaktır. Çünkü devrim, siyasal, sosyo-kültürel, ekonomik ve daha birçok alanda dönemine has farklılıklar içermektedir. Ramazani, Gabriel Almond'un önerdiği siyasi gelişim kavramlarını kullanmayı amaçlayarak, "Beyaz Devrim'i" Batı medeniyetinin temel zorlukları çerçevesinde geniş ve temel bir çerçeve içinde incelemeye tabi tutmuştur. Almond, teorisinde İran gibi ulusların liderlerinin, ulusal bir devrim, yetki devrimi, katılım devrimi ve refah devrimi ile karşı karşıya geldiğini ileri sürmesine rağmen, İran'ın "Beyaz Devrimi"nin, hangi devrime veya devrimlere benzediği veya bunların haricinde ulusal bağımsızlık devriminin eklenmesi gerekliliğine değinmiştir. Rusya ve İngiltere arasında kalan ve iç çekişmeler yaşayan İran'ın bağımsızlığını kazanma süreci aşamalı olduğu için, İran'ın Beyaz Devrim'ini bu dört devrim kavramına yerleştirmek oldukça zor kabul edilmiştir (Ramazani, 1974:124).

Bir başka açıdan, Beyaz Devrim'in, siyasi farkındalığı giderek artan genel kamuoyunun yanı sıra hırslı ve büyüyen bir profesyonel sosyo-ekonomik grubun beklentilerini karşılamayı amaçlayan ve bu nedenle birçok kişinin aşağıdan kanlı bir devrim tehlikesi olarak gördüğü şeyi öngören ve engelleyen, yukarıdan kansız bir devrim olması amaçlanmıştır. Ülkenin sosyo-ekonomik sorunlarını iyileştirmeye yönelik olsa da bu temelde siyasi elitin üyeleri tarafından yerleşik tahakküm ilişkilerini gerçekçi bir şekilde

mümkün olduğunca sürdürmek için tasarlanmış bir siyasi program olarak da görülmüştür. Bunun, İran devletinin ve toplumunun temel dayanağı olarak monarşi kurumunu merkeze alan bir statüko olduğunu iddia edenlerin sayısı az değildir. Bu statükoda ise baskın motive edici ideoloji “modernizm” olmuştur. Siyasi gerçekler göz ardı edilerek rasyonellik ve evrensellik çerçevesinde ebedi bir model toplum yaratmayı isteyen Şah, devrimi, statükoyu korumak adına meşrulaştırma stratejisi olarak kullanacaktır. Şah bu düşüncesinde yalnız kalmamıştır. Şah’ın yanı sıra, Beyaz Devrim’in inşasına yönelik hâkim tutumları simgeleyen üç kişi de devrimin mimarları arasında olmuşlardır. Bu kişilerden biri, kaynaklara göre bu fikri ilk ortaya atan ve Beyaz Devrimi, Irak darbesinin İran’da tekrarlanmaması için İran’da beyaz yani kansız bir devrime ihtiyaç olduğunu savunan, Şah’ın gücünü ve otoritesini pekiştirmek için bir araç olarak gören Mardom Partisi’nin aday lideri Asadullah Alam, diğeri de toprak reformu ve diğer reformları başlatan ve “Beyaz Devrim” ifadesini sık sık kullanan 1961-1962 yılları arasında başbakanlık yapan Ali Amini ve Tarım Bakanı Arsanjani olmuştur. Amini, devrimi, yönetmekten ziyade hüküm süren bir hükümdarla sosyal ve ekonomik reform olarak görmüştür. Amini yönetimi destekleyici rol üstlenmiş olsa da Şah, Alam’ın güç ve otoriteyle ilgili anlayışını tercih etmiştir. Nihayetinde, 1963 yılında, hanedan meşruiyetini ve monarşisinin kurumsallaşmasını güvence altına alma arayışında, sanayileşmiş Batı algısından etkilenen belirli bir modernite anlayışını takip eden siyasi bir hamle olarak Beyaz Devrimini başlatacaktır (Ansari, 2001:1-2).

Şah, Beyaz Devrimle, hükümet aracılığıyla, programın en önemli parçası olan toprak reformu yaparak, hem toprak ağalarından aldığı toprakları köylülere pay edecek, bu sayede hem köylüsünü hem de devletini ekonomik refaha ulaştıracak, hem de köylüler, ağa kulluğundan kurtardığı için hükümdarlarına minnettar olacaklardı. Şah, Pers yaşamının her yönüyle köyde mevcut olduğunu ve İran köylüsünün, İran’ın potansiyel bir dirilişinin tek gerçek kaynağı olduğunu düşünüyordu. O halde konar-göçerlerin yerleşik hayata geçirilip bir an önce yerleşik tarım yapmaları sağlanmalıydı. Fakat memnuniyetten öte büyük toprak sahiplerinin, toprakların yeniden dağıtılmasından memnun olmayacağı ve hükümetin tepkiyle karşılaşacağı

aşıkardı. İran'daki çoğu ulema, aynı zamanda büyük toprak sahipleriydi. Özel mülkiyet İslam hukukunda dokunulmaz kabul edildiği için, toprak reformundan en çok etkilenecek olanlar toprak ağalarıyla birlikte ulema olmuştur. Ulemanın tepkileri, Şah tarafından kara gericilik olarak nitelendirilirken, sol düşünceler de kırmızı yıkım olarak karakterize edilmiştir. Bu nitelendirmelerle Şah, Beyaz Devrim mitinin reform karşıtlarını etkili bir şekilde kişiliksizleştirmiş ve farklılaştırmıştır. Ayrıca bir kızıl devrimi önleyecek reformun ilericiliğine vurgu yapılarak tepkileri azaltmıştır. (Ansari, 2001;8) Bu sayede, feodal düzen ve ulemanın etkisini kırmak için de Beyaz Devrim'den de yararlanmaya çalışmıştır. Eğitim faaliyetleri ve çeşitli nedenlerle yurtdışına gidip dönen İranlılarla birlikte önemli bir "orta sınıf" ile entelektüel elit bir sınıf oluşturmuştur (Ansari, 2001:3, Faghfoory, 1993).

Sonuç

Dünya siyasi tarihinde renkler, yoğun bir şekilde kullanılmasına rağmen, siyasette görünürlüğü az olmuştur. Siyaset bilimindeki gelişmeler doğrultusunda siyasi partilerin oluşumu ve çoğalması, demokratik eğilimlerle gelen oy hakkının kazanılması, parti sembollerinin önem kazanması nedeniyle siyasetin bir parçası haline gelmiştir. Renkler, hemen her dönem siyasi hayatın bir parçası, sembolü haline gelmiştir. Her ne kadar kamuoyu açısından siyasal görünürlükleri olmasa da renkler, bazı siyasal olaylara damgasını vurmuş ve anlamlandırmada roller üstlenmişlerdir. Kırmızı renk psikolojik olarak ateş, tehlike, korku algısı oluşturarak birçok ülkede siyaseten sol ideolojileri sembolize ederken, sarı renk liberalizmin sembolü olmuştur. Mavi, muhafazakârlığın sembolüyken; beyaz, barışın ve uzlaşının sembolü olarak demokrasiyle ilişkilendirilmiştir.

İran'da gerçekleşen Beyaz devrim hem ideolojisi hem de yansımalarıyla İran siyasi tarihi için önemli bir siyasi hamle, bir dönüşüm hareketi haline gelmiştir. Beyaz rengin Ortadoğu coğrafyasındaki siyasi yansıması da, demokratikleşmeye atıf yapması olmuştur.

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, iki dönemden oluşan iktidarında tarihsel köklere dem vurarak yeni bir ideoloji oluşturmaya ve bununla birlikte ulusal bir kalkınma politikası uygulamaya çalışmıştır. Kansıız olmasından kaynaklanarak beyaz olarak seçilen devrim, kanlı bir şekilde ve bir başka devrime neden olarak sonlanmıştır. İran'da Pehlevi Hanedanlığı dönemi, Rıza Pehlevi ve oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'nin hüküm sürdüğü 1925-1979 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem aynı zamanda İran'ın çağdaş uygarlığa erişmek ve hatta üzerine çıkmak için bütüncül bir yaklaşımla sosyo-kültürel, siyasal, ekonomik birçok alanda yapılan değişim-dönüşüm çalışmalarının yapıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Kadim bir devlet olan İran'ın modernleşme süreci daha erken dönemde başlamış fakat İran toplumunun iç dinamiklerinin de etkisiyle istenilen başarıya ulaşmamıştır. Bağımsız, modern bir uluslaşma sürecine girmeye çalışan İran'da Rıza Pehlevi, köklü değişiklikler yapmaya çalışarak modernleşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Muhammed Rıza Pehlevi'nin mimarı olduğu "Beyaz Devrim" modernleşme çerçevesinde devamlılık arz eden bir kalkınma programı olmasına rağmen İran toplumunda istenilen rağbeti görmemiştir. Bunun en önemli nedeni, tahtını kaybetme tehlikesine karşı, Şah'ın otoritesini güçlendirmeye yönelmesi olarak yorumlanmıştır. Bu yönelimde, halkın çıkarlarını ve refahını koruyan en iyi yönetim biçiminin, monarşi olarak görülmesinin önemli bir yeri olmuştur. Monarşi yönetiminde ise, dünyada cereyan eden modern ideolojileri kavrayabilecek, kadim imparatorluk tarihinden aldığı özgüvenle birlikte devletin güneşinin parlamasını sağlayabilecek, Aryan kökleriyle Batı'ya karşı halkını güvende hissettirebilecek, tarihsel hafızası ve siyasi amaçları olan bir monark yaratmak ana etkenler olarak görülmüştür. Bu düşüncelere dair uygulamalar, Şah'ın böyle bir formda monark olmasıyla değil, diktatör olarak addedilmesiyle sonuçlanmıştır. Aslında, Şah'ın otoritesini güçlendirme tutumunda monarşinin gelenekçi yapısıyla modernizmin istekleri arasında sıkışıp kalmış olmasının etkisi görülmektedir. Şah, yoksul bir halkın kralı olmanın onur taşımadığına ve amacının İran halkına daha iyi bir yaşam ve saygınlık iadesi olduğuna inandığını açıklamıştır. Amacı, sadece demokratik bir hükümdar olarak değil, ilerici ve iyi huylu, her zaman halkının refahını

düşünen, devrimci bir hükümdar olarak da görülmek istemiştir. “*Sevgili milletim ... Bundan sonra birlikte tarih sayfalarını çevireceğiz. Allah’ın yardımıyla en ilerici ve en enerjik bir ülke kuracağız. Köleliğin ve tutsaklığın prangaları sonsuza dek kırıldı*” diyerek, yeni düzeni oturtmayı ancak hanedanının devamını sağlarsa ve tahtını sağlamlaştırırsa yapabileceğinin garantisini vermiştir. Böylelikle modernizm ve Pehlevi ideolojisi birleşecek ve her ikisi de eş kavramlar olacaktır (Shahbaz, 2013:19). Fakat aksine Beyaz Devrim, Pehlevi monarşisinin yapısal temellerini zayıflatmış, her ne kadar ideoloji inşasına çalışılsa da asıl olarak ideolojik istikrarsızlığa neden olmuştur.

Devrimin getirdiği toprak reformu, İran’da baskın olan toprak ağalığı sistemini az da olsa kırmayı başarmış ve 1,5 milyon köylüyü toprak sahibi yapmış fakat toprak ağaları ve büyük toprakları elinde bulunduran ulemayla karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca ABD’nin isteklerini yerine getirdiği iddiasıyla da muhalefeti oldukça güçlendirmiştir. Alternatif olarak köylüler, işçiler ve kadınlardan oluşan bir destek sınıfı oluşturmak isteyen Şah’ın muhalefet gruplarına ulema ve toprak ağalarının dışında, ithal mala pazarını daha fazla açtığı gerekçesiyle esnafı da eklemiştir. Bu karşıtlıklarla, Beyaz Devrim, kızıl bir devrimi engellemek için tasarlanmış olsa da, İslam Devrimi’ne zemin hazırlamıştır (Berber, 2013:63-65). Beyaz Devrim, başlangıçta uygulayıcıları tarafından özünde kana bulaşmamış beyazlığıyla tercih edilmiş, siyah kapitalizm ile kırmızı komünizm arasında bir üstün yol olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda İran’da güçlü bir ideolojiyi desteklemeye ve güçlü bir lider yaratmaya yarayacak devrim, amacına ulaşmadan farklı mecralara sürüklenmiştir. Buna rağmen, İran tarihinin önemli bir sürecine işaret etmektedir.

Kaynakça

Abrahamian, Ervand. (1979). “The Causes of the Constitutional Revolution in Iran”, *International Journal of Middle East Studies* , Vol. 10, No. 3, pp. 381-414.

Alpar, Güray. (2014). *Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi*, Palet Yayınları: Konya.

Ansari, Ali M. (2001) “The Myth of the White Revolution: Mohammad Reza Shah, ‘Modernization’ and the Consolidation of Power,” *Middle Eastern Studies* , Vol. 37, No. 3, pp. 1-24.

www.arabamerica.com. (2022). *The Story of Arab Flags: Red, White, Black, and Green. Colonial Colors? Or Ancient Arabic Poetry?* (20.07.2023).

Arda, Z. C. Rıza Şah Pehlevi (1878-1944) - Atatürk Ansiklopedisi (aturkansiklopedisi.gov.tr).

Azap, Eralp Yaşar. (2022). “Ata’nın Mihmanı: İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Türkiye Ziyaretindeki Teşrifat Ve Ziyarete Dair Mühim Notlar”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/ Journal of Atatürk Yolu*, 70, 17-32.

Berber, Seçkin. (2013). “İrân’ın Ekonomi Politikası, Yaptırımların Etkisi ve İkilemleri”. *Bilge Strateji* , 5 (9) , 61-84. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bs/issue/3801/50986>.

Brown, Michael K.; Carnoy, Martin ; Currie, Elliott; Duster Troy, ; Openheimer, David B. ; Shultz, Marjorie M. Wellman, David (2003). *Whitewashing Race: The Myth of a Color-Blind Society*, The University of California Press.

Casiraghi, M. C., Curini, L., & Cusumano, E. (2023). The colors of ideology: Chromatic isomorphism and political party logos. *Party Politics*, 29(3), 463–474. <https://doi.org/10.1177/13540688221080539>.

Chehabi, Houchang E. (1993). “Staging the Emperor’s New Clothes: Dress Codes and Nation-Building under Reza Shah”, *Iranian Studies* , Vol. 26, No. 3/4, pp. 209-229.

Cockcroft J. (1988). Mohammed Reza Pahlavi, Shah of Iran, World Leaders, Past and Present.

Edi. Ahmet. (2019). “İran’da İslam Devrimi Öncesi Siyasi Olaylara Bakış» Ak Devrim ve Lale Meydanı Katliamı”. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (66), 731-744.

Elhan, Nail. (2019). “Pehleviler Dönemi’nde İran’da Ulus-Devlet: Milli Kimlik ve Geleneğin İcadı” İran Çalışmaları Dergisi 3/2, ss. 13-37 Doi: 10.33201/iranian.630767.

Faghfoory, Mohammad H. (1993). “The Impact of Modernization on the Ulama in Iran, 1925-1941”, Iranian Studies, Vol. 26, No. 3/4, pp. 277-312.

Ghods, Reza M. (1989). İran İn The Twentieth Century: A Political History, London.

Iskandaryan, Gohar M. (2023). “US Leverage Tools in Iran in 1950s-1960s”, , Vol. 23 No. 1, pp. 116-129 <http://journals.rudn.ru/international-relations>.

Katouzian Homa. (2022) “Political Economy of Iran under the Pahlavi’s” International Journal of New Political Economy 3(2): 197-241, DOI: 10. 52547/jep.3.1.197.

Kılıç, Yusuf; Başol Serkan, (2014). “Hitit Büyülerinde Sayı Ve Renk Sembolizmi”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/7, Ankara, p. 51-64.

Kinder, Donald R.; Sanders, Lynn M. (1996). .Divided by Color: Racial Politics and Democratic İdeals, The University of Chicago Press, London.

Kurtuluş Rıza. (2008) Rızâ Şah Pehlevî, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.35.

Kurtuluş Rıza. (2020) Muhammed Rızâ Şah Pehlevî, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.30.

Mokhtarpour, Alireza. (2012) İran Devlet Modeli, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Nassau, K. (2023). “colour”. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/science/color> (12.06.2023).

Ramazani, Rouhollah K. (1974), “Iran’s “White Revolution”: A Study in Political Development”, *International Journal of Middle East Studies* , Vol. 5, No. 2, pp. 124-139.

Sawer, Marian (2006) “Wearing your politics on your sleeve: The role of political colours in parties and social movements” *Australasian Political Studies Association conference University of Newcastle*.

Shahbaz, Kurush. (1963). *Iran’s White Revolution*, *World Affairs*, Vol. 126, No. 1, pp. 17-21.

Shakıby. Zhand (2013), “Pahlavism: The Ideologization of Monarchy in Iran”, *Politics, Religion & Ideology*, Vol. 14, No. 1, 114–135, <http://dx.doi.org/10.1080/21567689.2012.751911>.

Steele ,Robert” (2018). . “Pahlavi Iran on the Global Stage: The Shah’s 1971 Persepolis Celebrations”, Ed. Roham Alvandi, *The Age of Aryamer: Late Pahlavi Iran and Its Global Entanglements*, *Gingko*, pp. 110-146.

Summitt, A. R. (2004). “For a White Revolution: John F. Kennedy and the Shah of Iran”. *Middle East Journal*, 58(4), 560-575. <https://doi.org/10.3751/58.4.12>.

Türkislamoğlu, Elif. (2022), “Rıza Pehlevi Döneminde İran’da Modernleşme Hareketi Ve Bu Harekette Türk Devriminin İzleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu*, 71 320-336.

Yıldırım A.ve Şimşek H. (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara.

www.dailymail.co.uk. (2020) Auction reveals story of British WWI captain’s who helped the White Army during Russian civil war | *Daily Mail Online*. (22.05.2023).

Extended Summary

One of the highly effective visual communication tools, colors significantly impact human behavior and psychology. In a world where the subject is human, colors have been the content of various applications in almost every socio-cultural, political, and economic field, occupying a prominent place for societies to place images that come with colors in their perspectives, acceptance or rejection, beliefs, and traditions. In addition to the widespread belief that colors are generally used to symbolize abstract thoughts and concepts in many fields, such as language, religion, art, and literature, they have also been used effectively in politics. Colors were increasingly scarce in politics until the 19th century. Advances in communication, the expansion of the right to vote, and the proliferation of political parties have led to the standardization of party symbols, initially at the national and ultimately at the international level. Ensuring the establishment and reinforcement of stable relations between party organizations and ideologies, colors have become a part of and a symbol of political life in almost every period. Notwithstanding their political invisibility concerning public opinion, colors have left their mark on some political events and have played a role in their interpretation. In addition, colors both gave meaning to political events and ideologies in the political arena and ensured the permanence of events and ideologies. The political meanings arising from the colors being the symbols of political parties or social movements have become a part of the emotional life of social movements as a riveting subject that encompasses mysteries and debates. They have also played a central role in maintaining a sense of community. Additionally, these emotional reactions to colors have been directly proportional to the values of societies and organizations and have traces of these values. This study aimed to reveal the efforts to create a collective culture of the Pahlavi period in Iran and the reflections of the White Revolution on political and social life. Adopting a qualitative research design, document analysis was used as a data collection method. Document analysis involves written materials with information about the phenomena and cases to be examined. Traditionally, document analysis has been known as a

method used by historians, anthropologists, and linguists. With the constitutional revolution in Iran as in the Ottoman Empire, a review of the historical process reveals significant changes in the administrative structure of the country, such as the limitation of the Shah's powers, the creation of a national assembly, and the drafting of a constitution limiting the Shah. Iranian Shiite scholars and intellectuals, who believed in the rule of law and progress, announced the constitutional revolution in 1905, inspired by Ottoman constitutionalism. The political system based on the constitutional monarchy could not respond to societal demands with its backwardness and thus gradually lost its effectiveness. In this environment, the Pahlavi dynasty pointing to the continuity of the monarchy took over the sovereignty under Reza Pahlavi. Overthrowing the Qajar dynasty with the proclamation of "shahanshah" (shah of the shahs) by the parliament, bringing the Pahlavi dynasty to power in its place and influenced by the reforms in Atatürk's Türkiye to make radical changes and reforms for modernization and Westernization, Reza Khan was crowned at the Golestan Palace in Tehran. Considered and supported by most constitutional supporters in Iran as a leader who would make moves to develop the country by establishing a new order, Reza Shah made innovations in the country's main issues, such as economy, health, public works, and education. The Shah's policies attracted attention with their similarity to those of Atatürk, who made maximum efforts to found modern Türkiye. What Reza Shah tried to do with internal and external tensions in his own time was to create a joint national identity through cultural differences in the country, gather political power in one center, and become the sole user of sovereignty. Although the periods of Reza Shah and Muhammad Reza Shah coincided with different date intervals, they contained ideological similarities until 1979, when the Pahlavi dynasty continued to dominate. Unable to create a unique ideology of his own, Reza Shah was forced to hand over the new Iran, whose infrastructure he had created, to his son. Following the oppressive regime implemented by Reza Shah, a new social atmosphere was formed with his son, Muhammad Reza Shah, who succeeded him, and a platform of discussion with opposing ideas emerged with various intellec-

tual groups. Faced with the backlash of small and middle-class artisans, landowners, and scholars, the Shah tried to maintain his power with the support of foreign powers and the approval of scholars through reciprocal interests to keep the security and administration under one hand. Muhammad Reza further strengthened his economic, military, and cultural relations with the West, improving agriculture and industry in the country with development plans. Notwithstanding the economic development in the country, a rapid imbalance in income distribution and the failure of land reform gradually strengthened the opposition led by religious leaders. Many bloody incidents arising from the use of violence by the security forces against the opposition in protest rallies led to the criticism of Shah's regime by institutions such as the International Court of Justice and Amnesty International. A new modern intellectual and revolutionary class emerged with the introduction of Western ideas and the gradual expansion of the central government in an atmosphere where scholars, artisans, and intellectuals had a stronger voice in Iran since the constitutional monarchy period. Those educated in the new secular schools broke away from religious scholars and conservative palace writers. Implemented mainly in the state bureaucracy, this system challenged the traditional structure that left public administrators' life, property, and honor to the mercy and whims of the Shahanshahs. Iranian intellectuals embarked on a quest for ideology during the Pahlavi period. Similar to Turanian ideology, Iran embraced the Aryan myth, principally due to its desire to be viewed as more closely related to modern Europeans rather than to Iran's Arab neighbors. Drawing large audiences, the ceremonies and celebrations were viewed as an opportunity to clearly state that Iran is not Arab and underline its closeness to the West through its pre-Islamic history. It was thought that Iran would transform from a traditional Islamic country into a modern, industrial, and even secular state in the eyes of the world, thus pleasing the Westerners. Shah of Iran, Mohammad Reza Pahlavi, tried to create a new ideology and implement a national development policy by emphasizing historical roots during his two periods in power. The White Revolution became a crucial issue in Iranian political history, with its ideology and reflections.

The Pahlavi Dynasty (1925-1979) comprised two separate but holistic periods in which multifaceted steps were taken to modernize the Iranian state. However, the implementation of modernization moves through oppression and top-down methods, and the lack of consideration of social differences might be viewed as characteristics of the Pahlavi era. The innovation movement that Mohammad Reza Pahlavi called the “White Revolution” in 1963 succeeded in dismantling the dominant landlord system in Iran to some extent and making 1.5 million peasants’ landowners. However, over time, it strengthened the anti-monarchy dynamics that formed the 1979 Iranian Revolution. With the White Revolution, which included several innovations from abolishing landlordism to giving factory workers a share of net profits, granting women the right to choose, and regulations in the education, health, and agricultural sectors, Mohammad Reza Pahlavi wanted to create a support class comprising peasants, workers, and women. With the White Revolution, the Shah, who wanted to create an allied peasant-working class, pit against angry landlords, clergy who could adapt the increasing pressure to politics through the discourse of the oppressed, and free farmers loyal to them. Moreover, the monarchy opened markets for many imported goods, including foodstuffs, to investors abroad with Westernization and industrialization moves. This, however, fed the anger of bazaar shopkeepers who could not sell the goods they produced and paved the way for this segment, including the clergy and landlords, to be involved in the crucible of opposition.

AFGANİSTAN'IN SINIRI AŞAN SULARININ YÖNETİLMESİNİN ÖNÜNDEKİ FIRSATLAR VE ENGELLER

Sayedsulaiman Nabil*

Öz

Hızlı nüfus artışına bağlı olarak günden güne tatlı suya olan ihtiyaç artarken iklim değişikliği nedeniyle tatlı su kaynakları günden güne azalmaktadır. Nitekim NASA'nın açıklamalarına göre dünya genelinde 37 akiferden 21'i kurumuş durumdadır. BM açıklamasına göre ise 2050 yılına kadar yaklaşık 5 milyar insan tatlı su sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. Afganistan ise değeri 100 milyar doları aşan yıllık 50 milyar metreküpü aşkın tatlı su kaynaklarına sahip ve Orta Asya'ya akan Amu Nehri'nin bir kısmına, İran'a akan Hirmend ve Harirud nehrine ve yine Pakistan'a akan Kabil nehrine kaynaklık etmektedir. Bu çalışmada öncelikle Afganistan'ın mevcut su durumu, tatlı su havzaları ele alınacak; sonra sularının yönetilmesinde var olan fırsatlar ve engeller tartışılacaktır. Sonuç bölümünde suların yönetilmesi için kısaca öneriler sunulacaktır. Bu makale, yönetilmesi halinde Afganistan'a yıllık 100 milyar doları aşan gelir sağlayabilen Afganistan sınırı aşan sularının önemine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Sınırı Aşan Sular, Suların Yönetilmesi

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Çalışmaları Bölümü, sallonabil@gmail.com, <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-7813-9075>

Bu makaleye atıf için: Sayedsulaiman, Nabil. (2023). Afganistan'ın Sınırı Aşan Sularının Yönetilmesinin Önündeki Fırsatlar Ve Engeller, SDE Akademi Dergisi, 3(3), 388-421

OPPORTUNITIES AND OBSTACLES TO MANAGEMENT OF AFGHANISTAN'S TRANSBOUNDARY WATERS

Sayedsulaiman Nabil

Abstract

While the need for fresh water increases due to rapid population growth, on the contrary, fresh water resources are decreasing day by day due to climate change. As a matter of fact, according to NASA's data and statements, 21 of 37 aquifers around the world have dried up. According to the UN statement, by 2050, approximately 5 billion people will face the problem of scarcity of fresh water. Afghanistan, produces more than 50 billion cubic meters of fresh water annually with a value exceeding 100 billion dollars. While some of its rivers flow into neighbors i.e. part of the Ceyhun River flowing into Central Asia, the Hirmend and Harirud rivers flowing into Iran, and the Kabul river flowing into Pakistan.

In this study, Afghanistan's current water situation and fresh water basins will be discussed; Opportunities and barriers to managing its waters will then be outlined. In the conclusion part, short suggestions for the management of waters will be presented. This article draws attention to the importance of Afghanistan's transboundary waters, which, if managed, can provide Afghanistan with an annual income of more than 100 billion dollars.

Keywords: *Afghanistan, Transboundary Waters, Suların yönetilmesi.*

Giriş

Bu çalışmamızın amacı Afganistan'ın sınırı aşan su havzalarını araştırarak, havzaları tanıtmak, bu suların yönetilmesinin Afganistan için önemini ve yönetilmesi önündeki engelleri ve fırsatları göstermektir.

Suyun öneminin git gide arttığı günümüzde Afganistan'ın bütün havzaları ile ilgili ayrı ayrı çalışmalar yapılmış olsa da tüm havzaları kapsayacak ölçekte hazırlanmış bir makalenin olmaması ve daha da önemlisi bu konunun Türkiye'de daha önce çalışılmamış olması bu alandaki çalışmaların eksikliğine işaret eden en önemli faktörlerden biridir. Tatlı su dünyanın üçte ikisini oluşturan suyun sadece %3'ünü oluşturmaktadır. Tatlı su kaynaklarının %1.7'si kutuplarda ve buzullarda bulunmakta ve %0.7'si yeraltında ve sadece %0.01'i nehir, akarsu, göl vb. yüzey sularında bulunmaktadır (Jidari İvazi, 1998: 3-4).

Tatlı su içilebilir bir doğal kaynak olarak kabul edilse de bu kaynaklar sınırlıdır. İklim değişikliği ve nüfusun hızla artması su sorununu körükleyen en önemli nedenlerdendir. İnsan aktivitesinin ve su kullanımının nüfus artışına bağlı olarak artması, araştırmacıların bazı sorunları öngörmelerine neden olmuştur. BM'nin raporuna göre 2025 yılına kadar dünya nüfusunun üçte ikisine tekabül eden 5 milyar kişi su sorunuyla karşı karşıya kalacaktır (Zoom it, 2022).

NASA'nın yaptığı bir araştırmaya göre ise dünyadaki tatlı su kaynaklarının çoğu yenilenmelerine izin verilmeyen bir hız ile tüketilmektedir. Nitekim günümüzde dünyada bulunan 37 akifer'den 21'i kurumuş durumdadır (NASA, 2010). Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere ilerleyen yıllarda su meselesinin devletlerarasında önemli bir sorun ve rekabet alanı haline gelecek olması muhtemeldir.

Diğer taraftan Küresel Kaynak Araştırmaları Enstitüsü'nün 167 ülke üzerinde yaptığı araştırmalar, 2040 yılına kadar Afganistan ve bölgedeki ülkeler dahil olmak üzere 33 ülkenin ciddi su sorunlarıyla karşı karşıya kalacağını göstermektedir (Rokna, 2023). Bu nedenle bölgede istikrar ve barışın sağlanması için su kaynaklarının doğru kullanılması ve iyi yönetilmesi gerekmektedir.

Afganistan suyollarının yıllık su miktarı 57 milyar metreküptür ancak bu miktarın sadece %20 ila %30'unu kullanabilmektedir. Bunun sebebi yıllardır devam eden iç savaş, istikrarsız siyasi yapı, sel ve kuraklık, eski ve yıpranmış altyapı ve altyapıya yatırım konusunda var olan güvensizlikler ve belirsizliklerdir.

Denize sınırının olmaması, nüfusunun %80'inin tarımla uğraşması ve tarım ürünlerinin Afganistan genel ihracatındaki payının %75 olması nedeniyle su meselesi Afganistan için fazlaca önem arz etmektedir (DW, 2012). , (World Bank, 2012). Afganistan Devleti sularını yöneterek yurt içinde kullanımı için su sağlamanın yanı sıra kıyıdaş ülkelere akan su karşılığında ticari limanlara erişim ve kullanım hakkı ve ulusal ekonominin stratejik gelişimine faydalı bazı imtiyazlar da alabilir. Örneğin yıl boyunca akan Kokça ve Amu gibi nehirlerde su barajlarının inşası, yapay nehirler ve sulama kanallarının yapılmasıyla yüz binlerce hektarlık arazinin sulanmasına olanak sağlanabilir.

1. Afganistan'ın Su Havzaları ve Önemi

Tatlı Su kaynakları her geçen gün dünya gündeminde daha önemli bir konu haline gelmektedir. Giriş bölümünde zikrettiğimiz üzere uluslararası ölçekte meydana gelen/mejdana gelecek olan sorunların öngörülmesi neticesinde BM 2018-2028 yılları arasını "Sürdürülebilir Kalkınma için Su- Uluslararası Eylem On Yılı" olarak ilan etmiştir (BM Türkiye, 2022).

NASA'nın yaptığı araştırmalar, gelecek 30 yıl içerisinde su konusunun Ortadoğu'daki ülkeler için en önemli sorun haline geleceğini göstermektedir (Malekan, 2015: 23). Aynı zamanda bu çalışma, sıkı kuraklıklar yaşayacak olan 45 ülkeyi açıklamaktadır. İran bu ülkeler arasında 4. sırada yer almaktadır. Afganistan'dan İran'a akan Helmand-Harirud Sınırı aşan su yolları ise İran Sistan eyaleti için şahdamar niteliği taşımaktadır. Nitekim İran İslami Konseyinin açıkladığı rapora göre: *Sistan şehrinin tek su kaynağı Afganistan'dan gelen akarsulardır* (Fahim, 2016: 17).

BM'nin yayınladığı rapor, Ortadoğu nüfusunun 2050 yılına kadar %60 oranında artacağı ancak tatlı su miktarının 2050 yılına kadar %10 oranında azalacağını göstermektedir (Kermani, 2013: 18). Yine BM'nin yayınladığı diğer bir rapora göre şiddete en çok maruz kalan on ülke sırasıyla: Somali, Afganistan, Irak, Suriye, Yemen, Sudan, Haiti, Honduras, Pakistan ve Nijerya'dır (Karimi, 2012: 20). Yoksulluk ve doğal kaynaklara erişim sorunu, istikrarsızlık ve çatışmanın temel sebepleri olarak gösterilmektedir.

Bunlara bağlı olarak Oslo merkezli uluslararası barış araştırmaları merkezinin yaptığı araştırmalar savaş ile su sorunu arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadır. Aynı şekilde Piter Hagt'ın ortaya koyduğu modele göre komşu devletler on iki sebepten ötürü birbiriyle çatışma ve anlaşmazlık yaşamaktadır ve saydığı sebeplerin altısı su ile ilgili konulardır (Hugt, 2000: 327). Fakat bazı araştırmacılar ülkeler arasındaki su sorununun iş birliğiyle çözüme ihtimalinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadırlar (Fahim, 2016: 18). Nitekim bu soruna karşı koymak için çeşitli uluslararası girişimlerde bulunulmuştur. 1992 Helsinki kuralları, 1996 Helsinki konvansiyonu, 1997 yılındaki BM sınır suları ile ilgili konvansiyonu ve 2004 Berlin kurallarını bu çabaların birer sonucu olarak görmek mümkündür.

Eckstein, Künzel, Schäfer'in 2017 yılında yayınladıkları makaleye göre iklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkeler arasında 24. sırada yer alan Afganistan'ın (Huseyni, 2018: 36) iklim değişikliği nedeniyle son yarım asırda dağlarındaki buzullar yüzde elli oranında azalmıştır. Bu etkinin ilerleyen yıllarda daha fazla olması beklenmektedir. Dolayısıyla nüfusunun yaklaşık %80'i tarım ile uğraşan Afganistan'ın su kaynaklarının yönetimi konusuna öncelik vermesi gerektiği açıkça ortadadır.

Diğer yandan Afganistan'da su durumuna baktığımızda, ülke nüfusunun büyük bir kısmının temiz suya ulaşamadığını görüyoruz. Nitekim Afganistan merkez istatistik kurumu, ülkenin içme suyunun %60'ının, dışki ile kirlendiğini tespit etmiştir (BBC News, 2017).

Hal böyle iken yarı kurak bir ülke olan Afganistan'ın su ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılayan suyunun %80'i dağ buzullarından kay-

naklanan ve buzulların erimesiyle oluşan, akan nehirler ve göllerdir (Afganpaper, 2015). Bu sorununun çözümüne yönelik olarak 1994 yılında İsrail ve Ürdün arasında yapılan anlaşmada olduğu gibi¹, su havzaları üzerine yapılan yatırımların Afganistan ve bazı komşuları arasındaki sorunlar ve gerginlikleri azaltabilir ve iş birliği ortamı sağlayabilir olduğu söylenebilir. Ancak bu hipotez İran konusunda geçerli değildir. Çünkü 1973 yılında Helmand sınırı aşan su yolu ile ilgili İran'la imzalanan bir anlaşma var olmasına rağmen İran bu anlaşmaya uymamaktadır. Bunun ötesinde Afganistan'ın su kaynaklarını yönetmek üzere attığı adımları farklı yollarla engellemeye çalışmaktadır.

Aynı zamanda İran attığı adımlarda Afganistan'ın çıkarlarını gözetmemekte ve anlaşma gereğince kendisine tahsis edilen paydan daha fazlasını kullanmaktadır (Beraksheli, 2015:112).

Petrus Gali 1989 yılında Mısır dış işleri bakanıyken Amerikan kongresinde, *Mısırın güvenliği Nil nehrinin geçtiği 8 ülkeye bağlıdır*, açıklamasında bulunmuştur (Postel, 1994: 61). Petrus Gali'nin bu söylemi Afganistan için de geçerlidir. Zira Afganistan'ın sınır bölgelerindeki şehirlerin güvenliği yakın dan bu ülkenin sınırı aşan sularını paylaştığı ülkelere bağlıdır.

Sınırı aşan sular gerektiği gibi yönetildiği takdirde Afganistan elektrik üretme konusunda da yüksek potansiyele sahiptir. Ancak şu an elektriğinin %80'ini yurtdışından ithal etmektedir. Kabil Nehri üzerinde *Şah Tut* barajı, Amu nehri üzerinde *AMU Ulya* barajı, Helmand nehri üzerinde *Kemal Han* barajı ve diğer baraj çalışmalarının tamamlanması halinde Afganistan elektrik üretme noktasında önemli fırsatlar elde edecektir (Fars News, 2022).

Afganistan kuzey, güney ve güney batısında çok nitelikli ve tarıma uygun ovalara sahip olmasına rağmen şu an su eksikliği nedeniyle bu ovalardan faydalanamamaktadır. Bu noktada bazı fırsatlar bulunmaktadır. Örnek olarak Kemal Han barajının işler hale gelmesi halinde Nimruz şehrinin ekilebilir arazisinin tamamı sulanabilecektir (Afganistan Tarım bakanlığı MAİL, 2021).

1 Sulh Anlaşması, Ürdün ve İsrail arasında 26 Ekim 1994 yılında imzalandı. İkinci eki su ile ilgili konulara odaklanmıştır.

İran alt kıyıdaş bir devlet olarak sadece *Helmand* nehrinden yıllık 1,2 milyar metreküp suyu ücretsiz alırken, Kuveyt'e bir m³ suyu 1,5 milyar dolar değerinde satmaktadır (TejaratNews, 2021). Dolayısıyla Afganistan'ın İran'dan benzer bir talepte bulunması oldukça doğal gözükmektedir.

Görüldüğü üzere suyolları; Enerji temininden istikrar ve güvenliğine, içme su temininden ekonomik büyümeye kadar çeşitli alanlarda Afganistan için oldukça fazla önem arz etmektedir.

Bu suyolları ise beş ana havzadan oluşmakta ve bu havzaların dördü sınırını aşan suyollarından oluşmakta. Onlar sırasıyla Amu Suyolu, Helmand suyolu, Murgab-Harirud suyolu ve Kabil suyoludur.

1.1 Amu Havzası

Aral gölünün en büyük havzalarından olan Amu Havzası, yıllık 67-70 milyar m³ su üretmekte ve bir milyon hektarlık bir araziye kapsayarak 100 milyon kişiyi etrafında barındırmaktadır (Husaini, 2017: 14-15). Bu nehir Afganistan ve Tacikistan'ın Pamir dağlarından kaynaklanıp kuzeydoğudan güney batıya doğru akmaktadır. Bu havzanın yüzölçümü 5.300.000 km² olup, 50 milyar m³ suyu Tacikistan ve 22 milyar m³ suyu ise Afganistan'dan kaynaklanmaktadır. Ancak bu suyolunun %70'i Özbekistan ve Türkmenistan tarafından kullanılmaktadır. Amu nehri 2400 kilo metrelik bir mesafeyi kat ederek Aral Gölüne akmaktadır (Jalal, 2016: 38). Bu uluslararası suyolunun 1126 kilometrelik bir kısmı Afganistan sınırları içerisinde devam etmektedir. Amu Havzası Afganistan'ın yıllık su hasılatının %30'unu üretmekte ve Afganistan'ın nüfusunun %25'i bu havzada yaşamaktadır (Husaini, 2017: 15-17). Elektrik üretme ve tarım konusunda bu havza yüksek bir potansiyele sahiptir. Ancak Afganistan sadece bu suyun %20-25'ini kullanabilmekte ve yıllık su depolama kapasitesi 100-110 m³ olarak belirlenmiştir. Bu konuda Afganistan dünyanın en başarısız ülkeleri arasında yer almaktadır. BM'nin raporunu göre Afganistan'da kişi başına su kullanımı 1000 m³, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'da 1000-2000 m³ arası ve Özbekistan'da 2000-3000 m³ arası olup Türkmenistan'da 3000-6000 m³'dir (Popal, 2018).

Bu havzanın ekonomisinde tarım çok önem arz etmekte ve en önemli iş kaynağı olarak görülmektedir. Afganistan halkının %59'u, Kazakistan'ın %46'sı, Tacikistan'ın %27'si, Özbekistan'ın %21'i ve Kırgızistan'ın %5'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu ülkelerin tarım gelirinin gayri safi milli hâsıllarına oranı ise şu şekildedir: Afganistan'da %30, Türkmenistan'da %12, Tacikistan ve Kazakistan'da %21 ve son olarak Özbekistan'da %20'dir (Akbar, 2015: 17-23).

BM'nin açıkladığı rapora göre Afganistan'da 9 milyon hektar ekilebilir arazi mevcuttur. Ancak Afganistan enerji ve su bakanlığının açıklamasına göre bu ülke sadece 2,1 milyon hektar araziye sulayabilmektedir (BBC, 2016). Afganistan'ın 0,5 milyon hektarlık arazisini sulayan Amu suyolu havzasında 4500 milyon m³ su rezervleri mevcuttur. Ancak bu miktardan yıllık olarak sadece 100 milyon m³ olarak faydalanmaktadır. Afganistan şu an 240 megavat elektrik üretebilmekte ancak bu genel kapasitenin sadece %1'ine denk düşmektedir. Amu suyolu üzerinde bulunan barajlardan sadece *Pulkhumri*'de bulunan baraj 4 megavat elektrik üretme kapasitesine sahiptir.

1987 yılında SSCB su bakanlığının bilim ve teknik konseyi 566 sayılı protokol ile Sovyet Cumhuriyetlerine Amu suyunu kullanma haklarını vermiştir (Afganistan bu protokol'e dahil edilmemiştir). Bu Protokole göre Kırgızistan %0,40 milyar m³ ile en az ve Özbekistan %29,60 milyar m³ ile en fazla paya sahip olmuştur (Jalal, 2016:39). Bu protokole göre Amu suyolunun su miktarı 70 milyar metreküp olarak tahmin edilmiş ve bunun 8,73 milyar metreküpü zayıt olarak kabul edilmiştir. Bu su miktarından sadece 2,1 milyar m³ suyu Afganistan'a tahsis edilmiş ve zayıt kategorisinde değerlendirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla bu beş ülke 1992 yılında Almatı mutabakatını imzalayarak 566 sayılı protokolün devamını sağlamıştır. Ancak bu sistem 1998 yılında devletlerarasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardan dolayı iptal olmuştur (İRNA, 2020). 1993 yılında ise Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın cumhurbaşkanları bir araya gelmiş ve Aral Su Havzası'yla ilgili diğer bir andlaşmayı imzalamıştır. Bunun sonucunda ise İFAS kurulmuştur (Jalal, 2016:41).

1958 yılında ülke sınırları rejimini belirleyen anlaşmanın 8. Maddesine göre her ülke sınırı aşan sularını sınır hattına kadar kayıtsız ve şartsız kullanabilir.² Bu anlaşmanın 16. Maddesine göre sınırı aşan suların kullanımı iki tarafın anlaşmasıyla belirlenecektir. 17. maddesine göre tarafların suyun miktarı, yağış ve kar oranlarıyla ilgili devamlı olarak birbirleriyle bilgi mübadelesi yapmaları ve acil durumlarda birbirine haber vermeleri gerekmektedir. Dolayısıyla Sınırı aşan sular üzerinde yapılacak herhangi bir çalışma iki tarafın anlaşmasıyla yapılmalıdır. Bu nedenlerle Tacikistan ve Türkmenistan'ın Afganistan'la anlaşmaksızın bu havzada tarım arazisini genişletme politikaları hukuk dışı ve bu anlaşmaya aykırı olarak gözükmektedir.

Stratejik planlama sayesinde ülkeler, geleceklerini daha tutarlı bir şekilde inşa edebilirler avantaj elde etme şansına sahip olurlar (Alpar, 2022:115). Afganistan 2001 yılından sonra sınırı aşan sularla ilgili bölge ülkeleriyle iş birliği yapabilmek için girişimlerde bulunmuştur. Tacikistan'la su kaynaklarının yönetilmesi ve geliştirilmesi, suların kullanılması ve korunması konularında mutabakata varmış ve bunların gerçekleştirilmesi için geçen 20 yıl içerisinde beş anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaların sonuncusu 2017 yılında imzalanan anlaşmadır. Bu anlaşma ile iki taraf hidrolojik verileri düzenli ve ücretsiz bir şekilde birbirine paylaşmayı kabul etmiştir. Bu anlaşma, verilerin paylaşımı ilkesi, doğal afetler gibi anormal beklenmeyen tehlikelerle ilgili bilgilendirme, hidrolojik bilgi mübadelesi ve aradaki sorunları çözmeye yönelik çalışmaların yapılması gibi konuları kapsamaktadır (Husaini, 2017: 12-14).

1.2 Helmand Havzası

Helmand Havzası 262341 kilometrelik yüz ölçümüyle Afganistan'ın yüz ölçümünün %40'ını ve su rezervlerinin %17'sini oluşturan en büyük havzalarından bir tanesidir. Helmand Nehrinin uzunluğu 1150 kilometredir ve toplam su rezervi 66 milyar m³tür (Khalili, Hashemi, 2016:37-38).

2 Sınırlar anlaşması 1958, 8. Madde.

Bu nehir Afganistan'ın *Baba Dağı*, *Pağman Dağı*, *Behood* dağı ve Penjab dağlarından kaynaklanmaktadır. Bu nehir İran'a doğru cereyan ederek iki ülke arasında 35 kilo metrelik bir ortak su sınırı oluşturmakta ve sonrasında İran'ın Sistan vilayetinde bulunan *Hamun Saberi* ve *Hamun Puzak* göllerine akmaktadır (Fahim, 2016: 19-21).

Bu nehir beş yan nehirden oluşmaktadır: *Kajrud*, *Argandab*, *Tarin*, *Argestan* ve *Tarneki* Nehirleri. *Tarin* ve *Helmand* nehirlerinin birleştiği yerden sonra Kacaki barajı inşa edilmiştir ve onun biraz ilerisinde Buğra Kuyu Nehri inşa edilmiştir. Bunların yanı sıra *Argandab* Nehri üzerinde *Şah Maqsud* bölgesinde tarım için kullanılan Dehle Barajı inşa edilmiştir.

Bunların yanında Afganistan'da Helmand suyolu üzerine inşa edilen en önemli iki baraj *Kamal han* barajı ve 1,7 milyar metreküp kapasiteli *Kajaki* barajlarıdır. (Afganistan su ve enerji bakanlığı MEW, 2023).

İran tarafı ise kendi sınırında *Kahak* Barajı inşa etmiş olup onun yanında su depolama kuyuları inşa etmiştir. Yanı sıra İran bu suyolunun sularını kendi sınırlarına çekmek için dört büyük su pompası kurmuştur.

Helmand suyolu Afganistan'ın alt kıyıdaş ülkesi (İran) ile en çok sorun yaşadığı sınırı aşan suyoludur. Zira Afganistan 1973 yılında imzalanan anlaşma gereğince yıllık 820 milyon metreküp su vermeyi taahhüt etmiştir (Aram, 2022:618). Ancak İran günümüzde nüfus artışına bağlı olarak bu anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini talep etmekte ve Afganistan'ın sularını yönetme konusunda attığı adımları farklı yollarla engellemeye çalışmaktadır (İSNA. İr, 2023).

1.3 Harirud – Murgab Havzası

Bu su havzası kapasite olarak Afganistan'ın En büyük dördüncü su havzasıdır. Yıllık kapasitesi 2,54 milyar metreküp olup 1,88 milyar metreküpü ülke içerisinde kullanılmaktadır. Bu havzansın ana nehri *Harirud*'dur. Bu suyolu Afganistan dağlarından kaynaklanarak 560 kilometrelik mesafeyi kat ederek İran-Afganistan ve İran ve Türkmenistan arasındaki hat sınırı oluşturarak en son Türkmenistan'ın *Karakum* gölüne akar. Bu uluslararası

suyolunun kapsadığı alan 112200 olup yüzde 35'i Afganistan'da, yüzde 44'ü İran'da ve yüzde 21'i Türkmenistan'da bulunmaktadır (Afganistan su ve enerji bakanlığı MEW, 2023).

Bu havza dört yan nehirden oluşmaktadır: üst *Harirud*, alt *Harirud*, *Keşko Keşen Rud* ve *Murgab*. Bu yan nehirler iki büyük havzayı yani *Murgab* ve *Harirud*'u oluşturmaktadır. Afganistan *Harirud* suyunu İran ve Türkmenistan'la paylaşmakta, *Murgab* su yolunu ise sadece Türkmenistan'la paylaşmaktadır (Afganistan su ve enerji bakanlığı MEW, 2023).

Afganistan Merkezi istatistik kurumunun raporu, bu havzada yaşayan nüfusun 2015 yılında 3.694 milyon kişi olduğunu ve 2050 yılında 6.212 milyona yükseleceğini göstermektedir (Afganistan su ve enerji bakanlığı MEW, 2023). Dünya kaynakları enstitüsü raporuna göre risk altında olan 100 su havzası arasında Harirud Havzası dördüncü sırada yer almaktadır. World Weather Online verilerine göre ise Herat'ta en üst ve en alt sıcaklık derecesi 2009'dan 2018 yılları arasında 3 derece artmıştır (Huseyni, 2018: 10-14).

Harirud Nehri Herat ve Gur şehirleri için yaşam ve tarımın şahdamarı olarak görülmektedir. Mevsimlik nehir olması ve su barajların olmamasından ötürü tarımın yapıldığı zamanlarda halk su eksikliği sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle bu havzada yaşayanlar yıllardır herkesin adil bir şekilde bu sudan faydalanması için suyu onlara paylaşan *MIRAB*'ları görevlendirmektedirler.

FAO, 1996 yılında bu havzanın su miktarını 3 milyar m³ olarak göstermiş, ancak 2017 yılında elde edilen yeni veriler bu miktarın 2,5 milyar m³'e düştüğünü göstermektedir. Azalan su miktarının tersine sadece Herat şehrinde ekilebilir arazi alanı 2045 yılına kadar 269000 hektardan 316000'a kadar artması ve havzanın tarım için su ihtiyacının 6276,6 milyon m³'e yükselmesi beklenmektedir (Huseyni, 2019).

Bu sorunlara mücadele etmek üzere Afganistan Hükümetleri *Harirud-Murgab* su yolu üzerinde 2015 yılında 47 megavat elektrik üretebilen ve 664 milyon m³ su depolayabilen ve 80 bin hektar arazinin su ihtiyacını

karşılatabilen Hint-Afgan Barajının inşasını tamamlamıştır. Bunun yanı sıra *Puzliç* ve *Paşdan* Barajları inşa edilme aşamasındadır. *Paşdan* ve *Puzliç* Barajlarının inşaları tamamlandığında toplamda bu iki barajda 77 milyon m³ su depolanabilecek ve 7.05 megavat elektrik üretilebilecektir (Zaratjayı, 2017).

Eklememiz gereken çok önemli bir husus da Türkmenistan'ın Afganistan sularına olan bağımlılığıdır. Türkmenistan da su kaynaklarının yetersizliğiyle karşı karşıya olan ülkelerden biridir. Ve en önemli tatlı su kaynaklarından biri Afganistan'dan kaynaklanan *Harirud*, *Amu* ve *Murgab* suyollarıdır.

Diğer yandan Afganistan 2016 yılında Harirud nehriyle ilgili İran'la bir mutabakata varmıştır. Bu mutabakat kapsamında iki devlet arasında ortak çalışma gruplarının oluşması, onlar tarafından araştırmaların yapılması ve onun sonucunda uluslararası hukuk çerçevesinde müzakerelerin başlanması öngörülmüştür (af.shafaqna.com, 2016).³

1.4 Kabil Havzası

Ülkenin kuzey doğusundan kaynaklanan bu su yolu ülkenin güneyine akmakta ve son olarak Pakistan'ın Send Gölüne akmaktadır. 560 kilometresi Afganistan sınırları içerisinde olup toplamda 700 Kilometrelik bir uzunluğa sahiptir. Bu su yolu Afganistan'ın yüz ölçümünün %12'sini oluşturmakta ve 76908 kilometre kare araziye sulamaktadır. *Amu* ve *Helmand* nehrinden sonra yüzölçümü olarak ülkenin en büyük üçüncü havzasıdır (Afganistan su ve enerji bakanlığı MEW, 2023). Yaklaşık 11,6 milyon kişilik bir nüfusu olan bu havza, ülkede en fazla nüfusa sahip olan havzadır (FAO, 2012). Bu uluslararası su yolu Kabil Nehri ve yan nehirleri olan *Lugar*, *Panşir*, *Gurband*, *Lagman*, ve *Kunar* nehirleriyle beraber Afganistan'da mevcut olan suyun %26'sını üretmektedir. Ayrıca gıda ve su güvenliği, tarım, sanayi, elektrik üretme konularında Afganistan için yüksek öneme sahiptir.

3 7 Ocak 2016 yılında Dr. Abdullah Abdullah ve İran C.başkanı yardımcısı arasında yapılan bir anlaşmadır.

Aynı şekilde Pakistan için de önemlidir. Zira bu ülke uzun yıllardan beri su sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. BM dünya su gelişimi raporuna göre 2000 yılında 2961 metre küp olan Pakistan'ın kişi başına içilebilir temiz su kaynakları 2005 yılında 1420'ye düşmüştür. Afganistan'da ise son yarım yüzyılda Pamir ve Hindukuş dağlarındaki buzullar %30 oranında azalmış ve küçük doğal buzullar ise tamamen yok olmuştur (Gareth, 2019). Ranner'in 2008'deki araştırmaları ise kabil havzasında yağış oranlarının %20 olarak azalacağını öngörmüştür (Malyar, 2017: 20).

Kabil havzasında, Kabil suyunun sadece %25'i Afganistan tarafından kullanılmaktadır. Bununla beraber Kabil'in su düzeyi günden güne azalmaktadır. Diğer taraftan Afganistan enerji ve su bakanlığı 7 Temmuz 2015 yılında "Kabil havzasında yer altı suların %40 içmeye uygun değildir" açıklamasında bulunmuştu (Niyazi,2016). Bu nedenlerden ötürü Afganistan hükümetleri bu havzanın su ihtiyacını karşılamak üzere bazı adımlar atmıştır. Nitekim şu an Şah ve Aroos ve *Maçgalo* barajları inşa aşamasındadır. *Kama, Gambiri, Konar, Şal, Surubi, Bağdara, Golbahar, Şah-tut* barajları ise planlama aşamasındadır. Bu barajların tamamlanması durumunda 16400 hektar arazi sulanacak, 1891 megavat elektrik üretilecek ve şu an %3 olan Afganistan'ın su depolama kapasitesi %23'e yükselecektir (Mahbubi, 2020).

Daily Times'ın 24 Mart 2004'te "Afganistan meşru olarak sınırı aşan sularını yönetmeye kalktığı zaman Pakistan'daki *Send* Gölünün su miktarı %15 oranında azalacak" başlığıyla yayınladığı haber bu konuda iki ülke arasında bir anlaşmanın sağlanmasının önemini göstermektedir. Ancak iki ülke arasında var olan güvensizlik nedeniyle bu konuda bir ilerleme kat edilememiştir. Bu konuda sadece 1921 yılında Britanya ile yapılan anlaşma mevcuttur. Ancak bu anlaşmada su konusu kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır (Malyar, 2017: 20-21).

2. Fırsatlar ve Engeller

2.1 Engeller

Afganistan sınırı aşan sularının yönetilmesinin önündeki Engelleri siyasi ve teknik engeller olmak üzere iki başlık altında değerlendireceğiz.

2.1.1 Siyasi Engeller

A. Kıyıdaş Devletlerin Politikaları: Başta Amu suyolu üzerindeki etkilerini anlatmak gerekirse bu uluslararası akarsu havzasının su miktarının %73'ü Afganistan ve Tacikistan'dan kaynaklanmaktadır. Ancak %70'i Türkmenistan ve Özbekistan tarafından kullanılmaktadır. Hatta 1992 yılında su yolları ile ilgili hukuki düzenlemeleri yapmak için Orta Asya ülkeleri İCWC örgütünü Afganistan ve onun isteklerini göz önünde bulundurmadan kurmuşlardır. İCWC verilerinde (tıpkı Sovyetler döneminde yürürlüğe giren 566 sayılı protokol gibi) Afganistan'a tahsis edilen su sadece 2,10 milyar m³ olarak belirlenmiş ve zayıf olarak değerlendirilmiştir (Jalal, 2015: 88).⁴

Diğer taraftan Orta Asya ülkeleri Aral gölünün korunması ve aralarında hukukun belirlenmesi için *alt amudarya* ve *Sytdarya* sularının yönetimi komisyonu, İFAS ve İCAS'ı kurmuştur (Jalal, 2015: 88). Bu örgütlere katılmak için Afganistan istekli olsa da üyeliği kabul edilmemiştir (Horsman, 2008: 66). Diğer yandan Tacikistan ve Türkmenistan'ın attığı adımlar, onların bir anlaşma olmaksızın faydalanma oranlarını artırmak istediklerini göstermektedir. Öyle ki Tacikistan sulanabilir arazisini 5000 hektar ve Türkmenistan ise 45000 hektar artırmayı düşünmektedir (Husaini, 2017: 16).

Harirud suyolu Herat şehrinin şah damarı olarak bilinmekte ve Herat ovalarını sulayan kaynak olarak görülmektedir. Harirud nehri ile ilgili komşu ülkelerin politikalarına örnek olarak İran-Türkmenistan dostluk barajı gösterilebilir. Zira bu barajın temeli Afganistan'ın tüm itirazlarına

⁴ 7 Ocak 2016 yılında Dr. Abdullah Abdullah ve İran C.başkanı yardımcısı arasında yapılan bir anlaşmadır.

rağmen 2000 yılında atılmış ve proje 2004 yılında tamamlanmıştır. (BBC News, 2019).

Bunların yanında Afganistan halkı devlet muhaliflerinin su konusundaki gelişmeleri önlemek için İran tarafından desteklendiğini düşünmektedir (Husaini, 2018). Nitekim 2018’de Afganistan Nimruz vilayetinde devlet ve silahlı muhalif gruplar arasında yaşanan kanlı savaş sonrasında dönemin Afganistan savunma bakanı, Nimruz şehrinde savaşın kapsamının geniş olduğu ve suların yönetilmesi konusunun bu istikrarsızlıklarda çok önemli rolü olduğunu dile getirmiştir. Bu konuşma dönemin İran Cumhurbaşkanı Ruhani’nin bu olaydan birkaç ay önce “*Bizim çevremizi tehdit eden eylemlere karşı sessiz kalmayacağız, Afganistan’da inşa edilmekte olan Selma, Keceki ve diğer barajlar bizim Horasan, Sistan ve Belucistan eyaletlerimizi etkilemektedir*” açıklamasına tekabül etmekteydi. Gerçekten de Afganistan coğrafyası tarihte bir çok güç unsuru tarafından ele geçirilmek istenmiş ancak bunların tamamı başarısız olduğu gibi güç merkezi olma konumlarını da kaybetmişlerdir (Alpar, 2023: 66-67). Bu başarısızlık nedenleri ise bu coğrafyada yaşayanları kendi içinde birbirine düşürme şekline dönüşmüştür.

2011 yılında da dönemin silahlı muhalif gruplarına bağlı bir komutan ABD askerleri tarafından tutuklanmış; yapılan soruşturma sonucunda *Kemal Han* barajında bomba yerleştirmek için İran’dan 50 bin dolar aldığını itiraf etmişti (Sobh, 2011).

Bunların yanı sıra İran özellikle Ahmedî Nejad ile hızlı bir biçimde baraj inşa etme projelerine yoğunluk vermeye başlamış ve şu an İran baraj inşa etme konusunda dünyada üçüncü sırada yer almaktadır (Lehane, 2014).

Helmand nehriyle ilgili bir anlaşmanın var olmasına rağmen İran daha fazla hak iddia etmektedir. 1973 yılında imzalanan anlaşmada, Helmand nehrinden yıllık olarak İran’ın su hakkı yaklaşık 820 milyon m³ su olarak belirlenmiştir (Jalal, 2015:88). Ancak veriler İran’ın sürekli olarak bu miktarın fazlasını elde ettiğini göstermektedir. Nitekim İran İslami Konsey Araştırmaları merkezi yıllık olarak Helmand nehrinden 1 milyar 600 milyon m³ su elde ettiklerini beyan ederek, bunun bile ihtiyaçları karşı-

layamadığını ve ihtiyacı karşılamak için yıllık olarak 1,8-2 milyar m³ su gerektiğini öne sürmüştür (Karimi, 2019).

İran'ın Helmand suyuna olan bağımlılığı gibi Pakistan'ın Peşaver şehrinde yaşayan 2 milyon ve yan ilçelerde yaşayan 2,5 milyon kişi doğrudan Kabil Nehrine bağımlıdır. Bu nedenle Pakistan da Afganistan'ı sularını yönetme noktasında engelleyen bir politika izlemektedir. Örnek olarak 2013 yılında gizlice Kabil Nehri üzerine inşa etmek istediği *Dasora* barajının inşasına destek sağlamak için Dünya Bankasına mektup göndermiş ancak Dünya Bankası konu ile ilgili Afganistan'ı bilgilendirmiş ve Afganistan ciddi bir şekilde itiraz etmiştir (Said kaghaz, 2013).

B. İstikrarsızlık: Afganistan son 40 yıldır bir savaş içerisinde. Bu durum, yatırımcıların bu alanda yatırım yapmasını ve devletin bu alanda çalışması engelleyen en önemli etkenlerdendir. Hindistan desteğiyle yapılmakta olan Selma Barajı çalışanlarına yönelik terör eylemleri ve Kabil suyolu üzerinde yapılan baraj çalışmalarının devlet dışı aktörler vasıtasıyla engellenmesini buna örnek olarak gösterilebilir (DW, 2017).

C. Afganistan ve Komşuları Arasındaki Güvensizlik: Afganistan Orta Asya ülkeleriyle iyi ilişkilere sahip iken aşağıdaki nedenlerden ötürü İran ve Pakistan ile iyi ilişkilere sahip değildir:

1. Afganistan ve Hindistan arasındaki yakın ilişkilerin Pakistan'ı tehdit etmesi.
2. Diyorand hattının Afganistan tarafından resmi sınır olarak kabul edilmemesi.
3. Pakistan'ın kendi sınırları içerisindeki Peştunlar'ın ayrılıkçı oluşlarından şüphe duyması.
4. İran'ın 1973 yılında imzalanan anlaşmaya sadık kalmaması ve Afganistan'da etkili olabilmek için devlet muhaliflerine destek vermesi.
5. İran, Pakistan ve Orta Asya ülkelerinin bölgenin uluslararası akarsularla ilgili attıkları adımlarda Afganistan'ı yok saymaları.

D. Siyasi İradenin Oluşmaması: Yıllardır süren savaş nedeniyle başa gelen hükümetler Afganistan'da su sorununa öncelik vermemiştir. 2008-2014 yılları için düzenlenen ve şu an yayınlanmış milli gelişme stratejisi incelendiğinde su kaynakları yönetimine verilen önemin çok düşük olduğu ve öncelik sıralamasında 8.sırada yer aldığı fark edilmiştir. (Afganistan milli gelişme stratejisi komitesi, 2006) 2015-2020 yılları için düzenlenen Gelişim ve Barış Stratejisinde su kaynaklarının yönetilmesi konusu bir başlık olarak geçmemiş ve tarım sektörün bir alt başlığı olarak ele alınmıştır (Afganistan milli gelişme stratejisi komitesi, 2006). Bu nedenle yüksek potansiyele sahip olmasına rağmen sularını yönetme konusunda bölge ülkeleri arasında en geride kalmış ülke olarak yerini almış durumdadır.

E. Hükümetin Zayıf Yapısı: Ülkede özellikle atanmalar konusunda var olan torpil ve rüşvet durumunun varlığı sektördeki çalışmaların verimsiz hale gelmesine sebep olmaktadır (Sorush, 2021). Yanı sıra ilgili bakanlıklar arasında sınırı aşan sular konusunda ilgili görev ve sorumluluklar açık bir şekilde paylaşılmaması önemli bir sorundur. Bu sorun ilgili bakanlıklar arası anlaşmazlıkların ve faaliyetlerin verimsizliğinin bir diğer önemli nedenidir. Bir diğer önemli engel ise var olan verilerin farklı kaynaklarda birbirinden farklılık arz etmesidir.

F. Afganistan'ın Komşu Ülkelerine Nazaran Az Gelişmiş Olması: Komşu ülkeler özellikle son 50 yıl içerisinde su kaynaklarını kullanma ve yönetme konusunda önemli hamlelerde bulunmuş, ancak Afganistan son 40 yılda yaşadığı istikrarsızlık ve iç savaş nedeniyle alt yapısını geliştirememiş hatta var olan altyapı ve barajları kullanılmaz hale gelmiştir. Bunların yanı sıra istikrarsızlık, ekonominin kötü olması, üretimin az olması, teknolojinin gelişmemesi vb. nedenler devletin zayıf kalmasına neden olmuştur. Bu gelişmemişlik meselesi sahada Afganistan'ı olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan özel sektör yüksek meblağlar gerektiren bu sektöre yine istikrarsızlık başta olmak üzere var olan sorunlardan ötürü yatırım yapmamaktadır (Afganistan Enerji ve Su bakanlığı MEW, 2016: 9-13).

G. Hukuki Bir Düzenlemenin Yokluğu: *Helmand* Nehri hariç hiçbir havzada hukuki zemin oluşturan bir anlaşma veya mutabakatın bulunmaması Afganistan'ı ve diğer kıyıdaş ülkeleri belirsizlik içerisinde bırakmaktadır. Üstelik yabancı yatırımcıların bu havzalarda yatırım yapmalarını engelleyen önemli nedenlerden biridir. Diğer taraftan var olan uluslararası hukuk düzenlemelerinin açık olmaması Afganistan'a engel oluşturan bir başka etkidir. 1997 konvansiyonunun 2. Bölümü 5. Maddesi uluslararası suyollarının “Hakça ve mâkul kullanım ve katılım” ilkesine işaret ederken; 7. Maddesinde “önemli bir zarara yol açmama yükümlülüğü” maddesi mevcuttur (ÇAMYAMAÇ, 2014:8). Afganistan adil ve makul kullanım ilkesine dayanarak hukuki bir şekilde sınırı aşan nehirleri üzerinde altyapı ve baraj çalışmaları yaparken, Komşu Devletler anlaşmasının 7. Maddesine dayanarak Afganistan'ın bu faaliyetlerinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu öne sürmektedir. Bu çelişki aynı şekilde 1996 Helsinki kuralları, 2004 Berlin kuralları ve 1992 Avrupa su konvansiyonunda mevcuttur (Attari & Abdullahi, 2016: 85-89).

2.1.2 Teknik Yetersizliklerin Ortaya Çıkardığı Engeller

A. Kaliteli Eleman Yetersizliği: Kalitesiz eğitim ve yetersiz bilimsel kaynağın ortaya çıkardığı önemli bir engeldir. Afganistan genelinde su konusunda uzmanların az olması ve diplomatların bu konuda yetersizliği Afganistan'ın diğer ülkelerle bir anlaşmaya varmasını ve uluslararası konvansiyonlara dahil olmasını engelleyen en önemli nedenlerdendir (Kabuli, 2018).

B. İlgili Kurumlar Arası İş Birliğinin Olmaması: İş birliği ilgili bakanlıklar arasında oldukça zayıftır. Hatta var olan verileri paylaşma konusunda ciddi sorunlar mevcuttur. Bu konuda iş birliği sağlamak için başlanan süreçler de sonuçsuz kalmıştır. Bakanlıklar arası sınırı aşan suları komisyonu 2016 yılında bu soruna çözüm üretmek üzere kurulmuş, ancak istenen sonucu vermemiştir. Taliban iktidarı sonrasında bu durum az oranda düzelmeye başlamış ise de yeterli olmamıştır.

C. Doğru Bilgi Kaynaklarına Ulaşımın Zor Olması: Sınırı aşan Su-yollarıyla ilgili kesin ve doğru bilgilerin olması, su politikalarını belirleme ve yönetmeye yönelik adım atmak için önem arz etmektedir. Ancak farklı bilimsel kaynaklarda Afganistan'ın su kaynaklarıyla ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Hatta çoğu uzmanın açıklamasına göre farklı bakanlıklarda bulunan veriler birbirinden %30-40 oranında farklılık göstermektedirler. Afganistan ve komşuları arasında su konusundaki görüş ayrılıklarının olması ve bir anlaşmaya varamamalarının en önemli nedenlerinden biri bu konudur. Bir başka sorun ise komşu kıyıdaş devletlerin elindeki bilgileri Afganistan'a verme konusunda isteksiz davranmalarıdır. Örnek olarak Pakistan son yıllarda Kabil Nehriyle ilgili tam ve geçerli olan verilere ulaşmıştır, ancak bu verileri Afganistan'la paylaşma konusunda isteksiz davranmıştır. Afganistan halkı, eğitim sürecinde bu konuya önem verilmemesi ve doğru bilgi kaynaklarının az olması nedeniyle bu konuda az bir bilgiye sahipler.

D. Altyapı ve Techizatın Yokluğu: Afganistan yıllık 80 m³ su depolama kapasitesiyle bölgenin altyapı olarak en gelişmemiş ve az kapasiteye sahip olan ülkesidir (Asya Gelişim Bankası, 2016). Afganistan'da yıllık kişi başı su miktarı 2200 m³ olup bu miktar Pakistan'ın iki katı ve İran'ın 1,5 katıdır. Ancak Afganistan sadece bu miktarın 1/3ünü kullanabilmektedir. Bu sorunun en önemli nedenlerinden bir tanesi Sınırı aşan suların hükümet politikalarının sıralamasında ilk sıralarda yer almamasıdır. Nitekim 2016 yılında sektörler bazında yapılan öncelik sıralamasında su meselesi sıralamada sondan ikinci sırada yer almıştır (Afganistan Enerji ve Su Bakanlığı MEW, 2016: 8-9).

E. İklim Değişikliği: Afganistan'ın su konusundaki projeleri karşısında en önemli engellerden biridir. Nitekim bu konuda bazı kaynaklar şu tespitte bulunuyorlar: *eğer iklim değişikliği olduğu gibi dünyayı etkilemeye devam ederse ve nüfusun artmasına bağlı olarak ihtiyaçlar da artarsa bölgede su kaynakları üzerindeki çatışmalar artacaktır.*

BM'nin yayınladığı raporlar 2050 yılına kadar dünya sıcaklığının 1,5-3 derece artacağını tahmin etmektedir. Su yollarının %80'i dağlardaki buzullardan kaynaklanan Afganistan'ın bu durumdan fazlaca etkilenmesi beklenmektedir. bu şartlar neticesinde Afganistan'ın yapacağı herhangi bir çalışma doğrudan komşu ülkeleri etkileyecek ve onları bu çalışmalarını önlemeye zorlayacaktır. Örnek olarak Helmand havzasında Afganistan'ın yaptığı baraj çalışmaları İran'ın Sistan eyaletinde önemli sorunlara yol açtığı iddia edilmektedir. Ancak Afganistan hükümeti İran'a akan su miktarının azalmasını son yıllarda artan kuraklığa bağlamaktadır (Karimi, 2019). Bu karşılıklı iddialar sonucunda bu mesele son günlerde iki ülkeyi savaş eşiğine getirmiştir (Bahar News, 2023).

F. Nüfusun Artması Ve Su İhtiyacının Artması: Asya dünyada en çok nüfus artışı oranına sahip olan kıtadır. Şüphesiz bu artış suya olan ihtiyacı da artıracaktır. Şuan Afganistan'ın Helmand Nehri üzerinde baraj ve altyapı çalışmasını engelleyen en önemli nedenlerden biri, İran'ın nüfus artışına bağlı olarak 1973 Anlaşmasını yeniden gözden geçirme isteğidir (Suleymani & Athari & Miri, 2020: 2-3).

2.2 Fırsatlar

Afganistan'da var olan tüm sorunlara rağmen, üst kıyıdaş ülke konumunda olmasından ötürü özellikle elektrik üretme ve bölgede iş birliği ortamı sağlama konularında önemli fırsatlar bulunmaktadır. 2014 yılında iktidara gelen Aşraf Gani hükümeti su konusu ile ilgili fırsat oluşturacak önemli adımlar atmıştı. Milli su konseyinin kurulması bu alanda atılan en önemli adımlardan bir tanesi olarak değerlendirilmektedir. Zira bu adım çerçevesinde Afganistan yıllar sonra ilk defa milli su politikası belirleyerek bu konuyu ülkenin en önemli gündemlerinden biri haline getirmiştir (AOP, 2020).

Su konusunda komşu devletlerle bir anlaşmaya varabilmek için uzman ve iyi müzakere yeteneğine sahip diplomatlara sahip olmak gerekir; bu

konu ile ilgili son yıllarda yurtdışında eğitim almış uzman kişilerin Afganistan'a gelmesi, diğer taraftan dış işleri bakanlığında tüm diplomatları tabi tutacak şekilde diplomasi kurslarının açılması önemli fırsat doğurmuştur (Afganistan Su ve Enerji bakanlığı, 2016). Diğer taraftan yeni dönemde su sorununun yapılan konferanslar ve televizyon programlarıyla halka aktarılması ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesi, bu konu üzerinde önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Diğer önemli bir fırsat ise Afganistan'ın 2016 yılında uluslararası büyük barajlar komisyonunun kriterlerine uygun bir sistem kurarak bu komisyonun üyeliğini almasıdır. (Al Arabia.net, 2017).

Uluslararası müzakerelerde söz sahibi olabilmek için güçlü olmak önemli bir etkidir. Diğer taraftan ulusal hedefler ve güvenlik rasgele değil milli güç unsurlarının bir arada etkin kullanılması ile sağlanabilir (Alpar, 2023: 9). Afganistan'ın hızlı bir biçimde gerçekleştirmek istediği altyapı ve baraj projeleri onu su yönetimi konusunda komşularına karşı söz sahibi edebilecektir. Bununla beraber sınırı aşan sularla ilgili komşularla var olan sorunları halletmek ve sınırı aşan suları yönetmek için temel beş fırsat mevcuttur:

1. Bilim Diplomasisi

Bilimsel diplomasi, diplomat, uzman ve siyasetçileri bir araya getirmek ve onları sıfır toplamlı bir sonuca değil iki tarafın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak kazan-kazan yoluna götürecek bir sonuca ikna etmek demektir (Tasam, 2017: 2). Bu diplomasi türünün en önemli unsuru diplomatik müzakereler yerine teknik müzakerelerin ön plana çıkmasıdır. Burada baskı, tartışma, iddia yerine bilimsel faktörler, coğrafik durum, iklimsel durum, hidrolojik özellikler ve tarafların ihtiyaçları vs. ön plana çıkmaktadır (Tasam, 2017: 2-3). Afganistan'ın sınırı aşan suyolları arasında sadece Helmand Nehri üzerinde bilim diplomasisi uygulanmıştır ve bunun sonucunda 1973 yılında bir anlaşmaya varılmıştır. Diğer taraftan ülkenin sularını yönetmek için İWRM sistemine geçmesi bu politikanın bir uzantısıdır.

2. Suyun Uluslararası Siyasette Önemli Bir Konu Haline Gelmesi

İklim değişikliği etkilerini günden güne artarak göstermeye devam etmektedir. Bu nedenle BM 2016 yılında belirlediği 15 yıllık sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde “sağlıklı suya erişimin sağlanması ve sürdürülebilir su yönetiminin gerçekleştirilmesi” hedefinin altıncı sırada yer vermiştir (UN.org, 2016).

Afganistan'ın sınırı aşan sular ile ilgili var olan uluslararası konvansiyon ve komisyonlara dahil olmaması büyük bir eksikliktir. Nitekim Afganistan eski Afet bakanı Nejb Aqa Fahim bu konuda şu açıklamalarda bulunmuştur: “uluslararası siyasette zayıf devletlerin hukukunu uluslararası örgütler korumakta ve zayıf devletler uluslararası örgütler vasıtası ile bu haklarına erişebilme fırsatını elde edebilmektedirler” (Rezai, Shrouder, Ahmadzai, Henz, Saburi, Danesh, 2017: 11-13). Dolayısıyla ülkenin kıyıdaş devletlerden haklarını uzlaşarak sağlayarak elde etmesi için tek fırsat uluslararası örgütler, komisyon ve konvansiyonlara üye olması ve haklarını aramasıdır.

3. Yeni Neslin Potansiyeli

Afganistan 80'li ve 90'lı yıllarda sıcak bir çatışma ve iç savaş içerisindeydi. Bu durumun doğurduğu en önemli sonuçlardan biri de göç oranlarındaki artıştır. Yurtdışına çıkan vatandaşlar 2001 sonrasında ülkelerine geri dönerek daha modern ve daha gelişmiş bir Afganistan'ın altyapısı inşa etmeyi başaramışlardır. Özellikle Afganistan'ın yeni neslinin su sorunu dahil olmak üzere diğer önemli alanlarda uzmanlaşmaları, bu alanlarda gelişmenin sağlanması açısından umut vaat etmektedir. Ayrıca hatırlatılmıdır ki son yıllarda yapılan baraj ve altyapı çalışmaları bu dönemde yurtiçi veya yurtdışında yetişmiş genç elemanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

4. Devletin Su Meselesine Önem Vermesi

İklim değişikliği su düzeyini gitgide azaltmakta ve Afganistan'ın ihtiyaçları nüfus artışına bağlı olarak gitgide artmaktadır.

Bu durumun ciddiyetinin farkında olan eski Kabil hükümeti, ülkenin muasır tarihinde ilk defa suları yönetmek için ciddi adımlar atmıştır. Bununla ilgili Aşraf Gani 2020 yılında bir basın toplantısında “bu yılın sonuna kadar 21 yeni baraj inşası tamamlanacak” açıklamasında bulunmuştur (DW, 2016). Aşraf Gani döneminde su konusuna yönelik önemli adımlardan biri de su ve sürdürülebilir kalkınma konferanslarının düzenlenmesi olmuştur. Afganistan eski cumhurbaşkanı dördüncü “Su ve Sürdürülebilir Kalkınma” konferansında sınırı aşan sularla ilgili müzakereye açık olduğunu söylemiş hatta Afganistan’da yapılmakta olan baraj ve altyapı çalışmalarına komşu devletlerin destek vermesi gerektiğini vurgulayarak *su yönetilmeden paylaşılmaz* ifadelerini kullanmıştır (Anadolu Ajansı, 2017). Ancak kendisi bu adımları sonuca erdiremeden Afganistan’da hükümet değişikliği söz konusu olmuş ve Taliban iktidara geçmiştir. Taliban 1,5 yıllık iktidar döneminde her ne kadar bu konuda ciddi bir adım atmamış ise de bu konu ile ilgili yaptığı açıklamalar önemli adımların atılabileceğinin sinyalini vermektedir. Öyle ki 21 Aralık 2021 tarihinde Taliban enerji ve su bakanlığı bir basın konferansında şu ifadeleri kullanmıştır: *büyük barajlar inşa edeceğiz ve onu petrol ile mübadele edeceğiz* (Afganistan International, 2022).

Kabil eski hükümeti sınır aşan suyolları yönetmek üzere yapıcı değişiklikler yapmış ve bu çalışmalar Afganistan için oldukça önem arz eden hale gelmiştir. Aşraf Gani 2016 yılı mayıs ayında bakanlıklar arası “Sınırı Aşan Su Komisyonu” adlı yapıyı kurmuş ve bu komisyon kendisinin başkanlığında ve bakanlıkların da katılımıyla toplantılar düzenlemiştir. Bu adım sonrasında enerji-su bakanlığı, dışişleri bakanlığı ve maliye bakanlığında sınırı aşan sularla ilgili “Sınırı aşan Sular Müdürlüğü” birimleri açılmış. Bu sağlanan organizasyon halen devam etmekte ve önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir (Afganistan Enerji ve Su bakanlığı MEW, 2016).

5. Kıyıdaş Ülkelerle İş birliği Olanaklarının Bulunması

- Türkmenistan Amu su yolu üzerinde elektrik üretmek amacıyla Afganistan ile iş birliği yapmak istemektedir.

- Amu Nehri yüksek miktarda Sediman'ı içinde bulundurmakta ve tüm kıyıdaş ülkelerin sahillerine hasar vermektedir. Bunun önlemesinin yolu barajların yapılması ve suların yönetilmesidir. Bu doğrultuda Orta Asya devletleri Afganistan'ın atacağı adımlardan huzursuzluk duymayacaklardır.
- İran 1973 yılında imzalanan anlaşmanın bir daha gözden geçirilmesini istemektedir. Bu nedenle Afganistan'a Khaf-Herat demiryolu hattının tamamlanması, Afgan demiryolu çalışanları için lisans ve yüksek lisans derecelerinde İran'da öğrenim kurslarının açılması, Afgan havacılık personellerine eğitim verilmesi, gümrük işlerinin kolaylaştırılması ve tarife engellerinin kaldırılmasından oluşan bir destekleme paketi önermiştir. İran'ın Afganistan'a karşı haklarını arama arayışındaki yöntem değişikliği bu konuda önemli bir fırsattır.
- Uluslararası camianın Afganistan'a olan desteği önemli bir fırsat oluşturmuştur. Şu anda aktif olarak dünya bankası, AB, Asya Gelişim Örgütü, GTZ, KFW Afganistan'a su kaynaklarının yönetilmesiyle ilgili destekler vermektedirler. ABD ve Dünya bankasının başlattığı "Orta Asya'nın Su Kaynaklarını Yönetme Projesi" ve Dünya bankasının başlattığı "Orta Asya'da su ve enerji gelişimi projesi" bu desteklerin örnekleri olarak gösterilebilir.

Sonuç

Siyasi ve iktisadi istikrarsızlıklar su konusunda gelişmelerin sağlanmasını çok karmaşık bir hale getirmiştir. Ancak tüm bu sorunlara rağmen sınırı aşan suların iyi yönetilmesi durumunda bölge ülkeleri arasında var olan sorunları çözmek için iş birliği olanağı sağlanabilmektedir. Afganistan için suların yönetilmesi sadece iklim değişikliği, buzulların ve yağışların azalmasına yönelik önemli bir faaliyet olmayıp Afganistan'ın içeride ekonomisini, istikrarını sağlamak ve dışarıda komşularıyla iyi ilişkiler geliştirebilmek için de bir fırsattır. Bu nedenle havzaların ve onların yönetilmesinin önemi

ve önündeki engel ve fırsatların açıklanması, halkı bilinçlendirmek açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın Türkçe dilinde olması ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye her zaman Türkistan ve Afganistan için Osmanlı İmparatorluğunun mirasçısı olarak görülmektedir. Bu nedenle bölgedeki anlaşmazlıklarda, Pakistan ve Hindistan arasındaki anlaşmazlıklarda olduğu gibi Türkiye'nin arabuluculuğu belirleyici olarak değerlendirilmektedir.

Bu makalede genel hatlarıyla sınırı aşan suların Afganistan için önemi, sınırı aşan su havzaları ve onların yönetilmesinin önündeki fırsatlara ve engellere değinilmiştir. Bunun sonucunda Afganistan için suyun önemine daha fazla dikkat çekilerek var olan onca engelin yanı sıra önemli fırsatların olduğu ortaya konulmuştur. Ancak bu makalenin son kısmında bu konuda ülke için daha hızlı ve verimli sonuçlar alınması adına bazı çözüm önerilerinin sunulması yararlı olacaktır:

1. Uzun dönem milli ekonomik büyüme planının yapılması: Ekonomik gelişme ile bağlantılı olarak su sektörü ve bu sektörün gelişimiyle ilgili uzun dönem için bir planın yapılması gereklidir.
2. Milli su sektörünün öneminin vurgulanması: Bu konu ancak medya aracılığıyla bilinçlendirme ve eğitim sürecinde bu konulara daha fazla ağırlık vermekle çözülebilir.
3. Daha sağlıklı kararlar verebilme ve müzakerelerin başlamasına ilk adım olarak gerçek verilerin yeniden düzenlenmesi.
4. Kapsayıcı ve uygulanabilir kuralların belirlenmesi: Zira köy ve kasabalarda hala su hukuku Mirab'lar tarafında düzenlenmektedir.
5. Bu sektör ile alakalı kursların açılması: Günümüzde var olan en önemli sorunlardan biri kaliteli eleman yetersizliğidir.
6. Veri bankasının kurulması: Tüm bilgilerin bir elde toplanması çalışmalarının hızını ve verimini arttıracaktır.
7. 97 BM konvansiyonu başta olmak üzere sınırı aşan sularla ilgili konvansiyonlara üye olunması.

Afganistan başarısız bir devlet olarak tanımlanmakta, ekonomisi, siyasi istikrarı ve güvenliği kötü durum olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu makalede ortaya koymaya çalıştığımız son durum ve özellikle sınırı aşan suların yönetilmesi konusunda oluşan fırsatları göz önünde bulundurduğumuz zaman Afganistan'ın bu konudaki başarısı tüm bu sorunların çözümüne önemli bir katkı sağlamaz mı sorusunu akıllara getirmektedir. Belki bu konuda devletin başarısı Afganistan'ı gelişmiş bir ülke haline getirmeyecektir fakat Afganistan'ın gelişmesi bu konudaki başarısıyla paralel olarak hızlı bir şekilde devam edebilecektir.

Kaynakça

Akbar, M. (2015). *Amu nehri suyunun yönetilmesi*, Kabil:Salim Akbar Yayınları.

Alpar, G. (2022). Stratejik Öngörü ve Uyanma Zamanı, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayını: Ankara.

Alpar, G. (2023). Sistemsel Bunalımdan Çıkış, Palet Yayınları: Konya.

Alpar, G. (2023). From Geopolitik to Geostrategy, Palet Yayınları: Konya.

Aram, M. (2022), “Kamal Han Barajı ve İran-Afganistan Su ilişkileri üzerindeki etkisi”, Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 6 (2)

Attari, A & Abdullahi, M. (2016), “Sınır aşan suların paylaşımında hâkim olan uluslararası ilke ve kurallara ilişkin karşılaştırmalı bir analiz”, Çevre bilimleri dergisi, 4(2)

Beraksheli, F. (2015). *Enerji ve Emniyet*, Tehran: Qumes yayınları.

Çamyamaç, A. (2014), “1997 TARİHLİ “BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ULUSLARARASI SUYOLLARININ SEYRÜSEFER-DIŞI KULLANIM HUKUKUNA İLİŞKİN SÖZLEŞME’NİN YÜRÜRLÜĞE GİRİŞİNE DAİR KISA BİR DEĞERLENDİRME”, D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(2)

Fahim, N. (2016) Afganistan su diplomasisi, Kabil: Dışişleri bakanlığı stratejik araştırmalar merkezi yayınları.

Fahim, N. (2016). *Water, Peace and Security*, Kabil, Nishat grafik yayınları.

Horsman, S. (2008) *Afghanistan and Transboundary Water Management on the Amu Darya: a Political History*, Amersterdam: Elsevier.

Hugt, P. (2000). *Tahmini Ceoğrafia*, çev. Şapur guderzi, Tehran , semt yayınları.

Husaini,S. (2017).*Amu nehri üzerinde bir çalışma*, kabul: duran araştırmalar merkezi yayınları.

- Huseyni, S. (2018). *Harirud*, Herat: khorshidi yayınları.
- Jalal, A. (2016), “Uluslararası Hukuka Göre Afganistan Suyollarının Hukuki Durumu”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(3).
- Jidari İvazi, J. (1998). *Suların Coğrafyası*, Tehran: Tehran Üniversitesi yayınları
- Kermani, H. (2013). *ازیر قرمز خطر خشکسالی وحشتناک در ایران*, Tehran: daviçe ve yele farsî Yayınları.
- Malekan, M. (2015). *خشکسالی در ایران و پروژه های شهروندان*, Tehran: Deviçe ve yele farsî Yayınları.
- Malyar, E. (2017). *Kabil su havzası*, Kabil: Duran araştırmaları merkezi Yayınları.
- Postel, S. (1994). *اخترین واحه*, (çev. Abdulhusainvahazade ve Amin alizade. Çev.). Tahran: cehaddaneşgahi Yayınları.
- Rezai, M.D. ve Shrouder, G.F. ve Ahmadzai, SH.G. ve Henz, G. Ve Saburi, R. ve Danesh, M.D. (2017). *Afganistan sınırı aşan suları*. Duran, 1(1).
- Roostaye, A. (2008). *Nimroz şehrinin sulamasının başyazısı*, kabil: afg-hangerman online yayınları.
- Sınırlar anlaşması 1958.
- Sorush, S. (2021). “İdari yolsuzluk, nedenleri ve gelişim üzerindeki etkileri”, *Sarenval ilmi-araştırma dergisi*, 28(55). <https://l24.im/QYE>.

İnternet Kaynakçası

- “Afganistan Milli gelişim stratejisi”. Afganistan milli gelişme stratejisi komitesi, 2006. <https://faolex.fao.org/docs/pdf/AFG184664.pdf>. Ferhadi Adib.
- “Afganistan Sınır Aşan suları: 3 Fırsat, 3 Engel”, Afganistan Enerji ve Su bakanlığı, 2016. <https://l24.im/SocEpTG>. Espandiyar, Hazem.

Afganistan su ve enerji bakanlığı, “Harirud-Murgab Su Havzasının Genel Tanıtımı”, <https://l24.im/8zQE0>, (29 Mayıs 2023).

Afganistan su ve enerji bakanlığı, “Helmand Su Havzasının Genel Tanıtımı”, <https://l24.im/cCq6>, (29 Mayıs 2023).

Afganistan su ve enerji bakanlığı, “Kabil Su Havzasının Genel Tanıtımı”, <https://l24.im/1Z9Ixt>, (29 Mayıs 2023).

Afganistan Tarım bakanlığı MAİL (27 Mart 2021), “Kamal Han Barajının açılması ülkenin tarımı için yeni bir umut taşıyor”, <https://l24.im/62Cmh>, (29 Mayıs 2023).

Ahmad Ali. (2011), “Hayat içi su konferansında Rahmanov’un düşünceleri”, *İransharghi*, <http://www.boustan.blogfa.com/post/175>, (02 Nisan 2020).

Ahmadi, Mubin. (1 Aralık 2022), “2050 yılına kadar beş milyar kişi su sorunuyla karşı karşıya kalacak”, *Zoom it*, <https://www.zoomit.ir/energy-environment/388365-5-billion-people-water-shortages-2050-un/>, (29.05.2023).

Asya gelişim Bankası (2016) “Amendmentsto Framework Financing Agreementfor MFF 0063-AFG: Transport Network Development Investment Program”, <https://www.adb.org/projects/documents/transport-network-development-investment-program-ffa-a>, (20Mayıs2020).

Bahar News, “Afganistan’ın İran’a yönelik Şantajı”, <https://l24.im/M0x>, (29 Mayıs 2023).

BBC (10 Ekim 2017), “Afganistan’ın içme suyunun %60 dışkiyla kirlenmiş durumda”, (29.05.2023).

BBC (22 Mart 2016) “Afganistan sulanabilir arazisinin yarısından azı sulanmıştır”,https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2016/03/160322_k05_afghanistan_water, (20 Mayıs 2020).

BBC News (1 Mart 2016), “Rusya’nın Afganistan’da yatırım isteği”,https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2016/03/160301_k04_russia_investment_afghanistan, (22 Mayıs 2020).

BBC News (23 Şubat 2019), “Afganistan ve İran arasında harirud”,<https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-47343571>, (03 Nisan 2020).

BM Türkiye (12 Mayıs 2022), “Duşanbe Su Süreci ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları”, <https://l24.im/ud8EnXq> (29.05.2023).

Duran dergisi (20 Ocak 2020), “kemal han barajı İran Afganistan arasında su politik krizi”, <https://l24.im/KAy>, (05 Mayıs 2020).

DW (20 Şubat 2016), “Gani: 21 Baraj inşa edeceğiz”, <https://l24.im/pegEhj>, (23.05.2020).

DW (2016), “İran Hirman akarsu ile ilgili Afganistana iki nota gönderdi”,<https://p.dw.com/p/2xFzq>, (03 Nisan 2020).

DW (25 Haziran 2017), “Taliban’ın Selma barajına saldırısında 14 kişi hayatını kayıp etti”, <https://p.dw.com/p/2fL2I>, (25 Mayıs 2020).

DW,”Afganistan’ın su ve gelişmesi arasındaki bağlantı”, <https://www.dw.com/fa-af/a-16218989>, (06 Mart 2020).

FAO.(2012),“Waterrecources”, http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/Profile_segments/AFG-WR_eng.stm, (12 Mayıs 2020).

<http://www.futuredirections.org.au/publication/the-İranian-water-crisis/>(05 Mayıs 2020).

Husaini, Ali. (18 Eylül 2018), “İran ve Afganistan arasında su konu”, *BBC news*, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-45481076>, (15.05.2020).

Kabuli, Hamraz. (21 Nisan 2018), “devlet dairelerinde uzman elemanların bulunmamasından şikâyet”, *DW*, <https://p.dw.com/p/2wRSR>, (18 Mayıs 2020).

Karimi, Dariush. (23 Şubat 2019), “Pargar:Afganistan ve iran arasında su sorunu”, *BBC*, <https://www.youtube.com/watch?v=3usnMz0sSyU>, (23 Mart 2020).

Lehane, Sinead. (24 Şubat 2014), “TheİranianWaterCrisis,” *FutureDirections*,

Majidiyar, Walid. (2018), “Afganistan ve Pakistan arasında su münakesesi çıkmak üzere”, *Daily Afghanistan*, http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=146065, (04 Mayıs 2020).

Mokhtari, Azade. (24 Nisan 2023), “İran için süper kritik su koşullarının sireni çaldı”, *ROKNA*, <https://l24.im/GVxa1>, (29.05.2023).

NASA (1 Ekim 2010), “the water cycle”, <https://earthobservatory.nasa.gov/features/Water>, (07.03.2020).

Naser, Karimi (16 Ekim 2014), “ایران و خطر هم امیختگی خشکسالی و خشونت”, *BBC persian*, https://www.bbc.com/persian/blogs/2014/10/141006_l10_nazeran_karami_drought_violence, (Erişim tarihi: 02 Nisan 2020).

Niyazi, Zamzama. (22 Mart 2016), “Kabil yer altı sularının yüzde 40’ı temiz değildir”, *BBC*, https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2016/03/160322_k05_afghanistan_water_pullotion, (25 Mayıs 2020).

Payam-Aftab (5 Eylül 2016), “4. Su konferansı başladı”, <http://www.payam-aftab.com/vdcg7y93.ak9ny4prra.htm>, (22 Mayıs 2020).

Popal, Karim. (08 Eylül 2018) “Afganistan su stratejisinde sorunları”, *Pajhwok*, <https://www.pajhwok.com/dr/opinions/-چالش-ها-در-استراتژی-آب-> (01 Nisan 2020).

Saidkaghaz, dr.Sakhi. (04 Haziran 2013), “Pakistan’da dasu projesi”, *Khorasanameen*, <http://www.khorasanameen.net/php/read.php?id=2391> (10.05.2020).

Salahshor, Khalil. (06 Mart 2017), “Ghani:komşularımız bizim baraj çalışmalarımızdan kuşkulansınlar”, *Anadolu ajansı*, <https://www.aa.com.tr/fa/-افغانستان-غنی-همسایگان-ما-از-ایجاد-سدها-در-افغانستان-نگران-> (20.05.2020), 807467/نباشند).

Sayedkaghaz, Sakhi. (12 Mart 2011), “Afganistan’ın su kaynakları neft gibi mili bir sirvettir”, <http://www.khorasanameen.net/php/read.php?id=785> (erişim 10 Mayıs 2020).

Shianews, (16 Ağustos 2017), “Afganistanınuluslararası büyük barajlar komisyonuna dahil olması”, <https://af.shafaqna.com/FA/219163>, (22 Mayıs 2020).

World bank (2020), ”Afghanistan”<http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>, (07.03.2020)

Ziaratjayi, Javid (2018), “Harirud nehri üzerinde iki baraj daha inşa edilecek”, *Tolo News*, <https://tolonews.com/fa/business//بندهای-تیرپل-و-کبگان-روی-دریای-هریرود-ساخته-می-شوند>, (12 Mayıs 2020).

Extended Summary

Political and economic instabilities have made it very complicated to achieve developments on water. However, despite all these problems, if the crossing waters are managed well, cooperation opportunities can be provided between the countries of the region to solve the existing problems. Managing water for Afghanistan is not only an important activity for climate change, reduction of glaciers and precipitation, but also an opportunity to ensure Afghanistan's economy and stability at home and to develop good relations with its neighbors abroad. For this reason, it is important to explain the importance of the basins and their management and the obstacles and opportunities in front of them in order to raise awareness of the public. It is of particular importance that this study is in Turkish. Türkiye has always been seen as the heir of the Ottoman Empire for Central Asia and Afghanistan. For this reason, Türkiye's mediation is considered to be decisive in disputes in the region, as in disputes between Pakistan and India.

In this article, the importance of transboundary waters for Afghanistan, the transboundary watersheds and the opportunities and obstacles in front of their management are discussed in general terms. As a result, more attention has been drawn to the importance of water for Afghanistan and it has been revealed that there are important opportunities as well as all the existing obstacles. However, in the last part of this article, it will be useful to present some solution suggestions in order to get faster and more efficient results for the country:

1. Making a long-term national economic growth plan: In connection with economic development, it is necessary to make a long-term plan for the water sector and its development.
2. Emphasizing the importance of the national water sector: This issue can only be solved by raising awareness through the media and giving more weight to these issues in the education process.

3. Reorganization of real data as a first step to be able to make healthier decisions and start negotiations.
4. Determination of inclusive and applicable rules: Because water law is still regulated by Mirabs in villages and towns.
5. Opening courses related to this sector: One of the most important problems that exist today is the lack of qualified personnel.
6. Establishment of a database: Gathering all the information in one hand will increase the speed and efficiency of the studies.
7. Becoming a member of the conventions related to transboundary waters, especially the 97 UN conventions.

Afganistan is defined as a failed state, and its economy, political stability and security are evaluated as bad. However, when we consider the latest situation that we try to reveal in this article, and especially the opportunities that arise in the management of transboundary waters, the question of whether Afghanistan's success in this matter will not make an important contribution to the solution of all these problems raises the question. Maybe the success of the state in this regard will not make Afghanistan a developed country, but the development of Afghanistan will be able to continue rapidly in parallel with its success in this matter.

TÜRKİYE VE İRAN'IN GÜNEY KAFKASYA'DA KÜLTÜREL REKABETİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Raheb Mohammadi Ghanbarlou*

Öz

Güney Kafkasya bölgesi Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan olmak üzere üç ülkeden oluşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve adı geçen cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmasından sonra birçok düşünür bu bölgeyi bir iktidar boşluğu durumu içinde değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu coğrafi bölge Rusya, Avrupa, ABD, İran ve Türkiye gibi bölgesel ve uluslararası aktörlerin ilgisini çekebilmiştir. Söz konusu üç cumhuriyet Türkiye ve İran'ın yeni fırsatlar ve sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bunun en temel sonucu Türkiye ve İran'ın bu bölgedeki rekabetini tetiklemiş olmasıdır. Bu çalışma söz konusu rekabetin kültürel yönlerine ağırlık vermektedir. Ayrıca çalışmanın ana hedefi bölgesel denklemleri etkileyen İran ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki kültürel politikalarıdır. Kafkasya'da Türkiye ile İran rekabetinin boyutlarının neler olduğu? İki ülkenin bölgedeki kültürel yönelimlerinin nelerden oluştuğunu? Türkiye ve İran'ın Güney Kafkasya'da nasıl bir yumuşak güç politikasına yöneldikleri? Gibi sorulara yanıt aranmıştır. Çalışmada doküman incelemesi olarak mümkün olduğunca birincil el yazılı kaynaklara ulaşılarak veriler elde edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre her iki ülke Güney Kafkasya'nın etkin gücü olabilme yönünde ciddi hassasiyete sahiplerdir. İran, doğu çizgisinde Rusya, Ermenistan ve İran üçgeninde hareket ederken Türkiye ise Azerbaycan, Batı bloğu ile birlikte oluşan üçgen çerçevesinde politikalar geliştirmiştir. Günümüz itibarıyla nihai sonuçta Türkiye'nin güney Kafkasya politikaları özellikle kültürel politikaları İkinci Karabağ Savaşı da dikkatte alındığında daha başarılı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Güney Kafkasya, Kültürel Politikalar.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji, rahib.mahammadi@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3606-3524.

Bu makaleye atıf için: Mohammadi Ghanbarlou, Raheb. (2023). Türkiye ve İran'ın Güney Kafkasya'da kültürel rekabeti üzerine nitel bir çalışma, SDE Akademi Dergisi, 3(3), 422-445.

A QUALITATIVE STUDY ON THE CULTURAL COMPETITION OF TÜRKİYE AND IRAN IN THE SOUTH CAUCASIA

Raheb Mohammadi Ghanbarlou

Abstract

The South Caucasus region consists of three countries, Azerbaijan, Armenia and Georgia. After the dissolution of the Soviet Union and the independence of the aforementioned republics, many thinkers have considered this region as a power vacuum. Therefore, this geographical region has attracted the attention of regional and international actors such as Russia, Europe, the United States, Iran and Türkiye. These three republics confronted Türkiye and Iran with new opportunities and challenges. The main consequence of this is that it has triggered the rivalry between Türkiye and Iran in this region. This study focuses on the cultural aspects of this rivalry. Moreover, the main aim of the study is the cultural policies of Iran and Türkiye in the South Caucasus that affect regional equations. What are the dimensions of the rivalry between Türkiye and Iran in the Caucasus? What are the cultural orientations of the two countries in the region? What kind of soft power policy are Türkiye and Iran pursuing in the South Caucasus? Answers to such questions were sought. In the study, data were obtained by accessing primary written sources as much as possible as a document analysis. According to the results of the study, it is understood that both countries have serious sensitivities to becoming the effective power in the South Caucasus. While Iran acted in the eastern triangle of Russia, Armenia and Iran, Türkiye developed policies within the framework of the triangle formed with Azerbaijan and the Western bloc. As of today, it can be said that Türkiye's South Caucasus policies, especially its cultural policies, have been more successful when the Second Karabakh War is taken into consideration.

Keywords: *Türkiye, Iran, South Caucasia, Cultural Policies.*

Giriş

Günümüzde bir ülkenin gücünü oluşturan faktörler geçmişe göre çok değişmiştir. Gücü oluşturan maddi olmayan faktörlerin rolü artık eskisinden daha fazla vurgulanmış ve güç yazılımsal bir nitelik kazanmıştır. Buradan yola çıkarak kültürel diplomasi -İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye dâhil olmak üzere- ülkelerin dış politikasında önemli bir konuma sahip olmuştur.

Sorunların anlaşılması ve analitik araştırmalarda doğru kararların verilmesinde, problemi tam olarak teşhis edebilmek kadar çözüm yolları ve sınırlarının da belirlenmesi büyük önem taşımaktadır (Alpar, 2022: 19). Güney Kafkasya bölgesi, yaklaşık 18 milyonluk nüfusuyla, 50 etnik ve dilsel gruptan ve İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık olmak üzere temel üç dinden oluşarak en çeşitli sosyal yapılardan birine sahiptir (Karagiannis, 2002:6). Güney Kafkasya bölgesi Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan olmak üzere üç ülkeden oluşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve adı geçen cumhuriyetlerin bağımsızlığını kazanmasından sonra birçok düşünür bu bölgeyi bir iktidar boşluğu durumu içinde değerlendirmiş ve hassasiyeti nedeniyle bu coğrafi bölge Rusya, Avrupa, ABD, İran ve Türkiye gibi bölgesel ve uluslararası aktörlerin ilgisini çekmiştir. Söz konusu üç cumhuriyet Türkiye ve İran'ı yeni fırsatlar ve sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Bunun en temel sonucu Türkiye ve İran'ın bu bölgedeki rekabetini tetiklemiş olmasıdır. Bu çalışma söz konusu rekabetin kültürel yönlerine ağırlık vermektedir. İran, hem Güney Kafkasya ile ortak geçmişi hem de bu bölgenin Rusya Federasyonu ve Kuzey Avrupa ile kara bağlantısı açısından sahip olduğu konumu nedeniyle bu bölgeye büyük önem vermektedir. Bunun yanında Türkiye'nin Avrasya coğrafyası ile bağının kesilmesi de İran'ın, en azından İran'daki bazı güç unsurlarının başlıca amaçlarından birisini teşkil etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası jeopolitik gerçekler göz önüne alındığında, bu iki ülke Güney Kafkasya'da birbirlerinin milliyetçi eğilimlerine karşı direnmişlerdir. Bölgenin stratejik konumu ve coğrafi yakınlığı, Güney Kafkasya ülkelerindeki farklı güvenlik kaygıları, tarihi-kültürel bağlar, ortak etnik-

dini miras, bölgenin ekonomik önemi ve enerji taşıma güzergâhı Tahran ve Ankara'nın rekabet etmesi için uygun platformlar oluşturmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti, jeopolitik ve jeoekonomik gerçeklere dayanarak, güvenlik ve ekonomik tamamlayıcısı olarak bu bölgeye karşı büyük hassasiyet göstermekte ve kültürel politikalar oluşturma yönünde adımlar atmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasından bu yana Güney Kafkasya bölgesinde önemli rol oynayan ülkelerden biri olmuştur. Güney Kafkasya'nın Hazar ve Karadeniz arasındaki konumu, bu bölgeyi Türkiye için iki kat önemli hale getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye bu bölgeye yönelik ekonomik ve siyasal politikalar yanında kültürel girişimlere de önem vermiştir. Bu makalenin ana sorusu, bölgesel denklemleri etkileyen önemli göstergelere dayalı olarak İran ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki kültürel politikalarını incelerken Kafkasya'da Türkiye ile İran arasındaki rekabetin boyutlarının neler olduğudur? Bu iki ülkenin bölgedeki kültürel yönelimleri nelerdir? Türkiye ve İran Güney Kafkasya'da nasıl bir yumuşak güç politikasına gitmiştir? Gibi sorulara yanıt aranmıştır. Çalışmada doküman incelemesi olarak mümkün olduğunca birincil el yazılı kaynaklara ulaşılarak veriler elde edilmiştir.

Kültürün Kuramsal Boyutu

Kültür, bireyin evren/doğa, kendisi ve başkalarıyla olan iletişim ve etkileşiminde sahip olduğu en önemli araçtır. Kültür, bölgesel ve uluslararası düzeyde toplumların birbiriyle ilişkisinde, itme ve çekme konularında büyük rol oynamaktadır. Fakat Kültür faktörünü uzlaş ve hoşgörü temelindeki işlevi ile kirli politikaların aracı olma yönleri arasındaki farkı ayırt etmek gerekir. Her ne kadar devletler ve halkların anlayış ve uzlaş temelinde uyguladıkları kültür politikaları, insanlığın gelişimine ve inkişafına yardım etse de fakat aynı kültürün savaşlar ve tahribatların ortaya çıkmasında bir araç olarak da kullanıldığı unutulmamalıdır (Hatemi, 2017:67).

Kültürden söz etmek mutlak anlamda insan eyleminden, insan faaliyetinden ve üretiminden söz etmektir. Kültür doğal olmayan, doğada hazır

bir şekilde bulunmayan, sonradan üretilen, oluşturulan bir yapıdır (Alver, 2020:157). Bauman'a (1998:159) göre kültür insani bir eylem alanıdır. İnsan etkinliğinin, insan eyleminin sonucundan başka bir şey değildir.

Kültür insanın hedefsiz bir varlıktan hedefi olan bir varlığa, insanın var olma düzlemidir. İnsanın hayat koşullarını oluşturan ve belirleyen bir yapı olarak kültür aynı zamanda sosyal olayların simgesel boyutunu temsil etmektedir. Bu anlamlarıyla kültür bir kimlik kaynağıdır. Zamanla ve genellikle milletle veya devletle birlikte anılır. Bu durum bir topluma benlik aşısı yaparak "Biz"i "Onlar"dan farklılaştırır. Kültür burada siyasi ve ideolojik yönleri bütünleştirerek siyasal bir eylem alanı olduğunu gösterir (Alver, 2020:160-161).

Kültürün günümüzde tamamen siyasi bir işleve sahip olduğu birçok uzman tarafından kabul görmüş bir gerçektir. Bunu özellikle ulus-devlet deneyimlerinde görmek mümkündür. Alver'e (2020:162) göre gerek modern devletin kültür politikalarında gerekse kültürü yeni gelişmeler doğrultusunda yeniden inşa girişimlerinde belirgin olan durum, siyasetin kültür içinde yuvalandığı, kültürü dönüştürdüğü ve git gide kültüre hâkim olmaya başladığıdır. Cemil Meriç'e (1986:44) göre ise ideoloji, kültürün çekirdeğini oluşturarak kültürde avantajlı bir konuma sahip olmuştur.

Kültür günümüzde özellikle devletlerin dış politika oluşturmasında çok önemli bir yer edinmiştir. Dış politikanın kaynağı olarak üç farklı değişkenden bahsedebilir. Bunlar, kültürel hedefler, ideolojik amaçlar ve maddi çıkarlardır. Bu üç farklı değişken de zaman zaman ülkelerin dış politikalarında etkili olabilmektedir. Örneğin İran İslam Cumhuriyeti'nin, kâfirlerin; İslam dünyasında etkili olmamaları için dini inançtan hareket etmesi, İsrail'e karşı Arap mücadelesinde kültürel bir dürtüye sahip olduğunu gösterir. Bir diğer örnek ise, 1970'ler Almanya'sıdır. Batı Almanya, Doğu Almanya ile arasındaki keskin ideolojik farklılıklara ve kısıtlamalara rağmen, seyahat kısıtlamalarını hafifletmiş, aile birleşmelerinde iyileştirmeler yapmış ve televizyonlarının; Doğu Almanya'daki "kardeşleri" tarafından da izlenebilmesi için yayın yasaklarını kaldırmıştır. Bu durumda Batı Almanya'nın dış politikasının etnik hassasiyetler tarafından yönlendi-

rildiği açıkça görülür. Yine benzeri bir örnek olarak Sovyet dış politika uygulamalarına bakıldığında ideolojinin dış politikada ne kadar etkin olduğu görülmektedir (Bayar, 2018:447).

Kültürel bahaneler, çıkar yönelimli dış politikalarında kamuoyu desteğini almak için devletler tarafından kullanılabilir. Bunların en önemlilerinden biri İkinci Dünya Savaşında, Komünist Sovyetler Birliği'nin Alman saldırılarına karşı toplumsal destek sağlamak amacıyla, milliyetçiliğe ve dine karşı olan tutumundan vazgeçerek Rus Ortodoks Kilisesini yeniden canlandırmasıdır. Bir başka örnek ise Körfez Savaşı arifesinde laik Baasçı Saddam Hüseyin'in hem kendi toplumundan hem de diğer İslam ülkelerinden destek almak adına, Irak bayrağının üzerine İslam inancının önemli sembollerinden olan "Bismillah" kelimesini yazdırmasıdır. Ayrıca camilerde dua edip bunu bütün Irak halkına göstermesi kültürel kodların devletler için ne kadar önemli olduğunun bir başka göstergesidir (Fisher, 2006:56).

Kültürel diplomasi aynı zamanda bir devletin kültürünün dış politikasını veya diplomasi hedeflerini desteklemek için kullanılması ve bir hükümetin yabancı izleyicilerle onları olumlu yönde etkilemek için iletişim kurmasıdır (Mark, 2009:1). Milton Cummings kültürel diplomasiyi "Karşılıklı anlayışı teşvik etmek amacıyla uluslar ve halklar arasında fikirlerin, bilginin, sanatın ve kültürün diğer yönlerinin transferi." şeklinde tanımlar (Cummings, 2001:1).

Bir ülkenin diğer ülkelerdeki kültürel diplomasisinin amacı, bu ülkelerin gelecekteki gençlerini ve elitlerini o ülkenin dilini konuşmaya, edebiyatını ve kültürünü tanımaya hazırlamak, başka bir deyişle o ülkenin dilini anlamak ve takdir etmek için gerekli zemini oluşturmaktır. Dil, edebiyat ve kültür aktaran ülkelerin kitle iletişim araçları ileri düzeydedir (Kharrazi, 2009:109).

Marksist bir geçmişe sahip olan Wallerstein'a göre kültür çok önemli unsur olarak bir çatışma alanı belirlemektedir. Sonsuz sermaye birikimi sürecinde, daha güçlü devletler sürekli olarak taleplerini daha zayıf devletlere dayatır. Buna emperyalizm denir ve dünya sisteminin ana yapısı-

dır. Wallerstein, arzuladığı sistemde Marx'tan farklı olarak kültürü altyapı olarak tanıtır ve bazılarının jeokültürü, küresel ekonominin üst yapısı olarak tanımladığını ancak kendisinin altyapı olarak değerlendirmeyi tercih ettiğini belirtir. Yani gizli olan ve dolayısıyla değerlendirilmesi daha zor olan kısım; fakat unutulmamalıdır ki bu kısım olmadan diğer kısımların beslenmesi mümkün olamaz.

Türkiye ve İran'ın Azerbaycan Cumhuriyetine Yönelik Kültürel Yaklaşımları

Bakü merkezli Azerbaycan Cumhuriyeti 25 Ekim 1813 tarihli Gülistan Antlaşması ve 21 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşmasıyla Kaçar ile Çar arasındaki savaşları sona erdiren antlaşmalardan sonra günümüz İran coğrafyasından ayrılmıştır. Son iki yüzyıl boyunca Rusya İmparatorluğu ve onun halefi olan Sovyetler Birliği, İran'ın güvenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik başlıca tehditler olarak görülüyordu (Falahatpeshe, 2015:13). Günümüzde de Azerbaycan Cumhuriyeti Güney Kafkasya'da İran için hem dışsal hem de içsel faktörlerden dolayı en önemli ülke konumundadır. Özellikle 2020'de meydana gelen ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin zaferiyle sonuçlanan İkinci Karabağ Savaşı İran'ın 1990'ların başından beri bölgedeki siyasal-kültürel politikalarını derinden sarsmış oldu.

İran ile Azerbaycan arasındaki kültürel ortaklıklardan biri din unsuru olmasına ve Azerbaycan'ın İran'dan sonra en fazla Şii nüfusa sahip olmasına rağmen; çeşitli faktörler bu faktörün tarafların ilişkilerinde renk kaybetmesine neden olmuştur (Paul, 2015: 56). Bu faktörlerin en önemlisi İran'ın içerisindeki Azerbaycan'ın ağırlığını görmemesinden kaynaklanmaktadır. İran'ın ülke nüfusunun kayda değer bir bölümünün Azerbaycan Türklerinden oluşması, ülkenin Güney Kafkasya politikalarını belirlemede en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

İran ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında kültürel, medeniyetsel-tarihi ve dini paylaşımların varlığına rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler bağımsızlıktan sonra çeşitli alanlarda gerileme yaşamıştır. Ebülfez Elçibey'in

İran'a ve Büyük Azerbaycan meselesine yaklaşımı, iki ülke arasındaki gergin ilişkilerde büyük etki yaratmış oldu. Çünkü Elçibey'in İran'a karşı yaklaşımı İran'ı her zamankinden daha gerçekçi bir bölünme tehlikesiyle karşı karşıya getiriyordu. Fakat Elçibey iktidarının uzun sürmemesi bu tehlikeyi büyük ölçüde dindirmiş oldu. Bundan sonra Baba ve oğul Aliyev döneminde her ne kadar dengeli bir dış politika izlense de iki ülke arasındaki ilişkiler günümüze kadar soğuk kalmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'da kültür ve medeniyet alanında sahip olduğu ve halen devam ettiği yadsınamaz konumun yanı sıra, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki yıllarda Türkiye adlı aktörün rolünün daha da belirginleştiğini de unutmamak gerekir. Bu ülkede başta kültürel alan olmak üzere çeşitli alanlarda çalışmalar yapıldı ve yapılmaktadır. Wallerstein'in dünya sistemi teorisine göre, yarı-çevre ülkeler genellikle varlıkları dünya sisteminin siyasi istikrarı için gerekli olan bölgesel güçler olarak kabul edilir ve bu güçler, kendilerine devredilen yetkiler nedeniyle ekonomik çıkarların taşınması konusunda merkeze yardımcı olabilirler. Buradan hareketle Türkiye'nin genelde Güney Kafkasya'da, özelde ise Azerbaycan'daki rolü açıklanabilir. Temelde Türkiye, Kafkasya'da merkezi gücün yani ABD ile birlikte birçok konuda bu ülkenin elini serbest bırakan bölgesel bir güç olarak değerlendirilebilir. Bölgesel meselelerde sadece bölgesel çıkarlarını gerçekleştirmekle kalmamış, aksine çeşitli alanlardaki çıkarların merkeze taşınmasında da etkin rol oynamıştır. Bu bağlamda Türk devletinin dış politikası, salt ideolojik unsurlara ağırlık vermemekle birlikte, ağırlıklı olarak yumuşak güce dayalı olmakla birlikte, bölgesel bir boyuta sahip olup, Türkiye'nin tarihi ve jeopolitik mirasını koruyarak merkez ülke olmayı görev olarak görmektedir (Atai, 2013:42).

Adami ve Nouri'ye (2013:8) göre Türkler, Türkçenin dünyada beşinci dil olarak yayılmasını vurgulayarak dil bileşenini bölgedeki kültürel miktatıslarının merkezi haline getirmişler ve bu bileşenden yola çıkarak Avrasya gibi 24 saat program yayınlayan uydu ağları oluşturmuşlardır. Ayrıca bu bölgede Türk okullarının açılması ve öğrencilere burs verilmesi de Türklerin eğitimli bir sınıf oluşturmadaki çözümleri arasındadır.

Son zamanlarda Türk dizileri Türkiye'nin diplomatik yumuşak gücü olarak da değerlendirilmekte ve bu sektörün büyümesi kültürel küreselleşmeye başarılı bir örnek teşkil ederek sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik sonuçlar doğurur. Aynı zamanda TİKA, Kızılay, Turizm Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, TRT, Yunus Emre gibi kurumlar Türkiye'nin aktif diplomasisi olarak faaliyet göstermektedirler.

Atai'ye göre Türkiye, Güney Kafkasya ülkelerinde de Türk dil ağırları oluşturarak, çeşitli programlarla Türkiye'nin laik ve görünüşte ilerici yaklaşımını ortaya koymuş, Batı değerlerine uyum sağlama yeteneğine sahip Müslüman bir ülke unvanını kazanmıştır. Kazanılan bu olumlu imaj Türkiye'nin kültürel adımlarında gerekli kolaylıkları sağlamaktadır.

Türkiye, Batı ekseninde hareket ederek ve İran ile uzun süredir devam eden tarihi rekabeti yeniden canlandırarak Azerbaycan'ın kültürel diplomasi alanında en önemli bölgesel aktör olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin Azerbaycan'la ilişkilerde üstün el olması, Azerbaycan'ın İran'ın kültürel bir parçası olarak görülmesine ve İran'la kültür, tarih ve din alanlarında birçok bağlantısı olmasına rağmen, İran'ın bu ülkenin kapasitelerinden faydalanmasını pratikte engellemektedir. Tarafların ilişkilerinde bir dizi güvenlik ve siyasi, hatta tarihi sorunlar yan yana Türkiye'nin Azerbaycan'da kültürel diplomasisini daha etkili bir şekilde yürütmesi İran'ın bu bölgede alanını daraltmıştır. Elbette bu ortaklıkların varlığının İran'ın Türkiye'nin yanısıra Azerbaycan'da yarı-çevresel bir rol üstlenmesini sağladığını ve bölgesel güç rolünde İran'ın hâlâ Türkiye için ciddi bir rakip olarak görüldüğünü söylemek gerekir.

Son yıllarda Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yönetiminde iç ve dış politikasında birçok değişiklik ve gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Daha önce Batı merkezli ve tek boyutlu bu politika, ülkenin diplomatik sistemine gölge düşürmüştü ve Türkiye çıkarlarını Batı ve Avrupa Birliği üyeliği ile ilgili olarak belirlemiştir. Ancak 20002'de iktidar değişimiyle birlikte Türkiye'nin dış politikası gerçekçi ve çok boyutlu bir dış politika haline geldi ve Türkiye uluslararası ilişkilerde görece zayıf bir ülke konumundan bölgesel bir güce dönüşmeyi başardı (Jenkins, 2010:33). Türkiye

ve Azerbaycan arasındaki ortak kültür ve dil alanları, Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu geliştirmesi yönünde hızlandırıcı ve önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir. Güçlü kültürel ve etnik bağ Türkiye'yi Azerbaycan ile güçlü ilişkiler geliştirmesinde önemli faktör olmuştur (Kaya, 2009:79). Günümüzde de Ankara-Bakü ilişkileri istikrarlı ve geniş bir yelpazede varlığını sürdürmektedir.

Atai'ye (2012:45) göre Türkiye'nin Kafkasyadaki yumuşak gücünün ana tezahürlerinden biri, Kafkasya'nın kalkınması için Türk modelini uygulamasıdır. Bu model Türkiye'nin bölgedeki siyasi etki alanını artırmak ve radikal İslam modelinin ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kalkınma modelinin nüfuz etmesini önlemek için tasarlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin yumuşak gücünün en bariz örneği, ülkenin sivil toplum, kültür, ticaret ve hatta uydu ağlarını kullanmasında görülebilir.

Falahatpeshe'ye (2015:47) göre, Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde konuşan halklar arasındaki ortak kültür ve dil alanları, Türkiye ile bölge arasında, özellikle Azerbaycan ile daha fazla yakınlaşma ve işbirliği yönünde bir faktör olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişiyle Türkiye, Türkçe konuşanlar için bir lider olma vasfını ve ilişkilerin yakınlaştırılması ve geliştirilmesi politikalarını özellikle Milliyetçi Hareket Partisi ile ittifaka girdiği tarihten itibaren kapsamlı bir şekilde sürdürmektedir.

Adalet ve Kalkınma Parti'sinin Avrasya düşüncesi, Türkiye'nin son yıllardaki temel politikası olmuştur. Ordunun hem iç hem de dış arenada karar alma ve karar verme üzerindeki etkisinin azalmasıyla Türkiye'nin yumuşak gücünün arttığı kabul edilmelidir. Nitekim siyasi reformlar, Türkiye'nin uluslararası arenadaki gücünü artırarak bölgesel ve uluslararası sahnede "yumuşak güç" aktörleri çemberine girmesine, ticari kuruluşların ve Türk sivil toplum kuruluşlarının uluslararası arenada aktif rol oynamasına neden olmuştur (Goodarzi ve Maboudinejad, 2015:125). İran dış politikada ideolojisini İslamcılık üzerine oturtmuş, Amerika ve NATO'nun Güney Kafkasyadaki yayılmacı politikalarına karşı çıkmıştır. Sonuç olarak, son on yılda bölgedeki Türk etkisinin artması, İran'ın çıkarlarını olumsuz etkilemiştir.

İran İslam Cumhuriyeti'nin kültürel diplomasideki hedefleri arasında dünyanın mevcut durumdan haberdar edilmesi, dünya Müslümanlarına saf İslam mesajının iletilmesi, İslam-İran kültürel kimliğinin yeniden inşası ve İran İslam Cumhuriyeti'nin dünyanın gözünde doğru bir şekilde tasvir edilmesi yer almaktadır. Bu anlayışla Azerbaycan Cumhuriyetinde dinsel (Şii mezhebi) faaliyetlerde bulunan İran 2020'lerin başına kadar görece bir başarı elde ettiyse de İkinci Karabağ Savaşı'ndaki Ermenistan'dan yana tutumuyla bu nüfuzu kaybetmiş oldu. Sapmaz'a (2022:15) göre İran'ın dış politika anlayışı devletin siyasal yapısından etkilenmiştir. Özellikle 1979 İslami devrim sonrasında siyaset yapısı daha da çok teokrasi bir konuma yönelmiş oldu.

Bu bölgede ne zaman İran kültürü konuşulsa hemen akıllar Şii devrimi ihracı gelmektedir. Son yıllarda Batı'nın İran'a yönelik olumsuz yaklaşımıyla, İran'ın dış dünyayla, özellikle de kuzey komşularıyla olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla İran'ın kültürel faaliyetler amacıyla attığı adımlar İslami kökten dincilik anlamına gelir. İran kültürünün ideolojikleştirilmesi İran için önemli bir sorundur, çünkü bu durumu İran'ın bölgede yalnızlaşmasına yol açacaktır.

Türkiye ve İran'ın Gürcistan'a Yönelik Kültürel Yaklaşımları

İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye, Gürcistan'a coğrafi yakınlıkları ve bu ülkeyle olan kültürel, etnik ve tarihi ortaklıkları nedeniyle bu ülkede ve yaşanan gelişmelerde her zaman var olmaya çalışan en önemli aktörler arasında yer almışlardır. Gürcistan, çeşitli siyasi, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye'nin dış politikasında çok önemlidir. Gürcistan, Güney Kafkasya'da İran'ın hem büyükelçiliği hem de konsoloslugu bulunan tek ülke ve bu ülke İranlı turistlerin popüler turistik hedeflerinden biridir. Elbette Gürcistan'ın İran'la ortak sınırı bulunmadığını ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında İran'la ilişkilerinin en az geliştiğini de belirtmek gerekir (Ghaderi, 2014:70).

İran'ın Gürcistan'a yaklaşımı bu ülkenin bir zamanlar İran'ın medeniyet havzasının bir parçası olduğu yönündedir. İki ülke arasında din benzerliğinin bulunmamasına rağmen iki ülke arasında uzun süredir tarih-medeniyet ve kültürel paylaşımlar olmuş ve bu durum İran'ı Gürcistan'a yaklaştırmaya itmek için temel dayanak olmuştur. İran'ı Gürcistan'ı her zaman kültürel fırsatlardan faydalanmak ve diğer bölgelere yaymak için önemli amaçlardan biri olarak görmüştür. Fakat Gürcistan kendisini ne Rusya ve ne de İran'ın bir siyasi ve kültürel parçası olma iddialarından hoşlanmamış ve bu tür yaklaşımları yayılcı politika olarak değerlendirmiştir. Gürcistan'da kültürel diplomasi ve yumuşak güç kullanımı alanında belki de en etkili aktör, tam olarak olmasa da bu alanda birçok kapasiteye sahip olan Amerika Birleşik Devletleri gibi gözükmektedir.

1991 yılında Tiflis'te İran-Gürcü kültürel-bilimsel ilişkiler ve işbirliği topluluğu örgütlendi ve 1991 yılında İran-Gürcistan Dostluk Topluluğu kuruldu. Öte yandan iki ülke üniversiteleri arasında bilimsel bağlantılar da kuruldu. İki ülke arasındaki diğer kültürel bağların yanı sıra, Tiflis Üniversitesi Asya-Afrika Enstitüsü ve Kotachi Üniversitesi'nde İran kültür odasının oluşturulmasını ve İran-Gürcistan sözlüğünün derlenmesini sayabiliriz. Tiflis Devlet Üniversitesi'nde İran çalışmaları ve Farsça olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır. Fars dili ayrıca Gürcistan'daki farklı akademiler ve araştırma enstitülerinde de öğretilmektedir. Fars kültürü ve dilinin yanı sıra Gürcistan'daki İranlıların yaşam biçiminin gelişmesine de uygun kapasiteye sahip olan Tiflis'teki diğer kültür merkezlerinden biri de Gürcü kültürünün tercümanlarının merkezi olan Hane-i Kafkas Enstitüsü'dür. Kur'an-ı Kerim ve Farsça şiir kitaplarının tercümesi bu kurumun etkileri arasındadır. Mayıs 2010'da İran Dışişleri Bakanı ile Gürcistan Dışişleri Bakan Yardımcısı arasında bir medya işbirliği anlaşması imzalandı. Sovyetler Birliği döneminde Tiflis, İran araştırmaları ve Fars dilinin öğretildiği bir merkezdi. İran ile Gürcistan arasındaki kültürel yakınlığın yanı sıra Gürcistan'da yarım milyondan fazla Müslüman yaşıyor. Gürcistan'ın doğusunda Şiiler yaşamaktadır ve nüfusları bu ülkedeki Sünni nüfustan fazladır (Koolae, 2010:8-11).

Adalet ve Kalkınma partisi, Batı politikaları ve Amerika Birleşik Devletleri ile Kafkasya'daki işbirliği doğrultusunda Batı ve Amerika'nın bölgesel kolu olarak bilinmektedir. Türkiye bu dönemde dış politikasını dengede tutmaya ve sadece Batı'nın çıkarları çerçevesinde adımlar atmamaya çalışsa da Batı'nın vizyonunun ve Amerika Birleşik Devletleri ile dostluğunun bu ülkenin devlet adamlarından hala gözlerde net bir şekilde görüldüğü rahatlıkla kabul edilebilir (Kazemi, 2013:121). Ayrıca Türkiye'de oluşan modernleşme süreci ve iyi bir siyasi modelleme olması nedeniyle bu ülke için dıştan da güzel sonuçlar getirmiştir. Bugün bu modelleme bir şekilde Türkiye'yi demokratik ve hızla gelişen bir ülke haline getirmeyi başarmış ve bu ülkeye hem Kafkasya'da hem de Ortadoğu'da yumuşak güç ve kültürel diplomasi alanında birçok kapasite sağlamıştır.

Yaklaşık bir milyon Gürcü'nün Türkiye'de yaşaması ve Türk devleti ve halkıyla dostane ilişkileri olması, iki ülke arasındaki kültürel ilişkileri kolaylaştırmıştır. Türkiye'nin Gürcistan'daki kültürel faaliyetleri arasında, bu ülkede Türk iş adamlarının desteğiyle inşa edilen çok sayıda lise ve bir özel üniversitenin inşası da sayabilir. Türkiye aynı zamanda bölgeye egemen olan Osmanlı döneminden kalma Batum'daki Aziziye Camii'ni de restore etmeyi planlamaktadır. Dengeyi korumak ve gerilimi önlemek için Türkiye, Türkiye'deki eski Gürcü kiliselerinin restore edilmesini teklif etti. Ayrıca 2017 yılında Gürcistan ve Türkiye, iki ülkede bulunan kültürel miraslarının korunması konusunda görüşmelerde bulundu. Hatta Gürcistan Kültür Bakanı Mihail Giorgadze, Türkiye ziyaretinin ardından Türkiye ile iki ülkedeki kültürel mirasın korunmasına ilişkin bir anlaşma imzaladı. Taraflar ayrıca bu konuyla ilgili bir çalışma grubu kurulması konusunda da mutabakata vardı. Gyorgadze ayrıca Türk mevkidaşlarıyla iki ülke arasındaki kültürel bağlara ilişkin ortak isimlerin düşünülmesi anlaşmasının imzalanması konusunu da görüştü (Shiriyev, 2013).

Günümüzde dünya ülkeleri için kesintisiz enerji arzı stratejik bir öncelik olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin hızlı kalkınma ile ilgilenen ülkelerden biri olduğu düşünüldüğünde, artan enerji ihtiyacı ve sürekli arzı vardır ve Türkiye'nin enerji arzında aktif rol oynayabilecek bölgelerden biri

de Güney Kafkasya'dır. Burada Gürcistan Türkiye'ye Batıya enerji transferi yapmak için önemli bir güzergâh rolünü oynamaktadır. Öte yandan, Kafkasya bölgesinin karayla çevrili olması ve açık denize erişiminin olmaması nedeniyle, bu ülkeler enerji transferi için Türkiye ve İran gibi açık denize erişimi olan ülkeleri kullanmak zorunda kalmaktadır. Bu durum sonuç olarak, bu ülkeler için bir tür bağımlılık ve zayıflık yaratmıştır. Ekonomik olarak; Avrupa ülkelerine en yakın çıkış noktası Türkiye'dir. Öte yandan, Orta Asya'nın takip ettiği Kafkasya bölgesi, Türkiye ile Güneydoğu Asya ülkeleri, Çin ve Japonya arasında ticaret yolları kurmanın en kısa yoludur (Ghaderi Hajat ve Nosrati, 2014:78).

Türkiye'nin yumuşak gücü ve kamu diplomasisi, dil, ortak tarih ve ekonomi olmak üzere üç unsurdan yararlanılarak sağlanmış, geliştirilip derinleştirilerek kültürel, ekonomik ve siyasi boyutlarda çok yönlü bir eylem haline dönüşmüştür ve artık Türkiye bölgesinde güçlü bir devlet olmak istemektedir. Hatta diğer bölgesel güçlerle rekabette etkin bir bölgesel güçtür. Bu alanda söz konusu ülke son yirmi yılda bazı başarılar elde etmiş ve kendi hakkında olumlu bir imaj oluşturmuştur (Goodarzi ve Maboudinejad, 2015:125). Jeostrateji, bölgesel ve küresel düzeyde hedeflere ulaşmak üzere üzerinde yoğunlaşılacaklarla ilgilidir. Bu bağ kurulmadığı zaman ne kadar kaynak sağlanırsa sağlansın bir anlam ifade etmez. Zaten Kafkasya'da ve uzanımındaki yaklaşık 100 yıldır yaratılan suni kopuş da bundan başka bir şey değildir (Alpar, 2022: 51). Bir ülkenin coğrafyası ile yürüttüğü siyaset arasında çok yakın bir ilişki vardır. Anadolu coğrafyası kendi içinde derinliği olmasına rağmen, güvenliğin sağlanması için çevresinin de güven içinde olması gerekir (Alpar, 2020: 1).

Görüldüğü gibi İran ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'da diğer iki ülkeye göre en az karşı karşıya geldikleri ülke Gürcistan'dır. Gürcistan'ın bugün İran'a ne ideolojik ne de toprak bütünlüğü gibi bir tehlike oluşturmaması İran'ın Gürcistan'a yönelik kültürel yaklaşımını belirlemektedir. Genel olarak bu araştırmanın bulgularına göre Gürcistan'ın bağımsızlığından sonra Türkiye'nin İran İslam Cumhuriyeti'nin Gürcistan'da bulunmasına göre daha iyi ve uygun bir konum elde edebildiği söylenebilir. Ekonomik ilişki-

ler kuran İran İslam Cumhuriyeti ile bu ülkenin karşı karşıya olduğu engeller nedeniyle bugüne kadar bu ülkede istediği hedeflere ulaşamamıştır.

Türkiye ve İran'ın Ermenistan'a Yönelik Kültürel Yaklaşımları

Ermenistan ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkinin ortak jeopolitik tarihe dayandığı söylenebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hıristiyan Ermenistan ile Müslüman İran din temelinde ayrılmamış, ortak düşmanlara karşı birleşmiştir. Elçibey'in Azerbaycan'daki milliyetçi devletin performansı ve ABD-İsrail-Türkiye'nin Güney Kafkasya'da genişleyen nüfuzu, Dağlık Karabağ ihtilafının başlangıcında İran'ın Ermenistan'ı desteklemesine yol açmıştır. Azerbaycan Cumhuriyetinin genellikle kültürel özellikle kimlik politikalarını iç faktörlerden dolayı ciddi bir tehdit olarak algılayan İran, yıllar geçtikçe Erivan ve Tahran arasında çok güçlü ilişkiler kurulmasına yönelik adımlar atmıştır.

Ermenistan bağımsızlığını kazanmasından sonra iki ülke arasındaki ekonomik mübadeleler artmaya başlamıştır. Şubat 1992'de sınır ilişkileri, ortak yatırım, Ermenistan'ın gaz alımı ve rafineri kurulması alanlarında anlaşmalara varılmıştır. Bu ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonraki dört yıl içinde Ermenistan ile İran arasındaki ticaret 15 kat artmış ve İran, Ermenistan'ın (Rusya'dan sonra) ikinci ticari ortağı haline gelmiştir (Herzig, 1997:53), ticaret hacmindeki bu artış dikkate alındığında bunun Sovyet döneminde iki ülkenin birbiriyle hiçbir ilişkisinin olmaması dikkat çekicidir.

Güney Kafkasya bölgesinde İran'la en yakın ilişkilere sahip olan ülke Ermenistan'dır. Bu ilişkilerin çoğu iki ülkenin izolasyonuna dayanmakta ve coğrafi, ekonomik ve siyasi gerçeklerle tanımlanmaktadır. Ermenistan'ın sadece iki açık sınırı vardır, bunlardan biri İran'ladır. Bu bağın temelini de güçlü kültürel bağlar oluşturmaktadır. İran'da 100 bin civarında Ermeni yaşamakta ve sadece Ermeniler azınlık haklarına (kendi dil, din, ritüelleri vs.) sahiptirler. İran İslam Cumhuriyeti, Ermenistan'ın dördüncü ticaret ortağı olup, iki ülke arasındaki mal alışverişi 2011 yılında 4 milyon avroya

ulaştı. Ayrıca son yıllarda iki ülke kültür ve sanat alanındaki işbirliklerini genişletti (Aaron, 2013: 4-5). Bu rakam 2022'de 700 milyon dolara ulaşmıştır. İki ülke bu rakamı 3 milyar dolara yükseltmek için müzakerelerde bulunmaktadırlar (Farsnews.ir, 2023).

Dehshiri'ye (2014: 438) göre iki ülkenin tarihi ve kültürel bağları, İran'ın bu ülke ve bölgedeki hedeflerine ulaşmak için kültürel diplomasi araçlarını kullanmasına yardımcı olabilecek niteliktedir. Fakat çeşitli faktörler bu fırsatı engellemiştir. Şu anda iki ülke ilişkilerinde ekonomik, siyasi ve kültürel strateji eksikliği mevcut ve bu durum işbirliğinin genişlemesine zarar vermektedir. Aslında Rusya, kendine özgü siyasi, ekonomik, kültürel, güvenlik ve jeopolitik nedenlerden dolayı Ermenistan'daki en önemli oyuncu olarak değerlendirilebilir. Rusya, Ermenistan'ın çeşitli alanlarda önemli bir ortağıdır; Özellikle Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile yüzleşmede Rusya'nın desteğine ihtiyaç duyması, Ermenistan'ı Rusya'ya bağımlı hale getirmiş ve iki ülke ilişkilerinde merkez-çevre durumuna neden olmuştur.

Mojtahadzadeh'ye (2008:118) göre hem İran hem de Türkiye dış politikasında kanaat ve yumuşak güç kullanmakta ve her iki ülke de başta Güney Kafkasya olmak üzere çevrelerindeki nüfuzlarını artırmaya ve kalkınma modeli sunmaya çalışmaktadırlar. Türkiye laik, dünyevi ve Batı yanlısı bir devlet yapısına sahiptir. İran'da ise Şii dinine dayalı şeriatla yönetilen bir yapı söz konusudur. Ayrıca Türkiye, Kafkasya'daki dış politikasında ırk ve dil unsurlarını kullanarak bu bölgede Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde konuşanların yakınlaşmasını istemektedir. Bu politika İran'ın yerli Azerbaycan Türkleri için de geçerli olabilir ve ikisi arasında ideolojik bir karşı durma ihtimallerini ortaya çıkabilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin güneyinde, özellikle Güney Kafkasya'da İran ile Türkiye arasındaki rekabetin ana kökeninin, üstün bir bölgesel güç olma yolundaki karşılıklı çaba olduğunu değerlendirmek mümkündür (Seddiĝh, 2005:178). Türkiye ve İran Ortadoĝu'da meydana gelen olaylarda neredeyse hep muhalif cephelerde yer almışlardır. Bunu Suriye sorununda da görmek mümkündür. Fakat siyasi gerginlikler hiçbir zaman askeri bir karşı

durmaya yol açmamıştır. Dolayısıyla yumuşak güç ve kültürel faaliyetlerle bölgede rekabetlerini sürdürmeyi temel yaklaşım olarak benimsemişlerdir.

Torbakof'a (2008:173) göre, NATO'nun önemli faaliyetlerinden biri İran'ın nüfuzunun genişlemesini engellemek ve bu ülkeyi tecrit etmektir ki bu İran-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca Türkiye, bölgedeki "Pan-Türkizm" ve "Pan-Azerbaycanizm" in temel direğidir ve İran'a karşı Azerbaycan ve Batı için stratejik bir müttefik olarak görülmektedir. 2001 yazında İran, Azerbaycan-İngiliz petrol tankerine ateş açınca Türkiye açıkça Azerbaycan'ı destekledi ve hatta bu ülkenin savaş jetleri defalarca Bakü ve çevresinin semalarında havalandı.

Kültürel ve tarihi paylaşım ve ilişkiler, Aras Nehri'nden nasıl ortaklaşa yararlanılacağı, ticari, ekonomik ve teknik etkileşimler, Ermenistan'ın enerji ithal etme ihtiyacı, Ermenistan'ın güneyin sıcak sularına erişimi, İran'daki Ermeni azınlığın varlığı da dâhil olmak üzere Sovyetler Birliği'nin çöküşünden itibaren İran ve Ermenistan'ın ortak çıkarları olmuştur. İran ve Ermenistan dinsel olarak iki ayrı medeniyet havzasına ait olmalarına rağmen siyasi ve güvenlik meseleleri İran'ı, Müslüman ve Şii Azerbaycan'dan uzaklaştırmış ve Ermenistan'a yakınlaştırmıştır. Bu bağlamda İran, Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesine ve işbirliği seviyesinin yükseltilmesine herhangi bir kısıtlama getirmemiştir. Öte yandan İran'ın yaklaşımı, Amerika, İsrail, Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyeti ekseninde artan tehlikeye karşı bir denge oluşturmak olmuştur.

Samuel Huntington, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra yüzünü Mekke'den Batı'ya çevirdiğini, ancak Batı'dan gelen çağırışı duymadığını (Avrupa Birliği'ne üye olmama) Orta Asya ve Kafkasya'yı gördüğüne inanmaktadır (Bozorgmehri ve Tabatabai, 2016:125). Türkiye'nin genel hedefi, Kafkas dağlarını aşarak Orta Asya'ya ulaşmanın güvenli bir yolunu açmak olmuştur (Çolak, 2014:41). Afshordi'ye (2003:269) göre ise Pan-Türkizm'in jeopolitiğinin jeostratejiye hâkim olmak istediği şekilde yorumlamak gerekir. Türkiye, İran ve Rusya'nın Kafkasya'daki rolünü ve etkisini artırma arzusunda değil ve bunu kendi ekonomik ve güvenlik çıkarlarıyla çelişiyor olarak yorumlaması, bu nedenle Moskova-Tahran-Erivan eksenine karşı Ankara-Bakü-Tiflis eksenine olmuştur.

Netice itibarıyla İran yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Ermenistan'da kültürel ve ideolojik alanlarda nüfuz açısından daha az etkin konumdadır. Bu karşılaştırma görecelik arz eder ve İran'ın da pek başarılı olduğu söylenemez, çünkü Ermenistan konusunda birinci sözü geçerli olan ülke Rusya'dır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye ve İran'ın Güney Kafkasya'daki rekabet alanlarını; ideolojik, bölgenin birinci gücü olma, ekonomik ve güvenlik alanları olmak üzere dört başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Türkiye ve İran Güney Kafkasya'da sürdürdükleri rekabet arenasında yumuşak güç yarışmasına da girmişlerdir. Türkiye'nin bu konuda kültür ve kamu diplomasisi merkezleri bölge ülkelerinde çalışmaya başlamıştır. Bölge öğrencileri için eğitim programları geliştirmek ve bu programlara katılan öğrenciler Türkiye'deki üniversitelere tam burslu olarak girebilme imkânı sağlanmıştır.

Türkiye ve İran Güney Kafkasya politikalarını oluştururken muhakkak Rusya faktörünü dikkate alarak hareket etmektedirler. Rusya, Güney Kafkasya'yı kendi etki alanının geleneksel arka bahçesi olarak görmekte ve Batı'nın bu bölgede artan katılımına karşı çıkmaktadır. ABD, Hazar Denizi bölgesindeki en önemli müttefiki olarak Azerbaycan'ı seçmiş ve bununla askeri iş birliği programı başlatmıştır. Gerçi bu konuda Azerbaycan hem Amerika hem de Rusya ile denge politikasını izleyerek bir istikrar sağlayabilmiştir.

İran'ın Güney Kafkasya ile ilgili en büyük önceliği, İran'ın güvenliğini ve her şeyden önce toprak bütünlüğünü korumak olmuştur. Güvenliğin bu temel önemi, İran'ın Güney Kafkasya'daki iç ve diğer çatışmalarda arabuluculuk yapma çabalarının kaynağı olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından İran'ın Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Haziran 1992'de milliyetçi eğilimleri olan Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebülfezl Elçibey cumhurbaşkanı se-

çilmesi, güçlü bir şekilde Batı yanlısı ve Amerikan yanlısı olarak ve milletin Türk karakterine vurgu yapması İran ve Rusya'yı bir hayli tedirgin etmiştir. Elçibey'in batı yöneliminin amacı, Rusya ve İran'ın Güney Kafkasya'daki nüfuzunu engellemek gibi değerlendirilebilir. Elçibey'in Türklük üzerine uygulamaya çalıştığı kimlik yaklaşımı Moskova ve Tahran için bir uyarı mahiyetindeydi.

İran Açısından Türkiye, Güney Kafkasya Ülkelerinin Bağımsızlıklarını Kazandıklarından İtibaren Üç Hedefi Takip Etmektedir

- a. Orta Asya'daki Türk unsurlarla kültürel bağlarını yeniden kurmak ve geliştirmek,
- b. Bölgenin Türkçe konuşan toplulukları özellikle Azerbaycan'a yakınlaşmak, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden petrol ve gaz transferi alanında kârlı ekonomik projelere katılarak ekonomik ilişkilerin genişletilmesi,
- c. Kafkasya'nın zengin enerji kaynaklarına ulaşarak Türkiye'ye enerji sağlamak. İran ise Güney Kafkasya'da kültürel nüfuz anlamında istediği ortamı yakalamamıştır. İran açıkça yukarıda belirlenen Türk hedeflerini önlemeye yönelik bir politika izlemekte. Türklerin kültürel ve ekonomik bütünleşmesini önlemeye yönelik projelere destek verdiği göze çarpmaktadır. Ayrıca Güney Kafkasya'ya nüfuz etmek için projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak kendince bu hedefe ulaşmakta iç ve dış engellerin varlığı bir kırılma yaratmıştır. Aslında İran İslam Cumhuriyeti'nin Kafkasya bölgesindeki genel diplomasisi, her şeyden çok bu ülkeler için İran-İslam modellemesini uygulamak olmuştur. Güney Kafkasya'nın siyasetinde, güvenliğinde, ekonomisinde ve kültüründe açıkça görülen şeyin, Ermenistan'ın Rusya'dan destek beklediğine inanmakta; Azerbaycan Türkiye'ye çok yakın ve Gürcistan'ın hedefleri Batı'ya ve Amerika'ya sabitlenmiş durumda olduğu yönündedir.

Kaynakça

Alver, K. (2020). “Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür”, Editör: Köksal Alver ve Necmettin Doğan. Kültür Sosyolojisi. Çizgi Kitabevi, Ankara.

Alpar, G. (2020). Türkiye'nin Güvenliğini Anlamak, Nobel yayınları: Ankara.

Alpar, G. (2022). Stratejik Öngörü ve Uyanma Zamanı, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayını: Ankara.

Bayar, M. (2018). “Kültürün Siyaset Bilimi ve Dış Politikaya Etkisi”, Akademik Bakış Dergisi. Sayı: 66. Ss. 442-452.

Hatemi, B. (2017). “Kafkasya Jeopolitiğinde İran'ın Jeokültürel Politikaları”, Substantial Problems of National Self-Awareness and Self-Acknowledgement Processes of Nations in Modern Changing World” 1-2 June. BAKÜ.

Kaya, M.K. (2009). “The Eastern Dimiension in Turkish Foreign Policy Grows”, Turkish Analyst, VOL.2, NO. 18.

Jenkins, G. (2010). “On the Edge – The AKP shifts Türkiye's Political Compass”, Jane's Intellignce Review, vol.2, no.15 August.

Falahatpeshe, H. (2015). “Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki dış politikası ve İran ve Rusya'nın çıkarları”, Strategic Policy Research Quarterly, üçüncü yıl, sayı 12, bahar 2014 (seri numarası 42) ss. 37-60.

Kazemi, A. (2004). “Güney Kafkasya'da Güvenlik, Tahran”, Kültürel Çalışmalar Enstitüsü ve Tahran'ın uluslararası çağdaş araştırması, Tahran.

Ghaderi H. ve Nosrati, H. (2014). “Bölgesel ve Bölge Dışı Güçlerin Orta Asya'da Jeopolitik Hedefleri”, International Quarterly of Geopolitics dergisi, Sayı 8, ss. 67-82.

Mojtahadzadeh, P. (2008). “21. yüzyılın jeopolitiğinde Güney Batı Asya'nın güvenliği”, Journal of Central Eurasian Studies, 1. yıl, sayı 2. Ss. 112-121.

Sedigh, M. (2005). İran'ın 1991'den beri Kafkas cumhuriyetleri ile ilişkileri, Tahran: Dadgostar yayını.

Goodarzinejad, M. ve Maboudinejad, F. (2015). “Türkiye’nin Orta Asya ve Güney Kafkasyadaki yumuşak gücü, *Journal of Central Asia and Caucasus Studies*”, Sayı 93 (Scientific-Research/ISC), ss. 123-158.

Omidi, A. ve Rezai, F. (2010). “Türkiye’nin dış politikasında yeni Osmanlıcılık; Ortadoğu’daki göstergeleri ve sonuçları”, *Dış İlişkiler Dergisi*, 3. Yıl, sayı 3. Ss. 240-254.

Bozorgmehri, M. ve Tabatabai, M. (2016). “Sovyetler Birliği’nin dağılmasından 2015’e kadar İran ve Türkiye’nin Güney Kafkasyadaki dış politikasının karşılaştırmalı bir incelemesi”, *Dış Siyaset Dergisi*, yıl; 31, Sayı; 2, ss. 109-150.

Vaizi, M. (2008). “Orta Asya ve Kafkasyadaki krizin jeopolitiği”, Tahran: Dışişleri Bakanlığı Siyasi ve Uluslararası Çalışmalar Ofisi Yayınları.

Atai, F. (2013). “Avrasya Araştırmaları, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi”, 5. yıl, sayı 10, ilkbahar ve yaz, ss. 119-136.

Herzig, E. (1997). “İran ve eski Sovyetler Birliği’nin güney bölgesi”, Dışişleri yayınları, Tahran.

Sadeghzadeh Kawe. (2008). “Iran’s Strategy in the South Caucasus *Caucasian Review of International Affairs*”, Vol. 2 (1) – Winter 2008© CRIA 2008; all rights reserved.

Çolak, M. (2014), “Osmanlı- Alman Rekabeti Çerçevesinde Kafkas Müslümanlarının Bağımsızlığı ve Bakü Meselesi (1917-1918)”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi*, p. 27-43, January, 2014, *JHS History Studies*, Volume 6, Issue 1 January, Ankara.

Afshordi, M. H. (2003). “Kafkas jeopolitiği ve İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikası”, Tahran: İslam Devrimi Devrim Muhafızlarının Yayınları.

Karagiannis, E. (2002). “Energy and Security in the Caucasus”, London: Routledge Curzon.

Bauman, Z. (1998). “Sosyolojik Düşünmek”, Çev; Abdullah Yılmaz. *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul.

Meriç, C. (1986). “Kültürden İrfana”, İnsan yayınları, İstanbul.

Fischer, M. (2006). “Culture and Foreign Politics. Shafer, Brenda, The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy (Ed)”, Cambridge, Massachusetts London, England: The MIT Press.

Mark, S. (2009), “A Greater Role for Cultural Diplomacy, Discussion Papers In Diplomacy”, Netherlands Institute of International Relations, Clingendael and Antwerp University, April.

Cummings, M. C. (2001), “Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey, Washington”, DC: Center for Arts and Culture.

Kharrazi, Z. (2009). “Kültürel Diplomasinin Ülkelerin Ulusal Çıkarları Üzerindeki Etkisi”, Kültürel yönetim dergisi, üçüncü yıl, Sayı 6. Ss. 99-115.

Aaron, M. (2013), “To Each Their Own: The Southern Caucasus and Iranian Influence”, Policy Department, Directorate-General for External Policies, March.

Paul, Amanda (2015). “Iran’s Policy in the South Caucasus between Pragmatism and Realpoliti”, European Policy Centre (EPC), May.

Adami, A. ve Nouri, M. (2012). “Türkiye’nin Orta Asya’daki kültürel diplomasisi: fırsatlar ve gelecekteki zorluklar”, Orta Asya ve Kafkasya Üç Aylık Dergisi, Sayı 83.

<https://www.farsnews.ir/zanjan/news/>. İran ile Ermenistan arasındaki ticaret alışverişinde 3 milyar dolar hedefleniyor. Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Koolae, E.- Hafezian, M. H. “The Islamic Republic of Iran and the South Caucasus Republics”, Iranian Studies, 43(3), 2010, p. 1- 19.

Shiriyev, Z. ve Celia, D. (2013). “The Türkiye-Armenia-Azerbaijan Triangle: The Unexpected Outcomes of the Zurich Protocols”, Perceptions, 18(1), p. 185.

Sapmaz, A. (2022). “İran’ın Azerbaycan’a Yönelik Dış Politikası: İkinci Karabağ Savaşı’nın Belirleyiciliği”, SDE Akademi Dergisi, Cilt, 2. Sayı, 4. Ss. 12-43.

Extended Summary

Today, the factors that constitute a country's power have changed significantly compared to the past. The role of non-material factors that constitute power has been emphasized more than before and power has acquired a software character. Based on this, cultural diplomacy - including in the Islamic Republic of Iran and Türkiye - has taken an important position in the foreign policy of countries.

The South Caucasus region has one of the most diverse social structures with a population of about 18 million people, comprising 50 ethnic and linguistic groups and three main religions - Islam, Judaism and Christianity. The South Caucasus region consists of three countries, Azerbaijan, Armenia and Georgia. After the collapse of the Soviet Union and the independence of these republics, many thinkers have considered this region to be in a power vacuum situation, and due to its sensitivity, this geographical region has attracted the attention of regional and international actors such as Russia, Europe, the United States, Iran and Türkiye. These three republics have confronted Türkiye and Iran with new opportunities and challenges. The main consequence of this is that it has triggered the rivalry between Türkiye and Iran in this region. This study focuses on the cultural aspects of this rivalry. Iran attaches great importance to the South Caucasus due to its shared history with the region and its location in terms of land connections with the Russian Federation and Northern Europe.

Iran's top priority regarding the South Caucasus has been security and preserving its territorial integrity. This fundamental importance of security has been the source of Iran's efforts to mediate in internal and other conflicts in the South Caucasus. In this regard, Iran has recognized the importance of cultural activities in the South Caucasus but has not been able to achieve the desired results.

Following the collapse of the Soviet Union and the independence of the Republic of Azerbaijan, Iran's relations with the Republic of Azerbaijan followed a bumpy course. The election of Ebulfelz Elchibey, the leader of the Azerbaijan Popular Front with nationalist tendencies, as president in June 1992, and his strong pro-Western and pro-American stance and

emphasis on the Turkish character of the nation was perceived as an unacceptable policy by Iran. Elchibey's Western orientation was interpreted as aimed at curbing the influence of Russia and Iran in the South Caucasus. This was a warning for Moscow and Tehran. Azerbaijan's independence was considered a development with positive advantages for Türkiye. While the Shiite Azerbaijani people were expected to get closer to Iran, Türkiye, which has the same ancestry and ethnic identity, became the first stop for Azerbaijan.

From the Iranian perspective, Türkiye has pursued three goals since the independence of the South Caucasus countries. The first is the spread and development of the influence of Turkish nationalism in Central Asia. The second is to get closer to the Turkic-speaking communities of the region, especially Azerbaijan, and to expand economic relations by participating in lucrative economic projects in the field of oil and gas transfer through Azerbaijan and Georgia. The third is to provide energy to Türkiye by accessing the rich energy resources of the Caucasus and compete with Russia and Iran in this field and cooperate with the United States and the European Union.

Iran has not achieved the desired results in terms of cultural influence in the South Caucasus. The existence of internal and external obstacles has created a break in achieving this goal. In fact, the Islamic Republic of Iran's overall diplomacy in the Caucasus region is, more than anything else, based on Iranian-Islamic modeling for these countries. Many analysts believe that what is evident in the politics, security, economy and culture of the South Caucasus is that Armenia is looking for support from Russia, Azerbaijan is too close to Türkiye and Georgia's goals are fixed on the West and America.

According to the results of the study, the attempts of both countries to become culturally influential countries in the South Caucasus have followed a bumpy road due to economic and security problems. While Iran acted in the eastern triangle of Russia, Armenia and Iran, Türkiye developed policies within the framework of the triangle consisting of Azerbaijan, the Western bloc and Türkiye. As of today, it can be said that Türkiye's South Caucasus policies, especially its cultural policies, have been more successful when the Second Karabakh War is taken into consideration.

AFRİKA'DA BATI SÖMÜRGEÇİLİĞİ, KÖLE TİCARETİ VE SOYKIRIM

Abdulkadir İnaltekin*

Öz

16. yüzyıl başlarında Portekizlilerin deniz ticareti yolu ile sınırlı olarak sürdürdüğü Afrika sömürgesi 19. yüzyılda Avrupa'da hızla yükselen sanayileşme ile küresel ölçekte yeni bir sömürge ve kölelik sisteminin kurulmasına yol açtı. Batılı devletlerin sahaya girmesi ile büyük güçleri bir araya getirmek için Alman Şansöyesi Otto von Bismarck'ın çağrısı ile 15 Kasım 1884 – 26 Şubat 1885 tarihleri arasında "Berlin Kongo Konferansı" düzenlendi. Yüz üç gün süren konferansta yapılan pazarlıklarla Afrika kıtasının sömürge sınırları çizildi. Avrupalı misyonerler, gezginler, arkeologlar, gönüllü hekimler, tüccarlar daha önce kıtanın derinliklerine yaptıkları keşiflerle sömürgeciliğin alt yapısını hazırladılar. Topraklarını genişletmek ve küresel güç olmak isteyen Batılı devletler konferanstan üç ay sonra yurtlarından göç ettirilen Afrika yerlilerini, ABD ve Avrupa'ya taşıdılar. Köleleştirilen Afrikalılar soykırımı uğradı ve toprakları Avrupalı kolonilere paylaştırıldı. Bu çalışmada, Batılı sömürgeci devletlerin Afrika kıtasında uyguladığı köle ticareti, sömürge ve soykırım geçmişi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Amerika, Avrupa, Sömürge, Köle Ticareti, Soykırım.

* E. Öğretim Üyesi, Dipl. Pedagog (Dr.) inaltekin95@gmail.com

Bu makaleye atf için: İnaltekin, Abdülkadir. (2023). Afrika'da Batı Sömürgeçiliği, Köle Ticareti ve Soykırım, SDE Akademi Dergisi, 3(3), 446-494

WESTERN COLONIALISM, THE SLAVE TRADE AND GENOCIDE IN AFRICA

Abdulkadir İnaltekin

Abstract

At the beginning of the 16th century, the Portuguese colonization of Africa, which was limited to maritime trade, led to the establishment of a new colonial and slavery system on a global scale with the rapidly rising industrialization in Europe in the 19th century. The “Berlin Congo Conference” was held between November 15, 1884- February 26, 1885, with the call of German Chancellor Otto von Bismarck, in order to gather the great powers with the entry of the Western states into the field. The colonial borders of the African continent were drawn with the negotiations made at the conference that lasted one hundred and three days. European missionaries, travelers, archaeologists, volunteer physicians, traders prepared the infrastructure of colonialism with their previous discoveries to the depths of the continent. Western states, who wanted to expand their territories and become a global power, moved the African natives, who were displaced from their homes, to the USA and Europe three months after the conference. In this study, the slave trade, colonial and genocide history of the Western colonial states in the African continent was examined.

Keywords: *Africa, America, Europe, Colony, Slave Trade, Genocide.*

Giriş

“Modern bilime göre Afrika, insanlığın ilk yaşam merkezi ve atalarımızın yurdudur. Modern antropoloji insanlığın doğuşunun bugünkü Afrika’dan başladığını, oradan Ortadoğu’ya, oradan da dünyaya yayıldığını söylüyor.” (Friedemann, 2019: 6). Batılı sömürgeciler asırlarca Afrika halklarını **“evrim sürecini tamamlamamış kayıp bağlantının ilkel canlıları”** (Oliver, 2017:2) olarak tanımlamıştır. Kendilerini “Afrika halklarının efendisi” olarak gören Batılı ülkeler kıtayı sömürge altına almak istiyordu. Oysa, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Afrika’da Portekiz sömürgeciliği durdurmak için çeşitli deniz seferleri düzenlemişti (Yavuz, 2016). Bu sömürgeciliği durdurma çabaları imkanları ölçüsünde sonraki dönemde de devam edecekti.

19. yüzyıldan itibaren Avrupa’daki sanayi patlamasının sonucu hammadde ve işçi gücüne ihtiyaç vardı. Uluslararası sahaya açılmak için yeni pazarlar gerekiyordu. Yeni fırsatlar, daha ucuz işçi gücü, Avrupa’nın daha hızlı kalkınması ve halklarının refah düzeyinin yükselmesi demektir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayileşen Avrupa sömürge için deniz aşırı ülkelerde yeni keşifler yapıyordu. Sınırları dışında yeni kaynakları elde etmek hem yerel kaynakları en yüksek düzeyde kullanmak, hem de “egzotik” hammaddelere ve jeostratejik hedeflere ulaşmak için yeni hedeflere yöneldiler. Avrupalılarca Asya, Afrika ve Güney Denizlerinde yaşayan yerli halklara din/medeniyet götürme doktrini ele alındı. Yerel bölgelerde köklü ve kalıcı alt yapının kurulması yalnızca din temelli yöntemlerle mümkün olabilirdi. Bu bağlamda din faktörü, sömürge mülklerini ele geçirmek için Avrupalıların asırlarca kullandığı yöntem olmuştur. Batılı güçler bu şekilde sömürge temelinin daha sağlam atılacağı tecrübesine güveniyordu. Sömürge coğrafyalarına Hristiyanlığı ve medeniyeti götürdüğünü iddia eden Avrupalılar aslında telkin ettikleri dini değerlere kendileri inanmıyordu. Sömürge bölgelerinde yaşayan yerli halkların kendilerine boyun eğmesi için Hristiyanlık kisvesi altında onları baskı altına aldılar ve yerel savaşlar çıkarttılar. Bu şekilde toprakları ele geçirmek ve sömürge sistemini uygulamak kalkıcı olabilirdi. Önce Afrika kıtasının yerel kültür, siyasi, idari ve

dini yapısı tahrip edildi. Daha sonra yerel nüfusun büyük bir kısmı köleleştirilmek üzere Avrupa'ya taşındı ve geleneksel liderler sömürge yönetiminin yeni siyasi ve ekonomik figürleri haline getirildi. Afrika'nın yaşadığı yoksulluk, geri kalmışlık, sömürgecilik, kölelik ve soykırım beş asırlık Batı sömürgesinin eseri olarak insanlık tarihine geçmiştir.

“Avrupa sömürgeciliğinin aktif tarihi 19. yüzyılda sanayi devrimi ile başladı. Fransız İmparatoru Napolyon'un 1813'te uyguladığı kıtasal ablukanın kaldırılması nedeniyle, çoğunlukla Hamburg ve Bremen tüccarları ve armatörleri, Latin Amerika ve Orta Doğu'daki belirli bölgelere, daha sonra da Güneydoğu ve Doğu Asya'nın yanı sıra Batı Afrika, Avustralya ve Güney Denizi adalarına doğrudan bağlantılar kurmaya başladılar. Ticaret şirketlerinin Avrupa dışı pazarlara kademeli olarak nüfuz etmesi, serbest ticaretin İngiltere'nin etki alanına kademeli olarak girmesiyle desteklendi. 1822/24 tarihli sözde Seyriüsefer Yasaları ile İngiliz kolonilerinin yabancı devletlerin sularına açılması, aynı zamanda 1833'te İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Çin için ticaret tekelinin kaldırılması ve sömürgelerle nakliye ve ticaret üzerindeki daha fazla kısıtlamanın kaldırılması, Avrupalı tüccarların dünyanın daha önce reddedilen bölgelerine ilerlemelerini sağladı.” (Heyden, 2023:1).

“Kara Kıta” Afrika'da Beyaz Sömürge

Sömürgeciliğin arka planında çoklu nedenler yatmaktadır. Onların başında Afrika topraklarının sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikleri gelmektedir. Eski çağlardan beri insanların köleleştirilmesi, insan gücünün kullanılması ve toprakların ele geçirilmesi siyasi, askeri ve iktisadi güce erişmek için uygulanan bir yöntem olmuştur. Köle ticareti esas olarak 1440'lardan itibaren Portekizlilerin yerel idarecilerle iş birliği sonucu başladı. 1442 yılında papalık Afrika'da ele geçirilen yerlere yerleşmeyi ve ticaret yapılmasını Haçlı Seferi olarak kabul etti. Bu karar köleliği ve sömürüyü dinen ve ahlaken haklı kıldı (Alpar, 2014: 178). Avrupa'da sanayi ile başlayan makineleşme ise sömürgecinin temelini oluşturdu. Yeni zengin-

likleri keşfetmek için dünyanın birçok bölgesine yolculuk yapan Avrupalı seyyahlar, kaşifler, misyonerler, tacirler, hekimler ve arkeologlar zengin kaynakları keşfettiler. Sömürgeciliğin alt yapısı bu yöntemlerle hazırlanmış oldu. 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın makineleşmesi, uluslararası güce dönüşmesi ve gelecekte yeni teknolojik atılımlar göstermek için daha fazla topraklara ve etki alanlarına sahip olma ihtiyacını doğurdu. Örneğin tarım ekonomisi, baharat, kumaş, değerli maden yataklarının işletilmesi; altın, elmas, demir, bakır, çinko, alüminyum, petrol, doğal gaz vb. mineral, enerji ve tarım kaynakları ele geçirildi. Afrika, Hindistan, Orta Doğu, Doğu Asya ve Latin Amerika toprakları doğal kaynaklar bakımında dünyayı besleyecek zenginliğe sahipti.

Zenginlik gerek ülkeler bazında gerekse kişisel bazda her zaman büyük risk demektir. Zengin doğal kaynaklara, köklü kültür birikimine ve İslam tarihi içinde önemli yere sahip olan Afrika insanlık tarihi boyunca büyük acılar yaşadı. Zengin doğal kaynaklara sahip coğrafyalarda yaşayan yerliler geleneksel yöntemlerin dışında teknik güce sahip değildi. Batılılar tarafından toprakları ele geçirilen yüz milyonlarca Afrikalı nesiller boyu baskı altında yaşamak zorunda bırakıldı. Toprakları işgal edildi, köleleştirildi, kıtalararası göçe zorlandı ve insanlıktan tecrit edildiler. Afrika halklarına uygulanan sistematik sömürge 1956 yılına kadar devam etti. 21. yüzyılda hâlâ insanlığın temel ihtiyaçlarından yoksun yaşayan Afrika halkları açlık, susuzluk ve yoksullukla mücadele etmektedir. Batılı ülkelerin günümüzde devam eden “modern sömürge” sistemi Afrika'nın küresel ölçekte daha da fakirleşmesine yol açtı. Sömürgeci devletlerin siyasi hâkimiyet ve ekonomik güç yarışı dünya çapında yaşanan göçlerin, iç savaşların ve ülke işgallerinin ana sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Afrika'nın zengin topraklarına göz diken Avrupalı sömürgeciler kıtanın doğal kaynaklarını “kara kıtanın vahşi yaratıkları” olarak tanımladıkları siyahilere bırakmak istemiyorlardı. Afrika'nın “kara kıta” olarak tanımlanması, Darwinist motifleri haklı çıkarmak için yakıştırılmış bir tanımlama olarak savunulmuştur. Böylece Darwinizm'e göre, Avrupalılar kendilerini “üstün ırk” olarak görüyor ve “aşağı ırklar” olarak gördükleri halkları emperyal güç kullanarak boyunduruk altına alıyorlardı. Afrika kıtasının zenginliği Avrupalı devletleri sömür-

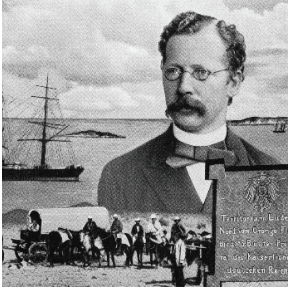
gecilikte birbiri ile yarışır hale getirdi. Büyük güç olma mücadelesi Afrika halklarına karşı acımasız, adaletsiz ve insani olmayan yöntemleri uygulama cesareti kazandırdı. Ne kadar çok sömürge topraklarına sahipseniz, küresel gücünüz de o kadar büyük olacaktır. Zira Afrika, sömürgeci devletlere bakir fırsatlar sunuyordu. Özellikle 1880'lerde Avrupa'nın yükselişi ve sanayileşme sürecinde dünya pazarına açılmak isteyen büyük güçler zengin hammadde kaynaklarına sahip olmak istiyordu. Afrika, Avrupa ve Asya arasındaki deniz yolu sömürgeci devletler için büyük stratejik öneme sahipti. Örneğin Süveyş Kanalı, Afrika, Hindistan ve Çin pazarlarına açılmak için en önemli su yolu olarak ele geçirildi. Özellikle Büyük Britanya, Süveyş Kanalı'nın kontrolünü elinde tutmak istiyordu. Afrika'nın sahip olduğu zenginlikler ve insan gücü kıtaya olan ilgiyi artırdığı kadar kıta üzerinde hukuk dışı ve insani olmayan yöntemlerin uygulandığı sömürge düzeninin kurulmasına da yol açmıştır. Avrupalılar, Afrika'yı ele geçirmek için yerliler üzerinde tarihin en acı katliamlarını uyguladılar. Sömürgeye boyun eğmek istemeyen yerel halk soykırıma maruz kaldı ve bu şekilde Batılı güçlerin yasalarına boyun eğmeye mecbur edildiler. Avrupalılar kıtaya yerleştikten sonra Afrika halkları sahip oldukları zenginliklerin refahını hiçbir zaman yaşayamadılar.

19. yüzyılda Afrika'da Batılı Kaşifler ve Sömürgecinin Öncüleri

Arkeolojik ve bilimsel araştırma adı altında İskoç misyoner David Livingstone, İngiliz tacir Cecil John Rhodes, Alman misyonerler tacir Adolf Lüderitz, hekim Dr. Gutav Nachtigal ve Biolog Dr. Robert Koch gibi *“seyyah kâşifler tarafından, Afrika'nın topografik ve jeolojik sırlarını keşfetmek için kıtanın derinliklerine düzenlenen seferlerle kıta hakkında çok yönlü bilgi toplandı. Zira Avrupalı güçler sanayileşmek için yeni pazarlar ve kaynaklar arıyordu.”* (Heyden, 2023:2).

Büyük Britanya, Fransa, Portekiz ve İspanya'nın yanında Belçika, İtalya ve Almanya gibi yeni devletler de sömürge zincirine katıldılar. 19. yüzyıl başlarında Batılı misyonerler, kaşifler, arkeologlar, gönüllü hekimler ve tacirler sürdürdükleri ön keşiflerle Afrika kıtasının sömürgeleştirilmesi için

tüm alt yapıyı hazırladılar. Örneğin Alman tacir **Adolf Lüderitz**, seyyah ve hekim Dr. **Gustav Nachtigal**, COVID-19 sürecinden ismini sıkça duyduğumuz Alman mikrobiyolog Dr. **Robert Koch**, *İngiliz tacir Cecil John Rhodes* ve İskoç misyoner **David Livingstone** gibi ünlü isimler Afrika'nın sömürgeleştirilmesinde rol oynamış öncü isimlerdir.

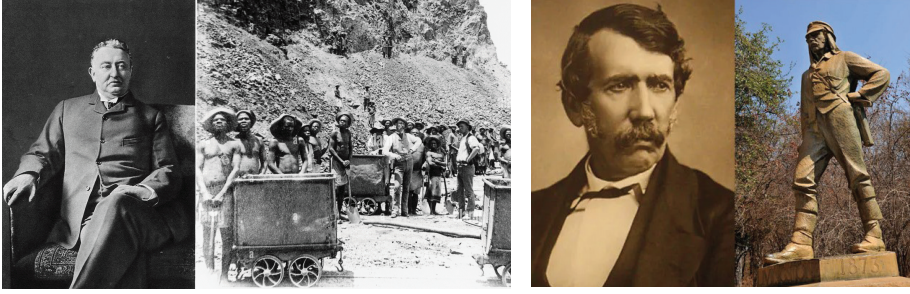

Solda: "Alman Güney Batı Afrika'sının kurucusu, kâşif ve iş insanı Adolf Lüderitz, Almanya ve Güney Batı Afrika'da meşhur isimlerin başında gelir. Almanya ve Afrika'da pek çok yerler "Lüderitz" ismi taşımaktadır. 1939'da Alman donanmasının koruma sürat teknesi birliğine Adolf Lüderitz ismi verilmiştir. Berlin, Bremen, Bochum, Duisburg, Düsseldorf, Koblenz, Köln, Münih ve Münster'de bazı sokaklara "Lüderitz Sokağı" ismi verilmiştir. Ayrıca Namibya'daki Windhoek bölgesi Lüderitzland (Lüderitz Şehri) ve Nabibya sahil koyu Lüderitzbucht (Lüderitz koyu) olarak adlandırılmıştır." (Cunningham, 2016:3).

Ortada: "Gustav Nachtigal, kâşif ve tıp bilimci. Alman İmparatorluğu'nun Afrika'daki sömürge altyapısını hazırlamış, 19. yüzyıl ortalarında Tunus, Cezayir ve Mağrip'te yaşamış, Tunus'ta makam hekimliği yapmıştır. Şansölye Otto von Bismarck tarafından Tunus Başkonsolosluğuna atanmıştır. Kölelerin "evrim araştırmaları" projesinin mimarlarından." (Wiese, 2009:1).

Sağda: "Sağ başta Heinrich Hermann Robert Koch. Covid-19 döneminde "en güvenilir" verilerin kaynağı olarak bildiğimiz "Robert Koch" estitüsünün kurucusu, Alman mikrobiyoloji ve bakteriyoloji

uzmanı tüberküloz, kolera, verem, tifo, şarbon gibi alanlarda “Koch postülatları’ni” geliştirmesiyle ünlü isimdir. Robert Koch, tüberküloz konusundaki keşifleri nedeniyle 1905 yılında Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü almıştır.” (Stevenson, 2023:1).

Solda: “İngiliz misyoner Cecil John Rhodes, «Cape Town» demiryolu projesi ile Güney Afrika’yı Kahire’ye bağlayıp Afrika kıtasını İngilizlere ait hale getirme hayaliyle yaşamış, İngiliz ırkının üstünlüğüne inanmış bir misyoner.” (Arte/Rbb TV, 2010).

Sağda: “İskoç misyoner David Livingstone, güney, orta ve doğu Afrika’da 30 yıl boyunca yürüttüğü misyonerlik ve keşif faaliyetleri ile Batılı ülkelerin Afrika’ya yönelik sömürgesini büyük ölçüde biçimlendirmiştir.” (Christie, 2019:3).

Avrupalıların Sömürge Yarışı

Büyük Britanya ve Fransa, Afrika için büyük bir yarışa girdiler. Her iki büyük güç, Berlin Kongo Konferansı’ndan önce Afrika’yı sömürgeleştirmeye başlamıştı. Batılı ülkeler, daha sistematik ve iş birliği içinde Afrika’nın paylaşılması için Berlin’de düzenlenen Kongo Konferansı’nda bir araya geldiler. Sömürgeci güçler arasında artan rekabet küresel güce erişmek için sömürge ağının genişletilmesi, ticaret yollarının kontrol altına alınması ve Afrika kıtasının paylaşılması üzerinde uzun müzakereler yapıldı. Avrupa ve Asya arasında deniz yollarına sahip olan Afrika, Batılı güçler için büyük stratejik önem taşıyordu. Afrika’nın yeraltı ve yerüstü doğal zenginliklerini

dünyaya taşınmak istiyorlardı. Batılı devletler arasında paylaşılan Afrika kıtasının insan kaynakları da ayrıca büyük önem taşıyordu. Avrupa'da yeni başlayan sanayi üretimi için işçi gücü 19. yüzyılın vazgeçilmez ihtiyacını oluştuyordu. Köleleştirilen milyonlarca Afrikalı karşılıksız olarak (sadece en alt seviyede karın tokluğuna) insanlık dışı uygulamalarla çalıştırıldı. Sömürgeye itiraz eden, baş kaldıran yerel halk soykırıma uğratılmıştır ve topraklarından göç ettirildi.

“20. yüzyılın başına gelindiğinde Batılı sömürgeciler kendi aralarında tüm Afrika kıtasını paylaştılar. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden sömürge hâkimiyeti dokunulmazlığını sürdürdü. Fakat bu, sömürgeye karşı hiçbir zaman direniş olmayacak anlamına gelmiyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası alandaki siyasi, sosyal ve iktisadi değişim Batılı güçlerin işini giderek zorlaştırdı. Yabancı egemenliğine karşı sivil itaatsizlik ve pasif direniş daha 1896 yılından itibaren mahalli bölgelerde başlamıştı. 1900 yılında Doğu Afrika'da Alman sömürgesine karşı başlatılan Gana Asante'daki “Maji Maji” bağımsızlık ayaklanması 1905-1907 yıllarında Almanlar tarafından soykırım vahşetiyle bastırıldı.” (Stefan, 2005:1).

Bilimden Sömürgeye Giden Yol

Avrupalı beyazların “üstün ırk” olduğu ideolojisi sadece siyasilerin fikri değildi. Alman sömürgeciliğinin mimarı olan bilim camiasının çalışmalarları, kaşifler ve misyonerlerin de önüne geçerek Afrika yerlileri için “evrimleşmede geri kalmış vahşi yaratıklar” tezini öne sürdüler! Alman İmparatorluğunun, toprakları dışında hegemonya kurma fikri akademisyenler, entelektüeller, sanayiciler, kaşifler, seyyahlar, Vakıf/STK ve kiliseler tarafından savunuluyordu. Alman sömürge ve finans örgütlerinin kurucu ve destekçileri arasında akademisyenler de bulunuyordu. Koloni subayları, Almanya'nın saygın üniversitelerinde yetiştiriliyordu. Afrika'nın yerli dilleri, kültürü, topografik ve jeolojik yapısı üzerine üniversitelerde eğitim veriliyordu. Akademisyenler ve STK örgütleri sömürge kapsamını genişletme ve etkisini inceleme sürecinde görev aldılar. Sömürge coğrafyalarında yerli

halklara karşı tatbik edilen uygulamalar bilimsel olarak temellendirilerek, yapılan adaletsizlik ve insan haklarına aykırı uygulamalar “meşru” hale getirildi. Bu durum sömürgeci ülkelerin bilim camiasını ve toplumun önde gelen kesimlerini hiçbir şekilde rahatsız etmiyordu.

“Berlin Humboldt Üniversitesinin bazı fakültelerinin yer aldığı “Dorotheenstrasse” sokağında 1904 yılından beri Doğu Dilleri eğitimi verilmektedir. 1887 yılında aynı sokaktaki 7 numaralı binada kurulan (bugün mevcut değildir) Doğu Dilleri Eğitim Merkezinde Afrika'daki sömürge sistemini kuracak olan kadroların yetiştirilmesi için Koloni Amirleri, Güvenlik Subayları ve Gezgin Tüccarlar yetiştiriliyordu. Söz konusu merkezin dil eğitimi programında sadece “Doğu Dilleri” çerçevesinde Arapça, Çince, Hintçe, Japonca, Farsça ve Türkçe yer almıyor, aynı zamanda Afrika dillerinden Kisuheli, Nama, Herero, Ovambo, Haussa, Duala, Fulbe, Jaunde, Twi ve Ewe dilleri de öğretiliyordu. Ayrıca öğrencilerin bilgi ve becerilerini geliştirilmek için tropikal bölgelerin hıfzıssıhha yapısı, sömürgecilik yöntemleri, iktisadi şartlar, sömürge bölgelerinin coğrafi konumu ve tarihi geçmişi hakkında uygulamalı eğitim almaları için stajyer olarak Afrika'ya gönderiliyordu. Eğitim programı, Alman eğitimcilerin yanında, her dilin kendi anadili öğretim görevlileri tarafından sistemli şekilde öğretiliyordu.” (Ursula, 2011:3).

Avrupa'nın sömürge tarihinin içeriğini ve yeniden değerlendirilmesini sömürgeci devletler kabul etmiyor. Uluslararası hukuka ve insan hakları beyannamesine aykırı sonuçları olan sömürge tarihi Batılı ülkelerin yenedünya düzeninde elde edecekleri çıkarları tehdit edeceği endişesini taşıyorlar. Avrupalıların, Afrika'nın çaresiz ve masum yerlilerine uyguladığı soykırım ve sömürgecinin bedeli olarak onların torunlarına tazminat ödemekten ve atalarının işlediği insanlık suçunun varisi olmaktan kesinlikle kaçındıkları görülmektedir.

Sömürge tarihini “yok” saymak için birlikte hareket eden Avrupalı devletler tarihin karanlık yüzünü örtmeye devam etmektedir. Avrupa hegemonyası, Afrika halklarını “üstün ırka” hizmet edecek şekilde yapı-

landırmış, toprakların işgalini ve yerlilerin köleleştirilmesini kollektif olarak gerçekleştirmiştir. Avrupa egemenliği temelinde sömürgeye dayalı yeni bir sistem inşa eden Batılılar Afrika'nın "beyaz efendiler" tarafından yönetilmesi gerektiğini kendilerinde hak olarak görmüştür. İşgal ettikleri topraklar üzerinde hak iddia etmek için toprakların kamulaştırılması, sözleşmenin ihlal edilmesi halinde sömürgecilere tazminat ödenmesi gibi katı şartlar içeren anlaşmalar yaptılar.

"Sömürgeci güçler; –Distribütörler, Avrupalı şirket çalışanları, avukatlar, öğretmenler, gazeteciler, doktorlar ve iletişim uzmanları – Afrikalıların, vatandaşlık statülerini hiçbir zaman kabul etmeye yanaşmadılar ve siyasi güçlerini her zaman bu yönde kullandılar." (Mair, 2005:3),

"Genellikle misyoner okullarında sosyalleşmiş, dünya görüşünü ve siyasi düşüncesini Avrupa ve Amerikan üniversitelerinden almış Afrikalı aydınların sadece küçük bir kesimi sömürgeci güçler tarafından kabul görmüştür. Sömürge sürecinin ellinci yılından itibaren eğitim alanında giderek çoğalmaya başlayan Afrikalılar." (Mair, 2005:3).

Kölelikten bilimsel alandaki ihtiyaçları karşılayan kalifiyeli işçi gücü haline geldiler.

Günümüzde milyonlarla Afrikalı, Avrupa ve ABD'de potansiyel insan kaynakları olarak hayatın her alanında yaşadıkları ülkelere katkı sağlamayı sürdürmektedir.

"ABD'de nüfusun %0,24'ü kadim yerliler; Kawai ve diğer Pasifikliler, %1,26 kadim yerliler; Hindistan ve Alaskalılar, %5 Asyalılar, %13,36'sı Afroamerikalı (Afrikalı köleler), %18,1'i İspanyollar ve %60,73 Beyazlar (Avrupalılar)" (Satatista, 2022).

Berlin'de Paylaşılan Afrika

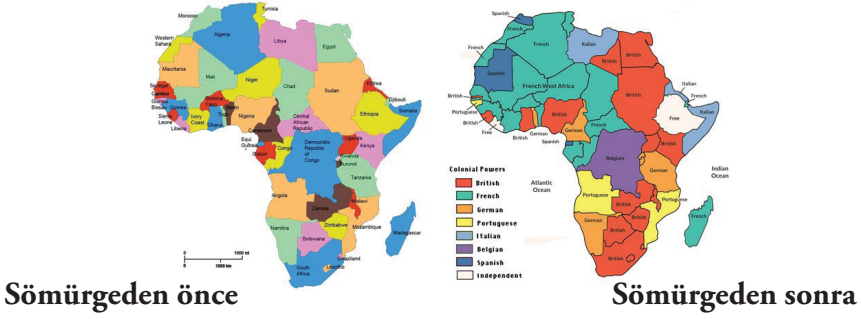
Afrika kıtasının sömürge altına alınması İngilizlerin öncülüğünde başlatıldı. 1884 yılına kadar Afrika üzerinde sömürge planları yapan Almanya

şansölyesi Otto von Bismarck; “yeni Almanya’yı “kılıç ve kan” politikasına göre kuracağım” dediği için tarihe “Demir Şansölye (Eiserne Kanzler)” (Schimid, 2003: S.751) olarak geçti. Bismarck’ın çağrısı ile 15 Kasım 1884 – 26 Şubat 1885 tarihleri arasında düzenlenen “Berlin Kongo Konferansı” toplandı. Yüz üç gün süren konferans sürecinde yapılan pazarlıklar sonunda Afrika’nın paylaşımı konusunda anlaşılarda ve kıtanın yeni sömürge sınırlarını çizdiler. Almanya’nın, Güneybatı ve Doğu Afrika’da (Deutsch-Südwestafrika, Deutsch-Ostafrika) işgal ettiği topraklar: Burundi, Ruanda, Tanzania, Namibya, Kamerun, Gabon, Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Nijerya, Togo ve Gana olarak belirlendi. “Deutsche-Schutzgebiete” (Almanya’nın korunmuş bölgeleri) Almanya’nın sınırları dışında işgal ettiği toprakları tanımlamak için kullandığı bir terimdir. Almanya’nın, Afrika’da işgal ettiği topraklar “korunmuş bölgeler” olarak kabul edilmiştir.

Solda; “Berlin Kongo Konferansı’nda Prusya Başbakanı Otto von Bismarck (işaretleli olan), Afrika kıtasının paylaşıldığı oturumu tasvir eden o dönemin çizimi.” (Arte/Rbb TV, 2011).

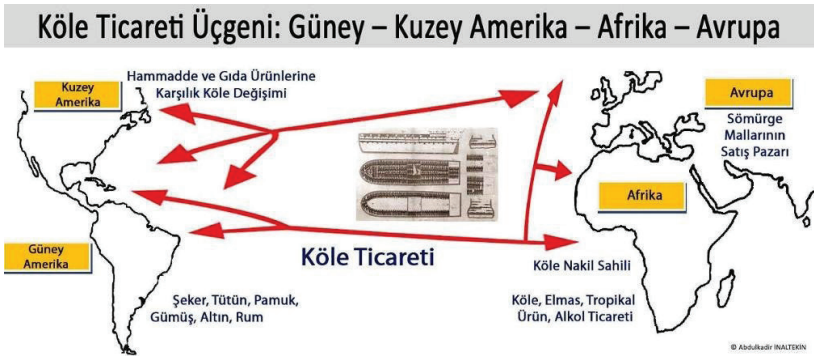
Sağda; “Berlin Kongo Konferansı’nın canlandırıldığı belgesel film.” (Arte/Rbb TV, 2011).

Berlin Konferansı'nda alınan kararların üzerinden henüz üç ay geçmeden sömürgeci devletler kıtanın içini boşaltmaya başladılar. Köle ticareti ABD'den, Batı Avrupa ve Avustralya'ya kadar küresel ölçekte sektöre dönüştürüldü. Önce, kıtanın sahipleri olan yerliler tehcir edildi. Sonra köle olarak her işte çalıştırıldı. Batılı akademisyenlerin üniversitelerde uyguladığı "bilimsel deneyler" ve "evrim araştırmaları" ile Afrika yerlileri dünyaya "evrimleşme sürecini geçememiş yamyamlar" (Arte/Rbb TV, 2011) olarak tanıtıldı. Köleler sadece tarım işlerinde, pamuk tarlalarında, endüstri üretiminde, inşaatlarda, yol yapımında, uşaklık işinde çalıştırılmadı "ev içi kölelik" (Hausklaven), kilise koro topluluğu (gospel choir), müzisyen, sporcu ve cinsel istismar da dahil her alanda kullanıldılar. Sömürge sürecinde öylesi insanlık dışı uygulamalar yaşanmıştır ki insanlık tarihi içinde emsaline rastlamak mümkün değildir. Hayvanat bahçelerinde vahşi hayvanlarla aynı kafese kapatılan Afrika yerlileri "evrimleşme sürecini geçememiş yamyamlar" olarak halka teşhir edilmiştir. Sadece ABD'de, hayvanat bahçeleri ve panayırarda bir milyon defa gösteri, Almanya'da dört yüz farklı noktada halk gösterileri (Völkerschau) düzenlenmiştir. 18. yüzyıldan başlayarak 1956 BM Ek Sözleşmesi'ne kadar devam etmiştir. 1950'li yıllara kadar Afrikalı köleler, ABD ve Avrupa'da; İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, İspanya, İtalya ve Avusturya'da insan sınıfının dışında tutulmuştur.

Köle Ticaretinin Yolları

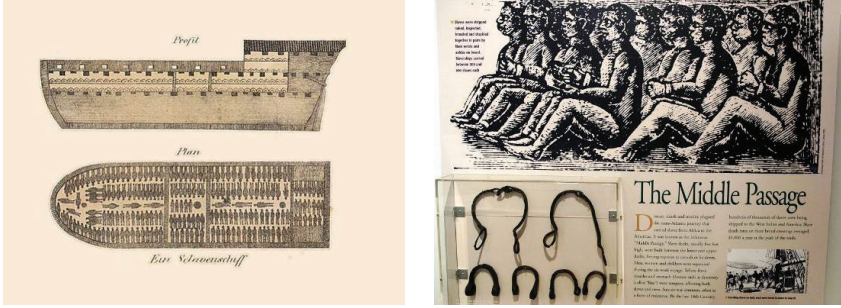
“16.–19. yüzyıllarda Afrika'dan Amerika'ya taşınan gerçek köle sayısının ne kadar olduğu bilinmemektedir. Bunun sebebi, sevkiyat sırasında kölelerin öldürülmeleri veya varacakları yere ulaşmadan yollarda ölmüş olmalarıyla ilgilidir. Kölelerin Atlantik ötesine taşınmaları sırasında gemi yolculuğunda %20 oranında köle ölümü gerçekleşmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Köle ticaretinden daha fazla pay almak için gemiler kapasitesinin çok üzerinde yüklendiğinden yüksek ölüm oranları gerçekleşmiştir. El ve ayaklarından birbirlerine zincirlenmiş olan kölelerin hareket imkanları olmadığından köleler arasında hastalıkların yayılması kaçınılmaz olmuştur. Milyonlarca Afrikalının yurtlarını kaybetmeleri, Afrika kıtası için telafisi mümkün olmayan bir doğal denge kaybı olarak tarihe geçmiştir. Avrupa'nın yüz kızartıcı “köle ticaret üçgeni”, büyük çıkar hesapları yüzünden aşırı giden Hollanda, Fransız, İngiliz, Alman, İspanyol, İtalyan ve Belçika'daki köle ticaret şirketleri eliyle hastalıklar Avrupa'da, hatta dünyada büyük ölçüde yayılmıştır. Avrupa'da üretilen silah, kumaş, içki gibi ürünler Afrikalı kölelerle takas ediliyordu. Amerika'ya sevk edilen köleler, Avrupa'ya kazanç sağlayacak altın, gümüş, pamuk, şeker, konyak, kahve ve tütün karşılığında değiştiriliyordu.” (Klawitter, 2021:1).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılılar sömürgecilik, köle ticareti ve toplu katliamlarda birbiriyle yarışa girdiler. Milyonlarca Afrikalı soykırıma uğradı ve küresel ölçekte köle olarak pazarlandı. Topraklarından

göç ettirilen ve malları Batılılar tarafından işgal edilen Afrika'nın sahipleri, kendi topraklarında vatandaşlıktan çıkartıldılar. Adeta sonu olmayan servete sahip Afrika kıtası yiyecek ekmeğe ve içecek suya muhtaç hale getirildiler.

“Afrika’dan, ABD’ne 12 milyon köle sevk edildi, ancak, sevkiyat sırasında 10 milyon köle hayatta kalabildi. Kölelerin üçte ikisi 35 yaşında erkeklerden oluşuyordu. Atlantik ötesi köle ticaretinde kölelerin sadece kas gücü önemliydi.” Afrika’daki satıcılardan alınan köleler gemilere dolduruluyor, sevkiyat sırasında hayatta kalmayı başaranlar efendileri tarafından dünya köle pazarında yeni alıcılara satılıyordu. Bundan sonra köleler yeni efendilerinin tarlalarında veya üretim işlerinde ırgatlık yapıyordu. Karayipler ve Kuzey Brezilya’da ağır şartlar altında, acımasız uygulamalara tabi tutulan köleler yaklaşık beş yıldan sonra iş göremez hale geliyordu. Bu duruma gelen köleler öldürülüyor ve onların yerine, sonunda aynı akıbete uğrayacak yeni köleler getiriliyordu.” (Klawitter, 2021:1).

Solda: “Köle ticareti için özel tasarlanmış gemi çiziminin aslı.” (Klawitter, 2021: S.1).

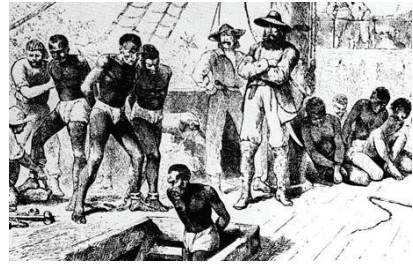
Sağda: “Orta Sınıf Yolcular” başlığı atılmış köle taşımacılığını gösteren o dönemin gazetesi The Times’in haberi. Birbirine zincirlenmiş halde Afrikalı kölelerin Atlantik Okyanusu üzerinden Yeni Dünya’ya taşınıyor.

Haber Metni:

“The Middle Passage Slaves were stripped naked, inspected, branded and shackled together in pairs by their wrists and ankles on board. Slave ships carried between 300 and 600 slaves each.” (Lotha, 2022:1).

(Orta Sınıf Yolcular. Köleler çıplak soyuldu, teftiş edildi, damgalandı ve gemide çiftler halinde el ve ayak bileklerinden birbirine zincirlendi. Köle gemilerinin her biri 300 ila 600 köle taşıyordu.)

Bir yandan Afrika toprakları işgal edilirken, diğer yandan yerliler köle olarak gemilerle Batılı ülkelere taşındı. 1900'de köle ticareti için Avrupa ve ABD'de kurulan şirketler aracılığı ile köleler ihtiyaca göre sınıflandırılarak işçi gücü olarak sömürgeci ülkeler arasında dağıtılıyordu.

Solda: *“ABD ve Avrupa'ya nakledilmek üzere toplanan köleler”* (Zürich, 2020: S.3).

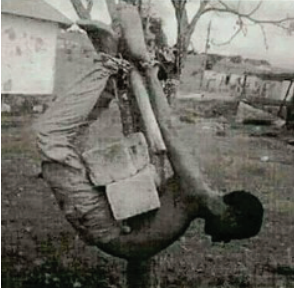
Sağda: *“Gemi mahzeninde zincire vurularak taşınan köleleri tasvir eden çizim.”* (Ley, 2020:1).

“Tanrı Adına” Kölelere Yapılan İşkence

“Misyonerler Afrika'ya geldiğinde bizim topraklarımız, onların İncili vardı. Bize, gözlerimiz kapalı dua etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi tekrar açtığımızda İncil bizim, topraklarımız onların olmuştu.” (TV, 2017).

Mzee Jomo Kenyatta (Kenya'nın kurucu devlet başkanı)

“Misyonerler, Afrika yerlilerini, kendilerine yapılan kötülüklerin Tanrı’yi hoşnut etmek ve sömürgecinin yerliler için bir kutsama olduğuna ikna ettiler. İspanyol sömürgeciler Latin Amerika’ya Katolikliği, Fransızlar ise “Française” uygarlığını ve türevlerini sömürgeleştirdikleri coğrafyalara taşıdılar. Sömürgeciliğin öncü isimlerinden İngiliz Cecil Rhodes’un inancına göre “dünyadaki ilk ırk” olan İngilizler, kendileri tarafından boyun eğdirilen herhangi bir halkın kendilerini şanslı sayabileceğine inanıyordu. Cecil Rhodes’e göre İngiliz beyefendisi evrenin efendisi olmak istiyordu.” (Wiedemann, 2007:2).

Solda: Hristiyanlık Afrika’ya böyle yayıldı. Misyonerler bu vahşeti, “merhamet ve adalet sahibi Tanrı’ya hizmet etmek için” yaptıklarına insanları ikna ettiler. Çünkü insan, ancak “Tanrı adına” olan her şeyi kabul eder.

Ortada: Avrupalı bir çocuk kendi yaşıtı Afrikalı çocuklara yapılan işkenceyi soğukkanlılıkla izliyor.

Sağda: Misyonerlerin Hristiyanlığı tebliğ etmek için uyguladıkları işkence.

“Hollanda sömürgesi altındaki Surinam, Paramaribo ve Berbice’den toplanan Güney Amerikalı köleler uzun yolculuktan sonra köle ticareti üçgeninin diğer ayağı olan, Batı Hint Adaları’nın Guyana kıyısındaki bataklık arazilere taşındı. Orada şeker, kahve ve pamuk yetiştirme tarlalarında çalıştırıldılar. Bu sebeple Curaçao (Kurasao) adası dünyadaki köle ticareti pazarının en önemli merkezi haline geldi. Dünyanın hiçbir yerinde Güney Amerika’da olduğu gibi o kadar çok köleye

bir avuç toprak sahibi (plantasyon) ve şeker baronları beyaz tüccarlar tarafından insani davranılmamıştır. Onların acımasız ve ahlaksızlığı Gine kıyılarındaki “Sömürge Valilerinin” yani Almanların gaddarlığını bile aşmıştı. İnsanlık dışı uygulamaların ağır şartları altındaki köleler ve hamile kadınlar herhangi bir geçim ve yaşam güvencesi olmadan en ağır şartlarda çalıştırıldılar.

Kaçma ihtimalleri olmadığı halde sürekli kırbaçla dövülerek çalıştırılıyor ve birkaç yıl içinde iş göremez hale geliyorlardı. Çalışamayacak duruma gelen köleler öldürülüyor ve onların yerine sürekli yeni köleler getirilerek üretim aralıksız sürdürülüyordu. Firar etmeye kalkışan kölelerin aşil tendonu kesiliyordu. Başkalarını firar etmeye teşvik edenlerin bacakları kesiliyor, diri diri yakılıyor veya kasap çengeline asılıp acı çektirilerek öldürülüyorlardı. İşkenceler zamanla çok işe yaradı ve kölelerin firar etmeleri böylece önlendi. Çırlıçplak soyulan köleler, uyuyan “efendilerini” sıcak havadan etkilenmemesi için mütemadiyen yelpazeye serinletiyordu. Fiziği güzel olan köle kız ve kadınlar seçilip, özel eğlence günlerinde şirket sahiplerine çırlıçplak teşhir ediliyor ve haftalarca onlara peşkeş çekiliyordu.” (Frank, 2016:2).

Solda: “Firar etmeye kalkışan kölelerin ceza olarak aşil tendonu kesiliyordu.” (Tendon, 2023:1).

Ortada: “Başka köleleri firar etmeye teşvik edenler darağacında kasap çengeline asılıyordu.” (Galgen, 2023:1).

Sağda: “Köleler sürekli kırbaç altında çalıştırıldılar; Güney Amerika eyaleti “Louisiana’da işkenceye maruz kalmış bir köle, 1863”. (Gordon, 2023:1).

Solda: “Belçika Kral II. Leopold. Otomobil lastiği üretimi için Afrika ormanlarından elde edilen sünger hammaddesi toplamada yeterli başarıyı gösteremedikleri için ceza olarak elleri ve tek ayakları kesilen Kongolu çocuklar, 1904.” (History, 2023:2).

Ortada: “Uzuvları kesilerek cezalandırılan Kongolu çocuklar.” (Bahar, 2010:3).

Sağda: Batılı sömürgeci devletler Afrika’da kölelerin kesilen ellerini, yine Afrika’nın çikolata hammaddesinden ürettikleri çikolatalarla zevke dönüştürüyor.” (Alyson, 2023:2).

Alman İmparatorluğu’nun Afrika’da Sömürge Tarihi 1884–1956

Avrupalıların dünyaca ünlü sanayi markaları sömürge dönemi ile ortaya çıkmıştır. Örneğin Almanların yük kamyonu, tren vagonu, lokomotif ve çeşitli obüs silahlarının üreticisi “Krupp” şirketi Osmanlı döneminden beri Türkiye’de önemli pazar payına sahiptir. Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale cephesinde boğazın savunmasında kullanılan “Mecidiye” topları Alman “Krupp” silah fabrikasının üretimidir.

Solda: “Alman “Krupp” fabrikasının ürettiği Çanakkale cephesinde Rumeli Mecidiye Tabyası (Mecidiye Tabyası, 2023:1).

Sağda: “Alman “Krupp” fabrikasının ürettiği Lokomotif ve demir yolu yapımında çalıştırılan Afrikalı köleler.” (Thyssenkrupp, 2023).

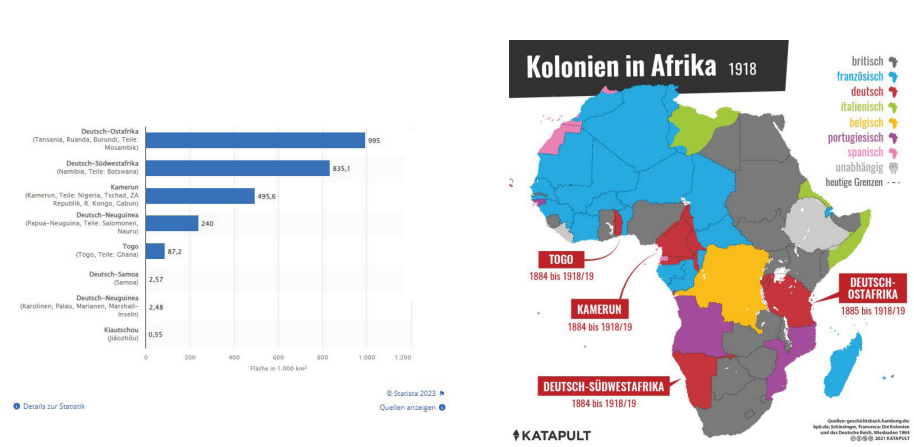
Solda: “Demir yolu yapımında çalıştırılan Afrikalı köleler.” (Spiegel, 2020: S.4).

Sağda: “Almanların yedek parça imalatında çalışan Afrikalı köleler (1905-1906)”. (Arte/Rbb TV, 2011).

Güneybatı ve Doğu Afrika’da “Almanya’nın Korunmuş Bölgeleri” 1904–1956

Almanya, tüm Batı Afrika topraklarının İngiliz veya Fransızların eline geçmesini istemiyordu. 1847’de Alman İmparatorluğu, Güneybatı ve Doğu Afrika’da yerleşik koloni sistemi kurmaya karar verdi. Berlin Kongo Konferansı’nın ardından Togo ve Kamerun’a çok sayıda Alman kolonileri yerleştirildi. Ticari müesseseler, gümrük idaresi, valilik, hastane, postane,

nüfus ve tapu dairesi, banka ve darphane ile donatılmış şehir sistemi inşa edildi. 1880'lerin başında Bismarck, Almanya'nın sınırları dışında işgal ettiği toprakları ve Alman tüccarların mülklerini "Almanya'nın korunmuş bölgeleri" (Deutsche-Schutzgebiete) olarak İmparatorluğun koruması altına aldı.

Solda: "Almanya'nın Güneybatı ve Doğu Afrika'da sömürge topraklarının yüzölçümü. "Deutsch-Südwestafrika" (DSWA) ve "Deutschostafrika" (DOA) (1.236.423,5 km²)" (Department, 2023:1).

Sağda: "Almanya'nın Güneybatı ve Doğu Afrika'sının sömürge haritası" (Samnick, 2021:1).

"Alman İmparatorluğu, Doğu Afrika Bankası 50 Rupien Banknotu 1905" (Sandrock, 2007: 11).

Prägezahlen der Regierungsmünzen 1904 – 1914				
Nominal	Metall	Anzahl	Wert in Rupien	
1 Rupie	(Ag)	12.530.000	12.530.000	
½ Rupie	(Ag)	1.640.000	820.000	
¼ Rupie	(Ag)	3.300.000	825.000	
10 Heller	(Cu/Ni)	3.200.526	320.052,60	
5 Heller	(Cu/Ni)	3.000.000	150.000	
5 Heller	(Cu)	1.566.106	78.305,30	
1 Heller	(Cu)	91.549.027	915.490,27	
½ Heller	(Cu)	18.393.268	91.966,34	
Gesamtwert:			15.730.814,51	

Technische Daten der Regierungsmünzen 1904 – 1914					
Nominal	Metall	Rauhgewicht g	Feingewicht g	Feingehalt ‰	Größe mm
1 Rupie	(Ag)	11,664	10,692	916,6	30,50
½ Rupie	(Ag)	5,832	5,346	916,6	24,42
¼ Rupie	(Ag)	2,916	2,673	916,6	19,20
10 Heller	(Cu/Ni)	6,250	-	-	26,00
5 Heller	(Cu/Ni)	3,125	-	-	21,00
1 Heller	(Cu)	4,000	-	-	20,00
½ Heller	(Cu)	2,500	-	-	17,50

“Alman Doğu Afrika darphanesi madeni paraları (Ruple) 1904–1914”
(Meyer, 2004:4).

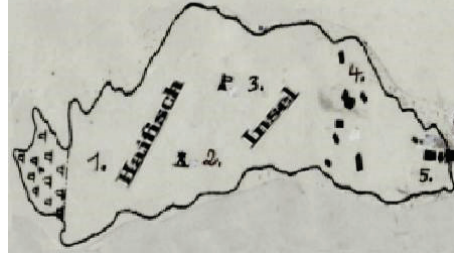
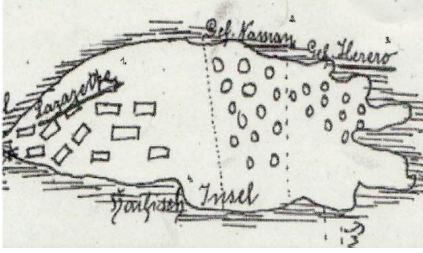
Solda: “Alman İmparatorluğu, Doğu Afrika Alman sömürgesi posta pulu 1906.”

Sağda: “Alman Güneybatı Afrika Swakopmund Gümrük ve Ticarek İdaresi levhası.” (Blackdotswhitespots, 2023).

Alman Güneybatı Afrika’sında Soykırım “Deutsch-Südwestafrika” (DSWA)

“Tazminat korkusu, bugüne kadar pek çok Avrupalı politikacının sömürge döneminde Afrika’da işlenen suçlar nedeniyle açıkça özür dilemesini engelledi. Sömürge sürecinin sadece ilk otuz yılında Almanların 1904-1908’e kadar Alman-Güney Batı Afrika’sında (bugünkü Namibya)” Herero ve Nama halkına karşı ve 1905-1907’ye kadar Alman Doğu Afrika’sındaki (şimdi Tanzanya) Maji Maji ayaklanmasına kar-

şı gerçekleştirdiği en kapsamlı ve vahşi soykırım yaşanmıştır.” (Beez, 2005).

Solda: “1. Loza Çadırları, 2. Nama Esirleri, 3. Herero Esirleri, 4. Shark Sahili (Namibya/Lüderitz Koyu) Ekim 1906” (Dornseif, 2011:5).

Sağda: “1. Herero Kampı, 2. Gözetleme kulesi, 3. Nöbetçi kulübeleri, 4. Karantina barınağı, 5. Askeri revir, 6. Gezinti alanı ve giriş (bir misyonerin çizimi), Ekim 1906” (Dornseif, 2011: 10).

Solda: “Alman Sömürgesi döneminde Lüderitz koyu 1900” (www.marie-luise-erhart.de, 2023)

(Yukarıda bahsi geçen Adolf Lüderitz adını taşıyan koy).

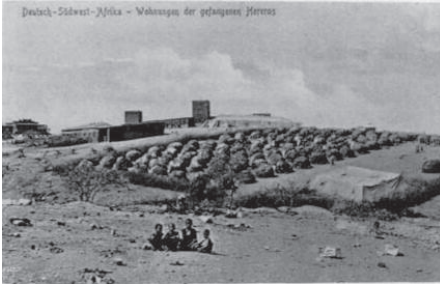
Sağda: “Alman sömürmesine karşı ayaklanan Hererolar, idama götürülürken.” (Titz, 2017: 1).

Solda: “Alman sömürgesine karşı ayaklanan Hererolar idama götürülürken.” (Paul, 2015:1).

Sağda: “Ormanda yakalanan Herero mahkumlar.” (Althaus, 2015:1).

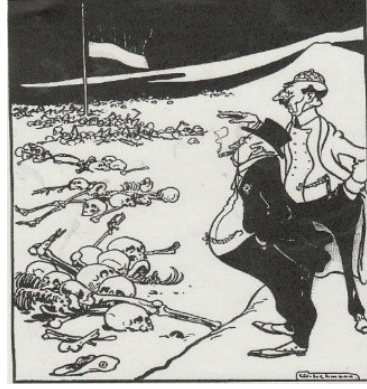
“Bilimsel inceleme” maksadıyla insanın, açlık ve susuzluk sınırını ölçmek için mahkumlar ölüme terk edildiler.

Solda: “Windhoek toplama kampı Kartpostalı 1905” (Dornseif, 2011).

Resmin üzerinde: “Alman Güney-Batı Afrika’sında Herero esirlerinin ikametgâhı” yazılıdır.

Sağda: “Swakopmund toplama kampı sahilinde açlıktan ölen çocuklar, 1905.” (Dornseif, 2011:10).

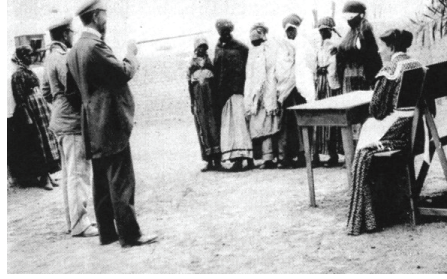
Solda: “Swakopmund’daki Alman soykırımında ölenlerin iki sıra halinde gömüldüğü toplu mezarların havadan görünüşü, 1905.” (Dornseif, 2011:10).

Sağda: “Berlin’de yayınlanan “Gerçek Jakob” sosyalist hiciv dergisinde iki dedikoducunun 1906 yılında Waterberg ve Omaheke Çölünde Soykırım konuşması şu şekilde tasvir edilir: “Bizim koloniler size bir şey sunamadı ve daha yüksek ürün alamadıysa, bir kemik değirmeni hazırlamak her zaman işe yarar.”(Dornseif, 2011:10).

Solda: “Swakopmund toplama kampında Herero ve Nama çocuk mahkumlar 1905.” (Opoku, 2011:18).

Sağda: “Windhoek toplama kampında ölüme giden Herero ve Nama çocuk mahkumlar 1905” (Opoku, 2011).

Solda: “İdam edilen *Herero ve Nama erkekleri*.” (Dornseif, 2011:10).

Sağda: *Bir Alman kadın yönetici tarafından Alman erkeklere pazarlanan Herero ve Nama kadınları*.” (Dornseif, 2011:10).

“Evrimi Geçememiş Vahşi Yaratıklar”

İdam edilen, toplama kamplarında ölen ve toplu katliamda öldürülen sayısız Afrikalının cesedi “bilimsel araştırma ve eğitim” çalışmaları için Almanya'nın çeşitli üniversitelerine gönderildi. Bu şekilde Almanya'da Herero ve Namaların çok sayıda kafatası, iskelet ve mumyalanmış ceset parçalarından koleksiyonlar meydana getirildi. Hâlâ Almanya'da çok sayıda klinik ve üniversitelerin mahzenlerinde Afrika yerlilerinin on binlerce iskeleti saklanmaktadır.

“Alman Sömürge Malları Pazarlama Şirketi” işletmecisi Bruno Antelmann'ın yanında çalışan siyahiler Berlin'deki antropologların dikkatini çekti. 1896 yılında, Berlin Halkbilimi Müzesi Genel Müdür Yardımcısı Prof. Felix von Luschan, kendi tabiriyle “kıvırcık kafalar” üzerinde deneyler yapmak için Antelmann ile görüştü. Uygulanan insanlık dışı deneylere itaat etmeyen siyahiler kendilerinden öncekilere yapıldığı gibi, dövülerek itaate zorlandılar. Deneylerde itaatsizlik gösteren siyahiler Prof. von Luschan tarafından Alman Köle Birimlerine rapor ediliyor siyahi erkek/kadın ve çocuklar Berlin hayvanat bahçesinde “evrimleşememiş tamamlanmamış vahşi yaratıklar” diye halkın şaşkın bakışları arasında teşhir ediliyordu. Deneylere itiraz eden siya-

hileri hazmedemeyen Luschan, hazırladığı raporda ırkçı düşüncelerini yüksek sesle dile getiriyordu.” (Wallenberg, 2018:3).

“100 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen Alman Devlet Araştırma Hastanesi Charité’nin (Şarite) gizli depolarında, Alman soykırımından kalma Herero ve Namalara ait on binlerle kafatası ve iskeletler hâlâ saklanmaktadır. Hatta devlet birimlerinin depolarında ve özel koleksiyoncuların elinde binlerle iskelet parçaları ve kafatası olduğu bilinmektedir.

Namalı kadın, erkek ve çocukların dişlerinin özel olarak sivriltilmiş olduğu kaynaklarla tespit edilmiştir. Namıbyalıların çoğu toplama kamplarında öldürüldü. Kampların üçünde çok ağır sonuçlar veren yaygın iskorbüt hastalığı baş gösterdi.

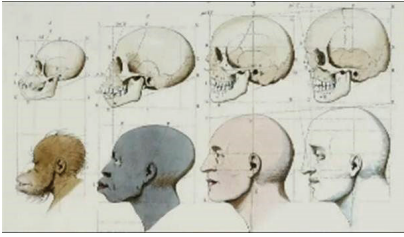
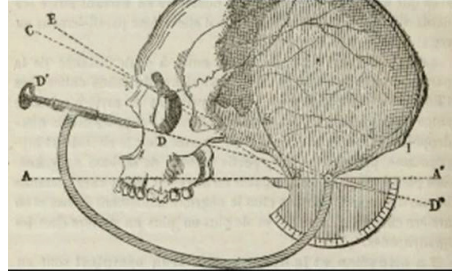
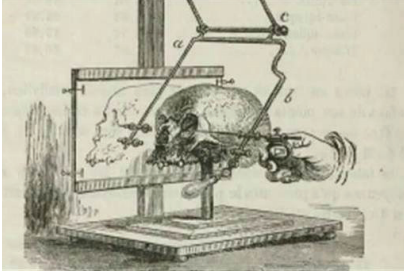
Öğretim görevlisi Paul Bartels, iki bayan doktora asistanı ile yüz kaslarını incelemek için sandıklarla Namıbya’dan gelen kesilmiş kafaları Berlin’de teslim aldı. Sadece bilim adamları değil maceracılar, tüccarlar, askerler, üniversite arşivleri ve özel koleksiyoncuların elindeki kafatası ve iskelet kemikleri 1904’ten beri depolarda korunmaktadır. Günümüzde hâlâ Alman müzelerinin depolarında ve koleksiyoncuların elinde Freiburg, Bremen, Göttingen ve Berlin üniversite ve hastanelerinin depolarında on binlerle kafatası ve iskelet kemikleri saklıdır.

Antropolog ve Öjenik (Eugenicist) Eugen Fischer, geçmişi 1810 yılına dayanan “Freiburger Alexander-Ecker-Kafatası Koleksiyonu Merkezi’nde” görevlendirilmişti. Daha sonra Fischer, ırkçı Nazilerin önde gelen hijyenistlerinden biri oldu.

Namıbya’dan Berlin’e çok sayıda kafatası ve yumuşak dokular getirildi. Hatta Fischer, 1908’de bizzat Namıbya’da mezarları açıp cesetleri Berlin’e taşıtmıştır.

Mecklenburg Dükü Johann Albrecht “bilimsel inceleme” amaçlı yaptığı sayısız keşif seyahatleri sonucunda getirdiği binlerce Afrikalı yerlilerin kafatası ve iskeletlerini, “Alman Tıp Enstitülerine” göndermiştir.

Hangi amaçlarla ve hangi kanallardan tedarik edildiği açıklanmayan iskeletlerin hiçbir yerde kayıtlarına rastlanmaması korkunç şüphelere sebep olmuştur.” (Haruna, 2011:3).

“Batılı “bilim adamları” tarafından, “maymundan insana evrilme sürecini tamamlamamış vahşi yaratıklar” olarak tanımladıkları siyahi köleler üzerinde yapılan “bilimsel” deneyler.” (ARTE/RBB, 2010).

Solda: “Namibya Swakopmund Gümrüğünde Alman askerler, “bilimsel inceleme” için “Berlin Patoloji Enstitüsüne” göndermek üzere hazırladıkları iskelet ve kadvralar (1905-1906).” (Aikins, 2017:1).

Sağda: “Alman Güney Batı Afrika’sında yapılan soykırımda öldürdükten sonra mumyalanmış “Şeytanın anatomisi” olarak tanımlanan bir Hottentot (karma ırk) kafası 1907. Berlin Charité Devlet Araştırma Hastanesi Arşivi.” (Dornseif, 2011:10).

Solda: “Berlin Charité Devlet Araştırma Hastanesi arşivinde saklanan Namibya’da yaşanan soykırım kurbanlarına ait bazı kafatasları.” (Stang, 2015:1).

Sağda: “1904 Namibya’da Alman “sömürge güçlerine” karşı ayaklanmada soykırıma uğrayan Hereroların deney için kullanılan kafatası. Resim: Keystone, Basın Hizmet Bürosu”

Alman Devlet Araştırma Hastanesi Charité koleksiyonundan bir Herero ait bu kafatası, ülkesine teslim edilmeden önce. Katliamın üstünden 100 yıldan fazla zaman geçti, ancak onlardan sadece 20 tanesi şimdiye kadar geldiği yere iade edildi. Resim: Mike Wolff” (Haruna, 2011:3).

Dededen-Toruna Kalan Miras

Solda: Ocak 1904-1908 yıllarında Almanların Namibya'da, Herero ve Nama halkına uyguladığı soykırıma karşı ayaklanma başlatan Samuel Maharero.

Sağda: 30 Eylül 2011 yılında Alman Devlet Araştırma Hastanesi Charité'de konuşma yapan Samuel Maharero'nun torunu Namibya Delege Başkanı Alfons Maharero. Delege, bilimsel inceleme amaçlı Berlin'ne götürülen on binlerce soykırım kurbanlarının iskelet ve kafatasının iadesi için Alman makamlarıyla yapılan görüşmede Almanya, Namibya delegesine sadece yirmi kafatası iade etti. (Dornseif, 2011:10).

ABD ve Avrupa'da Zoolojik “Halk Gösterileri”

Afrikalı kölelere tatbik edilen insanlık dışı uygulamalardan bir diğeri de kölelerin, ABD ve Avrupa'da hayvanat bahçelerine kapatılması ve vahşi hayvanlarla birlikte halka teşhir edimesi olayıdır.

“Halk Gösterileri” (Völkerschau) olarak bilinen uygulama kölelerin, hayvanat bahçesi, sirk ve panayır gibi mekânlarda akrobatik gösteriler yaptırılarak insanlara teşhir edilmesi demektir.” (Susann, 2006).

“ABD ve Avrupa'daki gösterilerin uluslararası alanda doruk noktaya çıkışı 1870–1940 yılları arasındadır. Bu sürede Avrupa ve Kuzey Amerika'da büyük, orta ve küçük ölçekli şehirlerde bir milyon kez “Halk Gösterileri” gerçekleştirilmiştir. Sadece Almanya'da düzenlenen üç yüzden fazla noktada “Halk Gösterilerinde” Afrikalı köleler halka teşhir edilmiştir. Aynı zamanda bu gösteriler köleler üzerinde uygulanan deneylerle yüzden fazla “antropolojik-zoolojik gösteriler” şeklinde de yapılmıştır.” (Anne, 2005:11).

Bundesarchiv, Bild 183-RO2033
Foto: o.Ang. 1.1909

Solda: *Alman İmparatoru Kaiser Wilhelm II, “Stellingen–Hamburg” hayvanat bahçesinde halka teşhir edilen Etiyopyalı köle kadınlarla, 1909.*” (Heise, 2009:3).

Sağda: *“Stellingen–Hamburg” hayvanat bahçesinde ağullarda yaşayan Etiyopyalı kadınlar: İsa ve Habr Auel, kızlar ve kadınlar.* (Heise, 2009:3).

(Resmin üzerinde: *“Carl Hagenbeck's Tierpark, Stellingen–Hamburg, Aethiopien. Isa und Habr Auel, Mädchen und Frauen”*; (Carl Hagenbeck'in *Stellingen–Hamburg Hayvanat Bahçesinde Etiyopyalı İsa, Habr Auel, kızlar ve kadınlar.* 1909) yazmaktadır.

Hamburg hayvanat bahçesi müdürü Carl Hagenbeck, vahşi hayvan tarcılığı yapan ve Almanya genelinde Afrikalı kölelerin hayvanat bahçesine kapatılması ve *“vahşi yaratıklar”* olarak halk gösterilerinde (*Völkerschau*) teşhir edilmesi projesinin fikir babası. Almanya'nın hayvanat bahçelerinde ağullara kapatılıp çevirme arkasından insanlara teşhir edilen köle kadınları görmeye gelenlerin arasında *Alman İmparatoru II. Kaiser Wilhelm'in de olduğu yukarıdaki resimde gösterilmiştir.* Hayvanat bahçelerine kapatılan kölelerin içinde Müslümanların da bulunması o dönemde Almanya'nın, Osmanlı Devleti'nin en yakın müttefiki olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin konuya müdahale etmemiş olması düşündürücü olduğu kadar da anlaşılabilir bir durumdur. Nereye geldiklerinden habersiz olan Afrikalı köleler dünya görmemiş ve gelişmemiş olsalar da kendi topraklarının havasından, suyundan, doğasından dolu dolu zevk alarak öz kültür, gelenek ve inanç değerlerine göre *“hür ve insan”* olarak yaşıyorlardı. *“Berlin Hayvanat Bahçesinin hükümdarı ve babası”* olarak nitelendirilen müdür Prof. Dr.

Ludwig Heck, 1888 yılında yirmi sekiz yaşındayken müdürlük görevine getirildi, 1931 yılına kadar bu görevde kaldı ve sonra yerine oğlu Heinz Heck geçti.

Solda: Berlin Hayvanat Bahçesi Müdürü Prof. Dr. Ludwig Heck, Kongolu Pigme kabilesinden olan kölelerin hayvanat bahçesindeki ilk karşılama sırasında, 1 Nisan 1931 (Comer, 2023)

Afrika'nın ilk yerlileri olduğu düşünülen Pigmeler bugünkü Papua, Yeni Gine ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde yaşayan ve boyları 1,5 metreyi geçmeyen yerli kabile halkıdır.

Solda: İsviçre/Basel Hayvanat Bahçesi tanıtım afişinin başlığı: “İnsan yiyen yamyamlar!”, 1900.” (Fuchs, 2011:5-7).

Ortada: Almanya/Frankfurt am Main hayvanat bahçesinin tanıtım afişi. Afişte, günde sekiz kez gösteri yapıldığı yazılıdır. Hayvanat bahçesi web sayfasının “Tarihçe” bölümünde; “halk gösterisi'nin” (Völkerschau) 1891 yılında halka açıldığı belirtilmiştir.” (Schütte, 2022: S.1).

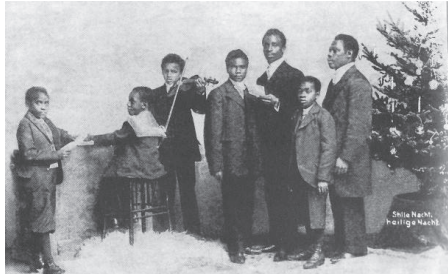
Sağda: *Almanya/Stuttgart* hayvanat bahçesinin “Halk Gösterileri” (Völkerschau) afişi 1928. Afrikalı erkek, kadın ve çocuk kölelerden oluşan “yam-yam yaratıklar” halka teşhir ediliyor. Bu uygulama, “1956 BM Ek Sözleşmesine” kadar devam etmiştir. (Colin, 2020:5).

Batılılar, kendilerini “üstün ırk” olarak görmekte sakınca görmemektedir. Bu zihniyet küresel ölçekte 21. asırda da devam etmektedir.

Almanya’ya Tarihinde Afrikalı Göçmenler 1884–1956

“1905 yılında “Hafta” dergisinde yayınlanan “Berlin’deki Yabancılar” başlıklı makalenin kapak resmi (aşağıda soldan 3. genç) Togolu Kwassi Bruce, (1893-1964).

Bruce, Babası J.C. Bruce ile birlikte 1896 yılındaki ilk Alman kolonisi ile Berlin’deki Alman Koloni Yurdu (Deutsche Kolonialhaus) işletmecisi Antelmann’a getirildi. Kwassi Bruce Almanya’da kaldı, piyanist oldu. Afrikalı kölelere uygulanmayan istisnai bir uygulamayla 1926 yılında Bruce Alman vatandaşlığına kabul edildi. 1934 yılında Nasyonal Sosyalistlerin iktidarı ele geçirmesiyle, Berlin’deki Afrikalıların yaşam koşullarının tehlikeye düşmesi üzerine Alman Dışişleri Bakanlığı’nın Sömürge Sorumlu Birimi’ne şikâyet dilekçesi gönderdi. 1936–1939 yılları arasında Bruce “Alman Afrika Denetleme Bölümü” başkanı olarak istihdam edildi. (Fotoğraf: “Hafta”, 1905” (Heyden U. v., Zeller Joachim, 2002:84-93).

Solda: “Togolu Kwassi Bruce, (soldan sağa 3. genç) Alman sömürge yurdunda büyütülmüş piyanist. Alman sömürge gazetesi 1902” (Bruce, 2023:2).

Sağda: *Alman Koloni Yurdu'nda asimile edilmiş Togolu Kwassi Bruce ve Afrikalı kölelerin çocukları.* (Tkalec, 2020:1).

Afrikalı çocuklar sadece Almanya'da değil, ABD, Büyük Britanya, Fransa, Belçika, İspanya, İtalya, Hollanda ve Portekiz'de Batılı sömürgeci güçler tarafından “ev içi kölelik” uygulaması ile kiliselerde ve “Köle Merkezleri'nde” asimile edildiler. 1885'i gösteren aşağıdaki çizimde Afrikalı çocukların ailelerinden alınması ve Brezilyalı sömürgeci ailelerde ev içi köleler olarak yetiştirilmeleri tasvir edilmiştir.

Solda: “Çocuğunu kurtarmaya çalışan Afrikalıya kırbaçla karşılık veren Batılı sömürgeci. (Jazeera, 2020:1).

Sağda: “ev içi kölelik” uygulamasında asimile edilen Afrikalı çocuklar. (Franz, 2012:4).

“Katolik misyonerler tarafından “ev içi kölelik” uygulaması ile asimile edilen Afrikalı kölelerin çocukları (1870).” (Dornseif, 2010:5).

Almanya’da “Sömürge Merkezleri”

Günümüzdeki süpermarketler zincirinin temellerinin atıldığı 19. yüzyılda Batı Avrupa ve ABD’de kurulan binlerce satış noktalarında Güney-Kuzey Amerika, Doğu Asya’ya, Hindistan ve Afrika kıtasının sömürge ürünleri pazarlanıyordu. Sömürge ürünlerinin pazarlandığı Almanya’da “Alman Sömürge Malları Pazarlama Şirketi” (*Das Deutsche Kolonialwarenhaus*) ilk defa 1896 yılında Bruno Antelmann adında bir tüccar tarafından Berlin-Treptow’da LTD Şti. olarak kuruldu.

Solda: Bruno Antelmann’ın kurduğu “Alman Sömürge Malları Pazarlama LTD. Şirketi” (binanın dış cephesinde: “Deutsch-Ost-Afrika Togo”; (Alman Doğu Afrika’sı Togo) yazmaktadır. Ürünlerin toptan ve perakende satışı binanın altındaki mağazalarda yapılıyordu.

Sağda: Şirketin “reklam afişi” Berlin/Treptow (1896).

Güney Amerika ve Afrika kıtasının doğal ürünlerinin pazarlanması için kurulan “Pazarlama şirketlerinde Usambara kahvesi, Samoa Samoa kakao, Kamerun çikolatası ve çikolata hammaddesi, çay, Hindistan cevizli acıbadem kurabiyesi, sömürge un mamulleri, işlenmemiş tütün, Yeni Gine ve Kamerun puroları, Kiautschou sigaraları, fıstık pişirme yağı, Hindistan cevizi yağı, içyağı mumları, sabunlar, Cola

likör, vanilya ve baharatlar, bunların yanında Alman sömürge bölgesinde üretilmeyen Brezilya balı, Filistin şarapları, temizlik ürünleri, petrol ve ev ihtiyaçlarını karşılayan diğer ürünler de “Sömürge Malları Pazarlama Şirketi” tarafından Almanya genelinde satışa sunulmuştur. Sadece Almanya'nın Berlin, Dresden, Frankfurt, Leipzig, Kassel, Münih ve Wiesbaden şehirlerindeki “Sömürge Malları Pazarlama Şirketleri” tarafından Almanya genelinde kurulan dört yüzden fazla satış noktasında sömürge ürünleri pazarlanıyordu.” (Heyden U. v., 2002:84-93).

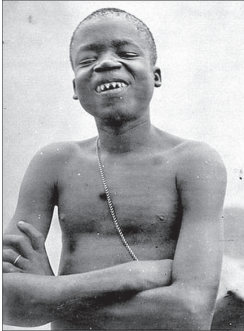
Solda: “Johann Jacobs 1895 yılında, yirmi altı yaşındayken, çay ve kahve üzerine Sömürge Malları Pazarlama Şirketini kurdu. Şirketin ilk kuruluş yılında binanın duvarına özel tasarlanmış gemi tasviri koydurdu, böylece ürünlerin sömürge malları olduğunu göstermek istedi. Duvarda ayrıca kuruluş yılı 1893 yazılıdır. Jacobs, uluslararası pazarı olan sömürge dönemi bir şirkettir.”

Sağda: “HAG Kaffee şirketinin binası. 21.06.1906'da ortaklar grubu olarak 1.5 milyon Mark sermaye ile Bremen'de kuruldu. 1907'de ilk üretime başladığında günde 6.5 ton kahve ürettiyordu. HAG Kaffe, uluslararası pazarı olan sömürge dönemi bir şirkettir.” (Jacobs, 2023).

Ayrıca uluslararası marka olarak bilinen “Dallmayr” ve “Tchibo” gibi Alman kahve şirketleri de sömürge döneminde kurulmuştur.

Ota Benga *

“Misyoner Samuel Phillips Verner’in 1904 yılında, yarım kilo tuz ve bir torba çamaşır karşılığında satın aldığı 21 yaşındaki Ota Benga, Belçika-Kongo’su olarak anılan Orta Afrika’nın Yağmur Ormanlarında yaşayan yerli Pigme kabilesine mensuptu. Belçika Kralı II. Leopold’un askerleri, Ota’nın köyünde yaptığı katliamda karısını ve iki çocuğunu öldürdüler. Misyoner Samuel Phillips Verner’in “bir kedi kadar atik, bir maymun kadar kıvrak” diye nitelendirdiği 149 cm boyundaki Ota Benga dışında 2000 tutsak köle içinde Apaçi, İnuit, Kuzey Japonyalı Aynular, Filipinliler, Pigmeler ve dünyanın hemen her tarafından getirilen farklı etnik kökene mensup köleler vardı. Amerikalı bilim adamları, evrim araştırmaları projesi kapsamında “Missing Link” (kayıp bağlantı) olarak adlandırdıkları farklı ırklara mensup siyahilerin maymundan–insana evrimleşme sürecini tamamlayamamış canlılar olduklarını ispat için uzun süre Ota Benga üzerinde deneyler yaptılar. “Evrim sürecini henüz tamamlamamış, Amerika’nın tek gerçek Afrika yamyamı” olarak niteledikleri Ota Benga, New York City’deki “The Bronx Zoo” hayvanat bahçesi müdürü William Temple Hornaday tarafından bazı maymun türleri ile birlikte kafese kapatıldı. İleri sürdükleri iddialara halkı inandırmak için Ota Benga’nın çene yapısını timsahlarınkine benzetmeye çalıştılar. Dişlerini özel işlemle geçirerek sivriltiler. Basın ondan ilgiyle bahsetti ve kısa zamanda yıldız oldu. Onu yakından görmeye gelenler, ağzını açması için Ota’ya beş sent atıyordu.” (Iken, 2012:2).

Solda: “Evrimleşememiş Afrika yamyamı” Ota Benga (Pigme).

Ortada: 1906'da New York City “The Bronx Zoo” hayvanat bahçesinde şempanze maymunu ile. Resmin altında: “Africa Pygmy Ota Benga and Chimpanzee from a photograph made in 1906 in the Zoological Park New York City; (Afrikalı cüce Pigme Oto Benga ve şempanzesi ile. Resim, 1906'da New York Hayvanat Bahçesinde çekilmiştir.) yazılıdır.

Sağda: Oto Benga'yı yarım kilo tuz ve bir torba çamaşıra satın alan ve New York'a götürülen misyoner Samuel Phillips Verner .” (Iken, 2012:2).

Kölelerin hayvanat bahçesinde teşhir edilmesine tepki gösteren “bazı siyahi papazlar:

“İrkımız yeterince baskı gördü, aşağılandı. Bir maymunla birlikte teşhir edilmesini ve hayvanat bahçesine kapatılmasını kınıyoruz. Kafese kapatmak yerine okula gönderilsin” şeklinde tepki vermeleri üzerine “New York Times” gazetesi 11 Eylül 1906 tarihli baskısında: “Ota Benga ile ilgili koparılan yaygarayı anlamakta güçlük çekiyoruz. Aşağılandıkları iddiası ile sızlanmaları kesinlikle saçmalık. Pigmeler insan ölçeğinin çok altında gelişmiş ve Benga'nın okul yerine bir kafeste tutulması gerekir. Göz ardı edilmemelidir ki, Benga'nın okula gitmesi onun için daha büyük işkence olur. Bütün insanlar eşittir düşüncesinin modası geçmiştir.” diye karşı tepkisini ortaya koymuştur.” (Iken, 2012:2).

“Uygulanan insanlık dışı zulme son vermek için Ota Benga, 20 Mart 1916 tarihinde, saat 17.00'de tutsak edildiği hayvanat bahçesinin bekçisinden çaldığı tabancayla kapatıldığı kulübenin önünde kalbine bir el ateş etti. Otuz iki yaşında öldüğünde üzerindeki geleneksel Kongo peştamalı ve gözlerinde, yıllarca hasret kaldığı Yağmur Ormanlarındaki köyünün hasreti kaldı.” (Iken, 2012:2).

* Ota Benga, Pigme dilinde “dost” demektir. (A.İ.)

21. yüzyılın Köle Nesilleri

“Halk otobüsünde boş yer bulamayan ‘Beyaz Amerikalı’ yerini kendisine vermesini istediği Siyahi Rosa Parks Amerikalının isteğini geri çevirmesinden sonra otobüs şoförü tarafında yapılan ikazı da dikkate almayınca, ‘beyaz ırkın’, ‘siyahilerden üstün olduğu’ kanun hükmüne muhalefetten 01.12.1955 yılında tutuklanıp hapse atıldı. Tutuklanmasından dört gün sonra Montgomery mahkemesine çıkartılan ve tutukluluk halinin devamına karar verilen Rosa’ya destek amacıyla, NAACP (National Association for the Advancement of Colored People; (Renkli İnsanların Ulusal Yükseliş Cemiyeti) tarafından yapılan çağrı üzerine siyahiler bir yılı aşkın süre Montgomery’de otobüslere binmediler ve bu direnişin sonunda siyahilere uygulanan ayrımcılık kanunu değiştirildi.” (Carson, 2005:2-3).

Rosa Parks, uluslararası pek çok ödüllerin yanı sıra “ADB Başkanlık Nişanı, Özgürlük Sembölü, Barış Temsilcisi” gibi çok az insana verilen büyük mükafatların sahibi oldu. Rosa vefat ettiğinde doksan iki yaşındaydı. Defin merasiminde Rosa’nın cenazesi Washington’daki Kongre Binası’nda katafalka kondu ve ABD Başkanı Bush, Dışişleri Bakanı Condolezza Rice ve Kongre üyeleri Rosa Parks’a saygı duruşunda bulundular.

1955 yılında Rosa Parks’ın tutuklanmasını gösteren resimler.

Az Şey Değişti, Çok Şey Değişmeyecek

Solda: “27 Şubat 2013 tarihinde ABD Başkanı Barack Obama’nın açılışını yaptığı Rosa Parks heykeli. Rosa Parks, ABD Kongresi’ne heykeli dikilen ilk siyah kadın oldu.” (Prey, 2013:1).

Sağda: “ABD Başkanı Clinton tarafından 1999 yılında Rosa Parks’a verilen “Devlet Başkanlığı Özgürlük Madalyası” töreni. (Congress, 1996:1).

Solda: “Lloyd Austin (1953-); Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanı.

Ortada: Condoleezza Rice (1954-); Amerika Birleşik Devletleri eski Dışişleri Bakanı.

Sağda: Colin Powell (1937-2021); Amerika Birleşik Devletleri eski Genelkurmay Başkanı.”

Sol üst: Amerika Birleşik Devletleri eski Başkanı George Walker Bush'un kilise çocuk korosunu ziyareti ve farklı yaş grubu Siyahilerden oluşan kilise koroları¹.

27 Milyon Afrikalı Köleyi Temsil Eden Mahalle Arasına Bir Heykel

Batılı sömürgeci devletler Afrika kıtasının bugünkü durumunu ekolojik, kültürel, iç savaş ve iktisadi nedenlere bağlamaktadır.

“Bugün 680 milyon Afrika'nın neredeyse yarısı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. İç savaşların yanı sıra iktisadi kötüleşme ve bozulan ekolojik dengeler yüzünden toprakların verimsizleşmesi, iklim değişikliği ve yüksek nüfus artışı göç dalgasında önemli artışa neden olmuştur. Resmi verilere göre AB ülkelerinde 4.6 milyon, buna mukabil ABD'de yaklaşık 890.000 Afrikalı yaşamaktadır. Bu olgu, geçmişteki Batılı sömürge güçlerine bağlanamaz.” (Kohnert, 2006:2).

“Ancak unutmayalım, kölelik uygulaması geçmiş yüz yılın en büyük problemi değil mi? Küresel ölçekte milyonlarca insan hiç olmadığı kadar ucuza çalıştırıldı. Dakar'ın Goree Adası'ndaki özgürlük anıtı hayatını kaybeden 27 Milyon kölenin bedelidir.” (Vorsamer, 2010).

¹ Kaynaksız görseller için internette “Afro gospel church choir” taraması yapınız.

Goree Adası – Dakar'da Özgürlük Anıtı ve köle mahzeni (Göveil, 2011: S.1).

Sonuç

Afrika kıtası, Batılı sömürgecilerin çıkarları için nesiller boyu ağır bedeller ödemiştir. Batılı ülkeler fakirleştirdiği Afrika'nın kalkınmasına yardım etmelidir. İnsanlığın en temel ihtiyacı olan gıda, su, sağlık ve eğitim Afrika halkları için erişilmez olmaktan çıkmalıdır. Sömürgeci devletler bağımsızlaşmış Afrika ülkeleri tazminat ödemesi sonlandırılmalı, savaş ve kıtlık içinde yaşamaya mahkûm edilmemelidir. Afrika'nın içinde bulunduğu durum, Batı sömürgeci ve kölelik sisteminin sonucudur. Sömürgeci ülkeler güçlü zenginliğe sahip olmalarına rağmen sömürgeci devletler tarafından mütemadiyen sömürülmekte ve geri bırakılmaktadır. Bu yüzden bugün dünya üzerinde yaşanan açlık, işsizlik, geri kalmışlık sömürgecinin bıraktığı sorunlar olarak devam etmektedir. Bu süreçte ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, İspanya, Portekiz ve İtalya sömürdükleri ülkelere karşı insanlık suçu işlediler. Birçok ülkeyi sömürdüler, halklarını köleleştirdiler ve yaptıkları soykırımlarla milyonlarca insanı öldürdüler. Batılı ülkeler bu sorumluluktan kurtulmak için sömürdükleri ülkelerin kalkınması için ekonomik, sağlık, teknik, eğitim ve insani alanlarda yardımda bulunmaları gerekir. Zira kendilerinin sahip olduğu zenginlik sömürge ve insanlık suçu işleyerek elde edilmiştir. Hatırlatmak gerekir ki Batılı devletler sömürge altına aldığı ülkeleri sadece sömürmekle kalmamış, yerliler üzerinde insanlık suçu da işlemişlerdir.

Sömürgeci devletler işledikleri insanlık suçu için Afrika kıtasından özür dilemeli ve bu ülkelerin kalkınması için tazminat ödemelidir. Dünya üzerinde adil, paylaşımcı, insan hak ve hürriyetin koruması için daha yapıcı bir iş birliği kaçınılmazdır. Bu, küresel ve tarihi sorunlar ele alınmadan ve kalıcı çözüm uygulanmadan insanlık için dünya küresel barışın gelmesi mümkün değildir.

Plantasyon üreticiliğinde araziler genelde ortalamanın üzerinde bir çiftlik büyüklüğündedir. Monokültür üretime göre yapılan ekim arazilerinde nakit mahsuller olarak tasarlanır. Örneğin şeker kamışı, sisal, palmiye yağı, tropikal ürünler, kahve, çay, pirinç, yer fıstığı ve pamuk gibi tarım ürünleri yetiştirilir. Plantasyonlar genellikle şartlara uygun hazırlama ve rafine etme tesislerine sahiptir. Özellikle Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi tropik bölgelerde plantasyon ekonomisi yaygındır. Çoğu zaman monokültür tarım ürünleri aile çiftliklerinde daha verimli ve ekonomik olarak üretilir. Bunun nedeni büyük çiftliklerde çalışan işçilerin taşınması, idare ve izlenmesi daha yüksek maliyet gerektirdiğinden küçük ölçekli çiftliklerde ağalık sistemine benzer yöntemlerle üretim daha verimli ve az riskli olmaktadır. Avrupalı sömürgecilerin kurduğu kolonileşme sistemi küçük ölçekli toprak sahibi çiftlikler üzerinden yerli nüfusu köleleştirerek çalıştırılmasını kolaylaştırmıştır. İki yüz yıl önce Avrupalı sömürgeci güçlerin başlattığı sanayi kalkınmasının temel sermayesi, sömürge ve kölelikle sağlanmıştır. İki asır önce kurulan sistemle bugün hâlâ dünya pazarı idare edilmektedir. ABD ve gelişmiş Avrupalı devletlerin sahip olduğu siyasi ve iktisadi güç için, 30.221.532 km² Afrika kıtasının yeraltı/yerüstü serveti ve insan kaynakları kullanılmıştır. Kıtanın en ücra köşelerine kadar nüfuz eden ABD ve Avrupalı sömürgeciler Afrika yerlilerinin %97'sini köleleştirmiş, 50 milyondan fazla Afrikalı topraklarından çıkartılmıştır. ABD, Avrupa ve Avustralya'ya kadar uzanan köle ticareti ağı içinde pazarlanan köleler "**karşılıksız işçi gücü**" olarak çalıştırılmıştır. Bugün ABD başta olmak üzere İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, İsviçre, İspanya, Portekiz ve Avustralya'da asimile edilmiş milyonlarca Afrikalı kölelerin torunları, dedelerinin topraklarını işgal eden ülkelerin kimliği altında bilim adamı, iş adamı, siyasetçi, futbolcu, ses sanatçısı, sinema oyuncusu gibi

hayatın her alanında gösterdikleri üstün başarılarla sömürgeci devletlere uluslararası unvan kazandırmakta, ekonomik kaynak sağlamaktadır. İki asırdan beri Afrika, Hindistan, Orta Doğu, Doğu Asya ve Latin Amerika topraklarında devam eden “beyaz sömürge”, 21. yüzyılda da aralıksız devam etmektedir. Eskilerin yerini alan yeni köleler dedeleri gibi kırbaç altında çalıştırılmıyorlarsa, bu, “**beyaz efendileri**” tarafından onlara verilen en büyük “**lütf**” olarak anlaşılmamalıdır (!) Afrika topraklarının sömürmesini yeni yöntemlerle sürdüren ABD ve Avrupalı sömürgeci güçlerin attıkları temel ne kadar sağlam olduğunu aşağıdaki resimler açıkça göstermektedir. “Avrupa İnsan Hakları, BM, Dünya Kadın Örgütleri vb.” dünyayı yönetenlerin elinde sihirli değnek gibi nasıl vururlarsa ona göre sonuç alacaklarını sağlayan araç olmaktan çıkartılmamalı, gerçek işlevini yerine getirmelidir.

“Efendileri” için çalışmaya devam eden Afrika yerlileri topraklarının zenginliğine rağmen “modern” dünyada hâlâ ekmeğe, suya muhtaç yaşıyor. 21. yüzyılın dünyası, sömürgeci güçlerin yönetiminde adaletsiz ve insan haklarından yoksun bir dünya olmaktan çıkmalıdır.

Kaynakça

Aikins, J. K. (2017). Deutsche Geschichte, Labore rassistischer Gewalt . *Deutsche Geschichte, Labore rassistischer Gewalt*, s. 1.

Althaus, J. (2015). Als Deutsch-Südwestafrika kapitulieren musste. *Als Deutsch-Südwestafrika kapitulieren musste*, s. 1.

Alpar. G. (2014). Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi, Palet Yayınları: Konya.

Alyson, S. (2023). The Chocolate Hands of Belgium. *The Chocolate Hands of Belgium*, s. 2.

Anne, D. (2005). Gezähmte Wilde. Die Zurschaustellung “exotischer Menschen in Deutschland 1870–1940. *Gezähmte Wilde. Die Zurschaustellung “exotischer Menschen in Deutschland 1870–1940*, s. 11.

ARTE/RBB, T. (Yöneten). (2010). *Der Sturm auf Afrika – Ein Kontinent wird geteilt 1885* [Sinema Filmi].

Bahar, A. (2010, 02 26). Die Aufteilung des “schwarzen Kontinents” . *Die Aufteilung des “schwarzen Kontinents”*, s. 3.

Beez, F. B. (2005). Der Maji-Maji-Krieg in Deutsch-Ostafrika 1905-1907. *Der Maji-Maji-Krieg in Deutsch-Ostafrika 1905-1907*, s. 1.

Blackdotswhitespots. (2023, 07 11). <https://www.blackdotswhitespots.com>. <https://www.blackdotswhitespots.com/swakopmund-seebad-in-der-wueste/> adresinden alındı

Bruce, K. (2023, 07 11). <https://www.dhm.de>. Ausländer in Berlin: <https://www.dhm.de/archiv/ausstellungen/namibia/stadtpaziergang/reichskolonialamt.htm> adresinden alındı

Carson, C. (2005). Lebenshaus Schwäbische Alb e.V. *50 Jahre Bus-Boykott von Montgomery*, s. 2-3.

Christie, V. (2019). David Livingstone, Scotland’s Most-Esteemed Missionary. s. 3.

Colin, G. (2020). Völkerschauen in öffentlicher Kritik Menschenzoos. *Menschenzoos*, s. 5.

Comer, C. C. (2023). Volkerschau, the Infamous “Human Zoos”. *Volkerschau, the Infamous “Human Zoos”*, s. 1.

Congress, L. o. (1996). Rosa Parks, the Presidential Medal of Freedom September 9, 1996. *Library of Congress*, 1.

Cunningham, J. M. (2016, 12 06). Franz Adolf Lüderitz. *Britannica*, s. 3.

Department, S. R. (2023 , 02 01). Fläche der Kolonien des Deutschen Kaiserreiches 1910. *Fläche der Kolonien des Deutschen Kaiserreiches 1910*, s. 1.

Dornseif Golf. (2010). Haussklaverei katholischen Missionar 1870. *Haussklaverei in Deutsch-Ostafrika*, s. 5.

Dornseif, G. (2011). Südwestler Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904-1908. *Südwestler Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904-1908*, s. 10.

Frank, W. (2016). Im Merkantilismus zeigten sich auffallende Parallelen zwischen Soldaten-und Sklavenhandel. *Der Dreieckshandel*, s. 2.

Franz, A. (2012, 02 14). Sklavenhandel Friedhof der Verschleppten. *Der Spiegel Sklavenhandel Friedhof der Verschleppten*, s. 4.

Friedemann, S. (2019). Die Frühzeit des Menschen. *Makale*, s. 64.

Fuchs, K. (2011). Menschenfresser Fremde Bilder Koloniale Spuren in der Schweiz. *Pedagoji Ders Okumaları: İsviçre Lucerne Üniversitesi Pedagoji Eğitim Fakültesi Öğretmenler için eğitim semineri*. Karin Fuchs, Manuel Menrath, Heinz Nauer, Sabine Ziegler.

Goldner, C. (2016). Der Berliner Zoo stellt sich seiner Nazi-Geschichte . *Der Berliner Zoo stellt sich seiner Nazi-Geschichte* , s. 1.

Golf, D. (2011). Südwestler Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904–1908. *Südwestler Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904–1908*, s. 10.

Golf, D. (2011). Südwestler Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904–1908. *Südwestler Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904–1908*, s. 11.

Golf, D. (2011). Südwestler Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904–1908. *Südwestler Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904–1908*, s. 16.

Golf, D. (2011). Südwester Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904–1908. *Südwester Konzentrationslager und ihre Geschichte 1904–1908*, s. 27.

Gordon, W. P. (2023, 07 10). <https://npg.si.edu>. <https://npg.si.edu>: <https://npg.si.edu/learn/classroom-resource/gordon-lifedates-unknown> adresinden alındı

Göveil, R. (2011). Im Bann der Insel Gorée. *Wiener Zeitung*, 1.

Haruna, H. (2011). Genozid in Afrika Ermordet präpariert und erforscht. *Der Tagespiegel*, 3.

Heise, H. (2009). Zoo-Spektakel im Kaiserreich Menschen im Wildgehege. *Der Spiegel Zoo-Spektakel im Kaiserreich Menschen im Wildgehege*, s. 3.

Heyden, U. v. (2002). Zeller Joachim. *Kolonialmetropole Berlin Eine Spurensuche*, s. 243-251.

Heyden, U. v. (2002). Zeller Joachim Eine Spurensuche, Berlin. *Kolonialmetropole Berlin. Eine Spurensuche, Berlin*, s. 84-93.

Heyden, U. v. (2023). Die Vorgeschichte der deutschen Kolonialherrschaft. s. 1.

Heyden, U. v. (2023). Die Vorgeschichte der deutschen Kolonialherrschaft. s. 2.

History, T. A. (2023, 07 10). *How King Leopold II of Belgium killed 10 million Africans in The Congo*. theafricanhistory.com: <https://theafricanhistory.com/1477> adresinden alındı

Iken, K. (2012). Afrikaner als Zoo-Attraktion Ist das ein Mensch? *Der Spiegel*, s. 2.

Jazeera, A. (2020, 08, 18). *Who got the right to vote when? A history of voting rights in America*. <https://interactive.aljazeera.com>: <https://interactive.aljazeera.com/aje/2016/us-elections-2016-who-can-vote/index.html> adresinden alındı

Klawitter, N. (2021, 02). Menschliche Fracht auf dem Atlantik Wie der Sklavenhandel manche Deutsche reich machte. *SPIEGEL Geschichte 2/2021*, s. 1.

Kohnert, D. (2006). Afrikanische Migranten vor der Festung Europa. *GIGA Focus*, 2.

Ley, J. (2020). Geschichte der Sklaverei Jahrhunderte des Menschenhandels. s. 1.

Lotha, G. (2022). History Of Slavery The Middle Passage Life On Board Slave Ships. *History Of Slavery The Middle Passage Life On Board Slave Ships*, s. 1.

Mair, S. (2005, 12 05). Staatliche Unabhängigkeit seit Ende der fünfziger Jahren. (*Heft 264*), s. 3.

Meyer, C.-P. (2004). Das Geld-, Bankund Währungswesen im ehemaligen deutschen Schutzgebiet Deutsch-Ostafrika. *Das Geld-, Bankund Währungswesen im ehemaligen deutschen Schutzgebiet Deutsch-Ostafrika*, s. 4.

Oliver, M. (2017). Colonialism's Cages: When Indigenous People Were Placed In Human Zoos. s. 2.

Opoku, D. K. (2011). Return Of Stolen Skulls By Germany To Namibia: Closure Of A Horrible Chapter? *Return Of Stolen Skulls By Germany To Namibia: Closure Of A Horrible Chapter?*, s. 18.

Paul, M. (2015). Herero in Deutsch-Südwestafrika Der andere Völkermord. *Süddeutsche Zeitung*, 1.

Prey, B. E. (2013). Back Story: The Rosa Parks Statue. *Huffpost*, 1.

Prutsch, Ursula. (2003). Brasilien 1889 - 1985: Von der Ersten Republik bis zum Ende der Militärdiktatur. S. 5.

<https://core.ac.uk/download/pdf/11584036.pdf> (Erişim tarihi: 26.07.2023)

Samnick, O. (2021). Deutscher Handel und Kolonialismus in Afrika. *Deutscher Handel und Kolonialismus in Afrika: Wie Geschäftsleute den Kolonialismus ermöglichten – und heute noch davon profitieren*, s. 1.

Sandrock, J. E. (2007). A Monetary History of German East Africa. *A Monetary History of German East Africa*, s. 11.

Schimid, M. (2003). Der Eiserne Kanzler und die Generäle . M. Schimid içinde, *Der "Eiserne Kanzler" und die Generäle Deutsche Rüstungspolitik in der Ära Bismarck (1871-1890)*. (s. 751). Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag.

Schoeller, O. (2005 , 11 01). Rosa Parks. *Berliner Zeitung*, s. 2.

Schrenk, F. (2019). Die Frühzeit des Menschen. s. 2.

Schütte, C. (2022). Erinnerung an Völkerschauen: Audiowalk "Wilde werden" im Zoo Frankfurt. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1.

Seewald, B. (2017). Diese Erfindung zementierte die Sklaverei in den USA. *Welt*, 1.

Spiegel, H. (2020, 05 30). Albert Londres In Afrika Sadismus Unter Palmen. *Sadismus Unter Palmen*, s. 1.

Stang, M. (2015). Koloniale Skelettsammlungen Leichen im Keller. *Koloniale Skelettsammlungen Leichen im Keller*, s. 1.

Stefan, M. (2005, 12 05). Staatliche Unabhängigkeit seit den fünfziger Jahren. *Staatliche Unabhängigkeit seit den fünfziger Jahren (Heft 264)*, s. 1.

Stefan, M. (2005, 12 05). Staatliche Unabhängigkeit seit den fünfziger Jahren. *(Heft 264)*, s. 3.

Stevenson, L. G. (2023, 05 25). Robert Heinrich Hermann Koch. *Britannica*, s. 1.

Studien, S. I. (2022). USA: Zugehörigkeit zu den Ethnien nach Selbstzuschreibung im Jahr 2022. *Statista Internationale statistische Studien*, s. 1.

Susann, L. (2006). Die Deutsche Afrika-Schau Gezähmte Wilde. *Die Deutsche Afrika-Schau Gezähmte Wilde.*, s. 97.

Tabyasi, R. M. (2023, 07 10). <https://www.canakkale.net.tr>. <https://www.canakkale.net.tr>: <https://www.canakkale.net.tr/rumeli-mecidiye-tabyasi.html> adresinden alındı

Tendon, A. (2023, 07 10). *Achilles Tendon Rupture*. mayoclinic.org: <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/achilles-tendon-rupture/symptoms-causes/syc-20353234> adresinden alındı

Titz, C. S. (2017). Völkermord, Herero und Nama verklagen Deutschland. *Der Spiegel, Völkermord*, s. 1.

Tkalec, M. t. (2020). Wie Berlin zu deutschen Bananen kam. *Berliner Zeitung*, 1.

Tv, B. A. (Yöneten). (2011). *Der Sturm auf Afrika – Ein Kontinent wird geteilt (1885)* [Sinema Filmi].

TV, O.–O. (Yöneten). (2017, 04 08). *Der Mann der "Brennender Speer" Hies, Kenias erster Präsident* [Sinema Filmi]. <https://oe1.orf.at>: <https://oe1.orf.at/artikel/206090/Kenias-erster-Praesident-adresinden-alindi>

Prutsch, Ursula. (2003). *Brasilien 1889 - 1985: Von der Ersten Republik bis zum Ende der Militärdiktatur*. S. 5. Onlien: <http://www.lateinamerika-studien.at/content/geschichtepolitik/brasilien/pdf/brasilien.pdf>, (Erişim tarihi: 29,07.2023)

Ursula, T. (2011). *Afrika in Berlin Ein Stadtspaziergang des Deutschen Historischen Museums*. s. 3.

Vorsamer, B. (2010). *200 Jahre Abschaffung des Sklavenhandels Onkel Tom im Sonderangebot. Süddeutsche Zeitung*, 1.

Wallenberg, R. (2018, 10 05). *Auf den Spuren des deutschen Kolonialismus. Auf den Spuren des deutschen Kolonialismus*. Berlin: KuBiZ – Kultur- und Bildungszentrum.

Watch, H. R. (2018). *Diamond Trade Still Fuels Human Suffering. Human Rights Watch*, 1.

Wiedeman, E. (2007). *Afrikanische Kolonien Der Garten Eden der keiner war. Der Spiegel*, s. 1.

Wiedemann, E. (2007). *Afrikanische Kolonien, Der Garten Eden, der keiner war. Der Spiegel*, s. 2.

Wiese, B. (2009). *Gustav-Nachtigal-Straße*. s. 1.

www.marieluise-erhart.de. (2023, 07 11). <https://www.marieluise-erhart.de>: <https://www.marieluise-erhart.de/luederitz-deutschland-in-afrika/> adresinden alındı.

Zürich, U. (2020, 09, 29). *Zürich war in Sklaverei verstrickt durch Staatsanleihen, Handel und Plantagen. Tarih Okumaları Kölelik*, s. 3.

Extended Summary

At the beginning of the 16th century, the Portuguese colonization of Africa, which was limited to maritime trade, led to the establishment of a new colonial and slavery system on a global scale with the rapidly rising industrialization in Europe in the 19th century. The “Berlin Congo Conference” was held between November 15, 1884- February 26, 1885, with the call of German Chancellor Otto von Bismarck, in order to gather the great powers with the entry of the Western states into the field. The colonial borders of the African continent were drawn with the negotiations made at the conference that lasted one hundred and three days. European missionaries, travelers, archaeologists, volunteer physicians, traders prepared the infrastructure of colonialism with their previous discoveries to the depths of the continent. Western states, who wanted to expand their territories and become a global power, moved the African natives, who were displaced from their homes, to the USA and Europe three months after the conference. Enslaved Africans were subjected to genocide and their lands were distributed to European colonies. It is certain that Western states are responsible for the misery of the African continent, which has been under colonial rule for five centuries. The bloodiest massacres in human history took place in Africa. The largest international Transatlantic Slave Trade (Europe, Africa and West Indies) network in history was established. Millions of African slaves were transported to the so-called “new world” Western countries in inhumane conditions on three-deck ships. One-third of the slaves died during the journey.

African natives, whose lands were confiscated, were closed to zoos in the European countries they went to and worked in the harshest conditions. Fear, torture and poor working conditions caused the slaves to experience severe trauma. The Transatlantic Slave Trade, which was recorded as the most brutal human trafficking in history, continued until the 1956 UN Supplementary Convention. The slave trade has been monopolized by the colonial states for five centuries and has never been criticized or accepted criticism until now. This situation caused the African continent to suf-

fer under Western colonization for centuries. The labor needs of plantation producers for the production of tea, coffee, rubber, cocoa, sugar cane, rice, cotton, sesame, spices and tropical fruits were met through the slave trade for centuries. The slaves, who were employed unlimited in number and with almost zero cost, were especially selected from children and young people. It cannot be denied that the golden age achieved by the Westerners is the result of five centuries of colonial accumulation. "In 1800, 25 years of labor for a healthy black slave cost \$600, while in 1860 that figure rose to \$1600 to \$1800." According to this data, while in 1800'a slave's salary was only 2 dollars, it has changed between 5.33 and 6 dollars since 1860. Slavery, colonization, torture and genocide caused millions of Africans to leave their families and homes and to experience deep suffering. Discrimination against people of different faiths, races and cultures has been a method used to legitimize the colony. Today, generations of African slaves in the USA and European countries are still considered the lowest class due to racism and are killed at will. Western executioners of their ancestors continue to exploit generations of victims in the 21st century. In the century we live in, African peoples are still in need of food, water, income, education and health services, which are the basic needs of humanity. In this study, the slave trade, colonial and genocide history of the Western colonial states in the African continent was examined.

HAKEMLİ SDE AKADEMİ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

I. Genel Kurallar

Stratejik Düşünce Dergisi 2020 yılından itibaren “Hakemli Dergi” statüsünde ve yılda üç sayı (Ocak, Mayıs, Eylül) olarak yayımlanmaktadır.

Stratejik Düşünce Dergisi’ne Türkçe gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik İngilizce öz, İngilizce gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik Türkçe özün verilmesi gerekmektedir. Türkçe yazılan makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla İngilizce özet “Extended Summary” eklenecektir. Aynı şekilde İngilizce yazılan makaleler için makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla “Genişletilmiş Özet” eklenecektir. Verilen Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini, kapsamını ve temel bulgularını kapsamalıdır.

Hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak (3) anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu dergi formatında 5.000-8000 sözcük arasında olmalıdır. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Stratejik Düşünce Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulu’nun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

Dil ve anlatım bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. Çalışma, iyi tanımlanmış bir problematiğe dayanmalı ve başlıklar bu proble-

matikle uyumlu olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar, çalışmanın kapsamını yansıtacak zenginlik ve yeterlikte olmalıdır.

Yazarlar tarafından sisteme yüklenen makaleler editör kurulu tarafından incelenerek makalenin değerlendirilmeye alınıp alınmamasına karar verilir.

Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayınlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adreslerini, telefon numaralarını, e-posta adreslerini ve ORCID (Open Researcher ve Contributor ID) numarasını bildirmelidir. (<http://orcid.org>)

Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç (1) ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

SDE Akademi Dergisi'ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın e-posta aracılığıyla yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

Yazarlara ayrıca telif ücreti ödenmemektedir.

II. Yazım Kuralları

Yazı, word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde 12 punto; dipnot, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times (New Roman) karakterinde yazılmalıdır.

Yazının giriş ve sonuç bölümlerine numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça:

Metin içinde yapılacak atıflar ayrıca içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu atıf sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki atıf ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap için metin içi yollama:

(Karpat, 2011:49).

Kaynakçada:

Karpat, Kemal H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi*, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.

Makale için metin içi yollama:

(Tanrısever, 2015:11).

Kaynakçada:

Tanrısever, Oktay. (2015). "Energy Diplomacy in an Increasingly In-terdependent and Globalizing World", *Energy and Diplomacy Journal*, 1(1), s. 5-16

Editoryal yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki yollamada:

(Alpar, 2020: 273).

Kaynakçada:

Alpar, Güray. (2020), "Clifford Geertz", Erdem, T. (Ed.), *Milliyetçilik*, İstanbul: Otorite: 271-281.

Kurum yayınları:

Metin içindeki yollamada:

(DPT, 1989: 145).

Kaynakçada:

DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada:

(Pınar, 2020).

Kaynakçada:

Pınar, Abuzer. (2020), “Corona Pozitif Faiz Negatif”, <https://www.sde.org.tr/abuzer-pinar/genel/corona-pozitif-faiz-negatif-kose-yazisi-16531>, (20.09.2020)

Metin içindeki yollamada:

(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:

Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

Yollamalar dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

İletişim Bilgileri

Adres: Stratejik Düşünce Enstitüsü

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Yazılar Word formatında tek dosya halinde

makale@sdeakademidergisi.org mail adresine gönderilmelidir.

Tel : +90 312 473 80 45

Fax : +90 312 473 80 46

E-mail : makale@sdeakademidergisi.org

Web sitesi : www.sdeakademidergisi.org

Taranan Indexler ve Veri Tabanları
Indexes&Databases

ASOS
indeks

”ACARINDEX

derginin indirme linki

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12
Çankaya-Ankara

Telefon: (0312) 473 80 45

E-posta: makale@sdeakademidergisi.org
www.sdeakademidergisi.org

